

DENKWIJZER
DW

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

Jaargang 13 | Nummer 1 | april 2013

Alternatieven voor marktgelooft

De euro: te licht bevonden

Van overheid naar samenleving

Interview met Ard Kleijer

Het neoliberalisme voorbij

VOORwoord

Het neoliberalisme voorbij

Het is alweer even geleden dat volop werd gesproken over het einde van de ideologie (zelfs van de geschiedenis). Het 'neutrale' liberalisme had na de val van de Muur de overwinning behaald en verdere politieke strijd leek niet nodig. Zelfs de PvdA deed onder leiding van Wim Kok afstand van haar 'ideologische veren'. Iets te vroeg, naar de afgelopen jaren is gebleken. Er bleek al die tijd een 'stille ideologie' aanwezig, een soort vanzelfsprekende ondergrond voor beleid en politiek: het neoliberalisme. Inmiddels is onder Rutte II opnieuw spannend of de PvdA zich wil herkennen in de veren die het eigen Wetenschappelijk Instituut onlangs aanreikte, of dat ze zich eenvoudig als uitvoerder laat inhuren voor de neoliberale agenda.

Allemaal liberaal

Het neoliberalisme heeft met zijn onbeperkte geloof in de markt meer kapot gemaakt dan ons lief is. Het gaat ervanuit dat individuele hebzucht en egoïsme goed uitpakken voor iedereen. Steeds duidelijker blijkt dat we hier met een hard mensbeeld van doen hebben: je moet (economisch) slagen, falen is volledig je eigen schuld; de medemens is allereerst je concurrent. De samenleving heb je nodig om te overleven, niet voor het goede leven. Het neoliberalisme heeft daarmee weinig oog voor wat kwetsbaar is (milieu, kinderen), voor ongelijke verdeling van welvaart en voor het wezenlijke belang van sterke instituties, zoals de overheid. Kortom, deze ideologie heeft verminderd zicht op het algemeen belang, op het goede samenleven. Dit vermaledijde neoliberalisme is echter niet maar iets van de burens, het zit tussen onze eigen oren, in ons eigen hart. Ook wij christenen consumeren ons kapot, ook wij vertrouwen wat vaak op De Heilige Groei die het CPB belooft.

Nieuwe evenwicht

Hoe verder? Het christelijk geloofsvertrouwen voedt altijd hoop op herstel. Uiteraard door bekering, maar ook door terugkeer naar klassieke deugden als zelfbeheersing, trouw en dienstbaarheid. Uiteindelijk gaat het om een innerlijke gerichtheid op het goede, op de medemens. Als die gezindheid afwezig is, dan helpen meer regels ons niet direct verder, want dan zoeken we er voortdurend de grenzen van op (wat weer zorgt voor toezicht die weer gecontroleerd moet worden, etc.). Nieuwe nadruk op het goede leven betekent overigens niet meteen dat de overheid zich kan terugtrekken. Het gaat niet per se om minder beleid, maar om beter beleid. Beleid dat publieke belangen borgt, dat recht doet aan klimatologische veranderingen en milieuproblematiek, dat de rijken niet bevoordeelt en kwetsbaren niet in hun sop laat gaarkoken. Dat kan gaan over allerlei zaken: van heroverweging van de hypotheekrenteaftrek tot de bestrijding van vrouwenhandel. Voor de ChristenUnie staat publieke gerechtigheid hierbij centraal. Het christelijk-sociale denken gunt de markt een zinnvolle eigen plaats, maar laat die in evenwicht zijn met overheid en samenleving.

GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

INHOUDSOPGAVE

- 04** - De economie vraagt een ander geloof | ROEL JONGENEEL
- 09** - Leven in een Enron-maatschappij | ROBERT VAN PUTTEN
- 10** - Een junkie op weg naar een overdosis | ANTONIE FOUNTAIN
- 14** - Waarom sommige landen rijk zijn en andere arm | PETER MULDER
- 16** - Politiek kan niet zonder moreel debat | HERMAN SIETSMA
- 20** - Tegenwind of aardbeving? | ROELF HAAN
- 26** - Korte broek | PETRUS POSTMA
- 30** - De zorg een markt? | JOAS DUISTER
- 34** - De euro: gewogen en te licht bevonden | JAAP VAN DUIJN
- 38** - Geen actief burgerschap zonder zeggenschap | WOUTER BEEKERS
- 44** - 'Ik ben allergisch voor teveel praten' | INTERVIEW MET ARD KLEIJER

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie
Bestuurdersvereniging

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie. Jaargang 13, nr. 1, april 2013. Oplage: 6000 | ISSN: 1568-5845
DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
  - DenkWijzer verschijnt drie keer per jaar.
  - Deadline kopij volgende nummer: 10-06-2013
  - DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor svp wel eerst contact op.
  - Abonnement per 01-01-2013: € 20,00* per jaar.
  - Donateurschap WI per 01-01-2013: €35,00* per jaar. T/m 26 jaar € 20,00.*
  - Donateur WI (kwartaalbetaling) € 9,00 mogelijk met aut. incasso.
- *Bij aut. incasso, anders € 2,50 toeslag

Redactie:
Eppo Bruins (hoofdredacteur)
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Wouter Langendoen (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
frivista | concept & design, Amersfoort

Fotografie:
Folkert Rinkema, ChristenUnie, WI

Druk:
Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Legaten:
Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tenaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, 'Mr. G. Groen van Prinsterer stichting' Amersfoort. KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van DenkWijzer of uw donateurschap willen opzeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl).

© ChristenUnie 2013
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

De
economie
vraagt
een
ander
geloof

DOOR ROEL JONGENEEL De zware economische crisis die ons land, Europa en de wereld nu al zo ongeveer 5 jaar gevangen houdt is zeker nog niet voorbij. Veel bedrijven maken juist vandaag moeilijke tijden door, nu het vlees inmiddels van de botten is verdwenen.

Tegelijkertijd ziet de overheid zich gesteld voor de noodzaak om nog 3 miljard euro extra te gaan bezuinigen. Mensen snakken naar beweging. Er is de hoop dat het politieke akkoord over de bouw gaat helpen. We lijken groei nodig te hebben zoals een fietser vaart nodig heeft. Wat niet vooruitgaat blijft immers niet overeind? Maar is wat waar is op de fiets, ook waar voor de economie?

Weber-these

Onlangs is het boek *De protestantse ethiek en de geest van het kapitalisme* van Max Weber in het Nederlands verschenen. In dit boek, dat oorspronkelijk in 1920 verscheen, ontvouwt Weber zijn gedachten over de relatie tussen calvinisme en kapitalisme. Weber vroeg zich af waarom het economisch leven, zoals dat zich uitte in een levendig kapitalisme, zo tot ontwikkeling was gekomen. Wat is de motor van die voorspoed en welvaart. Hem viel de groeidrift, de accumulatie van geld en het rusteloos vooruitgangstreven op. Weber ging op zoek naar een verklaring voor wat hij de "geest van het kapitalisme" noemde. Volgens Weber ligt de wortel van de kapitalistische geest in het oude protestantisme, met haar calvinistische ethiek. Weber vond bij protestanten een aantal bij het kapitalisme passende eigenschappen, zoals de nadruk op hard werken, geld verdienen, zelfdiscipline, en een ernstige, sobere levensstijl. Dat bracht hem tot zijn inmiddels beroemde stelling dat het kapitalisme zijn opkomst aan het calvinisme heeft te danken. Volgens mij is Weber's stelling onhoudbaar. Zoals ik in mijn boek *Eerlijke economie* (2012) heb laten zien draait het volgens Calvijn draait in de economie, net als dat trouwens in de Middeleeuwen het geval was, primair om het voldoen aan de *necessitas*, dat wil zeggen om dat wat nodig is. Was in het nodige voorzien, dan was er genoeg voor een ieder om in de stand waarin hij of zij geroepen was te leven. Men had regelmatig te kampen met gebrek en honger en er was schaarste, maar die kon worden overwonnen. De schaarste kon weliswaar dringend zijn, maar was toch altijd een beperkte schaarste.

Het is zeker waar dat het Calvinisme een positieve factor is met betrekking tot de ontwikkeling van het economisch leven. Calvijns afschaffing van het aloude renteverbod baande bijvoorbeeld de weg voor het doen van investeringen en de ontwikkeling van een stuk financieel verkeer. Maar de geest van het moderne kapitalisme, waarin het draait om genot, de massa in de ban is van het materialisme, en het bedrijfsleven wordt opgejaagd om eenzijdig de anonieme aandeelhoudersbelangen te plezieren, desnoods ten koste van de werknemer en zelfs van de klant, is vanuit christelijk oogpunt gezien een afvallige geest.

Dubbele secularisatie

Ik denk dat Weber's andere stelling, zijn zogenaamde secularisatie-these, veel belangrijker is om te begrijpen wat er aan de hand is. Volgens die stelling is het juist de secularisatie die heeft geleid tot de verzelfstandiging van de moderne economie en, niet minder belangrijk, tot een verabsolutering van de schaarste. Daarom is ondanks de hoge welvaart het begrip "genoeg" vandaag verder weg dan ooit. Begeren zit mensen in het bloed en het wordt binnen het kapitalisme ook nog eens via het "zachte geweld" van de reclame opgeschroefd en aangewakkerd. Er zitten twee kanten aan de secularisatie. De eerste is dat het economische domein zich als het ware heeft losgezongen van de gewone mensenwereld. De economie is tot een eigen sfeer geworden, waar eigen wetten gelden, waarbij het bovendien niet past om er van buitenaf allerlei bezwerende moraalformules op los te laten. Zaken zijn immers zaken? Markten werken volgens deze visie in het algemeen zo perfect dat al te grote hebzucht en inhaligheid vanzelf via het mechanisme van de onderlinge concurrentie automatisch aan banden wordt gelegd. Met de komst van het kapitalisme is de mens in de economie althans eigenlijk niet langer genoodzaakt ook goed te wezen. Het systeem vangt de menselijke defecten geruisloos op, vaak zonder dat ze het zelf door hebben. De financiële crisis heeft echter de zwakke stee in dit verhaal laten zien. Onverantwoord en anti-normatief gedrag heeft inmiddels grote schade aangericht, waarvoor we nog jaren op de blaren moeten zitten. Hans Achterhuis spreekt in dit opzicht terecht van de ideologie van het kapitalisme,

waarin de markt een soort heiland is die de samenleving op het pad van deugd en geluk leidt. Een dergelijke (neoliberale) ideologie is uiteindelijk afgodendienst.

Antholke

Aan de secularisatie zit nog een andere kant, die niet zo zeer met de rol en de toename van het aantal niet-christenen heeft te maken, maar met wat er met de christenen is gebeurd. Christenen hebben zich vaak kritiekloos en argeloos aangepast aan de dominante economische cultuur. Hen wordt ook vaak verteld dat als je je niet aanpast je het niet zult redden en in het concurrentiegeweld ten onder zult gaan. Het denken over economie is wat dit betreft al net zo verwrongen als het handelen en perkt de speelruimte voor ethisch handelen inderdaad sterk in.

Willem Aalders wijst in een van zijn boeken op het principe van de *antholke*. Daarmee bedoelt hij wat je het tegenhang-principe zou kunnen noemen. Hij wijst erop hoe belangrijk dat principe in de kerkgeschiedenis telkens weer is geweest. Steeds hebben christenen hun houding bepaald en ze deden dat door juist op het punt waar de belijdenis werd bedreigd zich duidelijk uit te spreken en te profileren. Ons manco is dat we dat principe van de *antholke* beperken tot de sfeer van kerk en theologie. Het moet toch duidelijk zijn dat ook met de hierboven geschetste neoliberale ideologie van het kapitalisme de godsvraag niet minder in het geding is dan in de klassieke theologische leergeschiedenissen. Wie is er nu de heiland die we zullen volgen? Welke belijdenis wordt op dat punt gevraagd?

Hoeveel is genoeg?

Zoals vader en zoon Skidelsky in hun recente boek *How much is enough?* laten zien, mist het moderne kapitalisme een visie op het goede leven. Zowel in de bijbel, als bij de klassieke Griekse filosofen en gedurende de grootste tijd van onze West-Europese geschiedenis was van zo'n kader sprake. Een van de laatste economen die dit nadrukkelijk in zijn denken verwerkte was de Engelse macro-econoom John Maynard Keynes. Hij schreef in 1930, ook een periode van diepe economische crisis, een essay getiteld *Economic possibilities for our grandchildren*, waarin hij een perspectief schets voor de economie over 100 jaar vooruit.

Ons manco is dat we het principe van de anholke beperken tot de sfeer van de theologie. Het is toch duidelijk dat met de neoliberale ideologie de godsvraag niet minder in het geding is!

In dat essay blikte hij vooruit en voorspelt hij dat de mensen na 100 jaar circa 4 tot 8 keer zo rijk zouden zijn als in 1930. Verder verwachtte Keynes dat de mensen als ze zo rijk zouden zijn geworden ze er letterlijk genoeg van zouden krijgen. Men zou vrije tijd gaan verkiezen boven nog meer inkomen en consumptie. Keynes' groeiverwachting kwam redelijk uit, maar hij sloeg de plank mis met betrekking tot het opgeven van het werken en het genoeg hebben aan genoeg.

Onnatuurlijke economie

Dat het toch anders ging heeft te maken met wat zowel de bijbel als Aristoteles een onnatuurlijke vorm van economie noemen. Van alle goederen waar we naar streven krijgen we vroeger of later genoeg. Ook bij een voortreffelijke maaltijd geldt dat de maag snel gevuld is en genoeg ook echt genoeg is. Maar er is één nootore uitzondering en dat is geld. De liefde tot geld als doel in zichzelf en waarvan je nooit genoeg kunt hebben, bederft de economie. Zoals Jezus in de Bergrede laat zien, bederft het uiteindelijk je hele leven. Hij roept zijn discipelen dan ook onomwonden op om op dit punt te kiezen: "Je kunt niet God dienen en ook voor de mammon leven", zo zegt Hij.

Volgens Keynes proberen mensen hun welvaart te verhogen als middel tot een verder-gelegen doel, namelijk een goed leven te hebben. De Skidelky's zeggen dat daar de cruciale "vergissing" van Keynes lag. Hij had wel gelijk, maar de mens ontaardde in onnatuurlijk gedrag. "They found their souls in the shopping!" aldus vader Skidelsky.

Halfslachtig antwoord

Het antwoord van Keynes was overigens een wat halfslachtig antwoord. Hij stelde dat in de toekomst, over honderd jaar, de zaken anders zouden zijn en het economisch probleem in zekere zin definitief zou zijn opgelost. We zouden genoeg hebben, minder gaan werken en meer gaan genieten (hij dacht daarin precies zoals de oude Grieken). Het grote probleem van de mens zou dan zijn hoe hij zijn vrije tijd goed zou besteden en echt gelukkig zou kunnen zijn. Maar tot het zover zou zijn, tot circa 2030, moeten hebzucht en woeker nog onze goden zijn, want alleen zij kunnen ons uit de tunnel van de economische noodzaak naar het wenkende daglicht leiden. In feite leek hij daarin op Goethe's *Faust*, die

zijn ziel verkocht aan de duivel met als afspraak dat deze hem alles zou geven wat hij hebben wilde, met ergens de hoop dat hij op het laatste moment aan de wurggreep van het serpent zou kunnen ontsnappen. Die halfslachtigheid en dat compromis met als doel van twee walletjes te kunnen eten is niet alleen kenmerkend voor Keynes en vele goedwillende medeburgers en politici. Er is ook veel halfslachtigheid bij christenen. Veel te weinig wordt ingezien dat zich juist op het terrein van de economie een van de kernpunten van het belijden voordoeft, waarin keuzes worden gevraagd en christenen, allereerst persoonlijk en ook via de christelijke politieke partijen, zich vandaag moeten uitspreken.

In Zijn voetspoor

Charles Sheldon heeft een schitterend boekje geschreven met als titel *In zijn voetspoor; Wat zou Jezus doen?* Het boek gaat over een dominee uit Raymond, Maxwell, die na een schokkende ervaring met een zwerver ontdekt dat zijn preken niet overeenstemmen met zijn dagelijks leven. Hij en een kleine groep uit zijn kerk, waaronder Norman, de eigenaar van de krant, besluiten om te proberen gedurende een jaar lang niets anders te doen dan wat Jezus in een bepaalde situatie zou doen. Dat treft ook de economie van het stadje. De hoofdredacteur gaat bepaalde advertenties weigeren. Later schaft Norman de zondagseditie af en lijkt een faillissement onvermijdelijk. Maar de keerzijde is er ook. De ondernemers komen met goede producten en diensten die mensen echt helpen. Werkgevers en werknemers vormen een gemeenschap. Er zijn zakenlieden die enorme bedragen verliezen, maar er komen juist nu hele nieuwe dingen tot stand. De creativiteit en het nieuwe ondernemerschap zijn letterlijk hartverwarmend. Het geloof verdiept zich en de

- Samenvatting**
- Het huidige kapitalisme heeft, anders dan Weber beweert, geen directe relatie met het christelijk geloof.
  - De secularisatie heeft bijgedragen aan een materialistische cultuur met een sterk accent op welvaartsgroei en genieten in het hier en nu.
  - Christenen worden geroepen om juist met betrekking tot het neoliberale kapitalisme tot belijdend handelen te komen en Jezus te volgen in plaats van het geld van de Mammon.

De liefde tot geld als doel in zichzelf en waarvan je nooit genoeg kunt hebben, bederft de economie. Zoals Jezus laat zien, bederft het uiteindelijk je hele leven.

gemeenteleden wordt herkend als volgelingen van Christus, net zoals destijds in Antiochië het geval was (zie *Handelingen* 11, 2).

Experimenten

Sheldon's verhaal is fictie, maar hij illustreert op een boeiende manier hoe christenen in de gemeente en in de wereld weer zout en licht kunnen zijn. Is er dan een economische blauwdruk verkrijgbaar om te volgen? Nee, die is er niet. Je ontkomt nooit aan een eigen antwoord op de vraag "Wat zou Jezus doen?". Er zijn wel richtlijnen, bijvoorbeeld die over de op de bijbel geïnspireerde relationele economie van Mills en Schluter, uitgebracht bij het Engelse Jubilee Center en de European Christian Political Foundation (ECPF). Aan hun boek *After Capitalism*, waar ook in het vorige nummer van *Denkwijzer* aandacht is besteed, zijn een aantal andere toe te voegen (zie bijvoorbeeld publicaties van Goudzwaard, Graafland, Jongeneel). Misschien nog wel inspirerender dan boeken zijn personen die dit proberen in de praktijk te brengen en met eigen experimenten komen. Een platform als dat van de CBMC kan als een soort C-gilde een rol spelen waarin ondernemers elkaar kunnen ontmoeten, ervaringen kunnen delen en zich laten bemoedigen en opbouwen om hun plek in economie en cultuur *coram Deo* in te nemen.

Ander geloof

De huidige crisis vormt een serieuze test voor het neoliberalisme en laat zien dat onze economie op een verkeerd geloof is gefundeerd. Christenen dienen hun tijd goed te verstaan en moeten niet meegaan in de zucht om wereld en weelde te winnen. Weber zat er naast met zijn stelling over de vermeende relatie tussen calvinisme en kapitalisme. De economie wordt gedreven door een heel ander geloof, namelijk het neoliberale. In naam van het neoliberalisme worden echter misleidende waarheden en zure crisisrecepten verkondigd.

Intussen is de vraag hoe het christelijk geloof dan wel werkzaam kan zijn in het economisch leven te lang open gebleven. Op dat punt worden vandaag nieuwe keuzes gevraagd en is er grote behoefte aan christelijk leiderschap en authentiek gedrag dat het leven van de Meester weerspiegelt.

Het zou een misverstand zijn te denken dat de Bijbel tegen de economie is. Integendeel, ook in het economisch leven ligt een christelijke opdracht. Juist daarom is het zo erg als de economie "voor de Mammon in 't stof ligt neergebogen" (Kuyper). Christenen worden als werknemers, ondernemers en consumenten uitgedaagd om op die roeping in geloof en met creativiteit antwoord te geven.

Relaties

In het economisch model zoals dat in de Bijbel wordt geschetst, valt op dat relaties een belangrijke rol spelen. Allereerst betreft dat de relatie met God. In het manna dat het volk Israël in de economische grenssituatie van de woestijn ontving werd duidelijk dat het dagelijks bestaan God ter harte gaat. Hij zorgde en gaf genoeg, maar niet iedereen had daar ook genoeg aan. En ook de sabbat kadert het economisch leven in en brengt het in relatie tot God als hoogste doel. Niet minder belangrijk waren de relaties met elkaar, van de rijke met de arme, van de vrije met de slaaf, van degene die moest lenen met degene die uitleent. Bijbels gezien gaat de (goede) relatie voor op de prestatie (maximale economische groei).

Zo'n economie van geloof en genoeg betekent niet dat er geen pijnlijke keuzes zullen moeten worden gemaakt. Allereerst betreft dat kiezen de levensoriëntatie en het persoonlijke leven, maar vervolgens ook beroep, werk en de business. En zoals de bijbel ook laat zien is er ook een politieke opgave. Een goede economie vraagt om goede en ondersteunende instituties (de bijbel spreekt bijvoorbeeld over de afbakening van de werkweek en het met de grote verzoendag publiek uitroepen van het Jubeljaar op de ramshoorn). Zonder een goede economische orde, waarin verantwoordelijkheden en belangen worden gebalanceerd, rekening wordt gehouden met een duurzame wijze van produceren en consumeren en er sprake is van zorg en solidariteit met elkaar komt het met de economie niet in orde. ■

Auteur Dr. ir. Roel Jongeneel is universitair docent economie aan Wageningen Universiteit in Wageningen en hoofd van de sectie Landbouwbeleid bij het LEI-WUR in Den Haag.

Leven in een Enron-maatschappij

DOOR ROBERT VAN PUTTEN **In onze maatschappij zijn ziekmakende krachten actief, met als symptomen burnouts, eenzaamheid en een overvloed aan psychologische stoornissen. Dit komt voort uit de allesoverheersende neoliberale ideologie die in de afgelopen dertig jaar is uitgegroeid tot het nieuwe grote verhaal, daar waar religieuze verhalen door individualisme en secularisering zijn ondergraven. Dat verdedigt de Belgische psychoanalyticus en maatschappijcriticus Paul Verhaeghe in zijn boek *Identiteit*.**

Wie denkt dat we in een tijd zonder grote verhalen leven, zit er volgens Verhaeghe helemaal naast. Het nieuwe verhaal luidt: "Mensen zijn competitieve wezens die vooral uit zijn op hun eigen profijt. Op maatschappelijk vlak is dat in het voordeel van ons allemaal, want iedereen zal in die competitie zijn uiterste best doen om aan de top te geraken. (...) Dit is ethisch correct, want het slagen of mislukken van een individu in die competitie hangt volledig af van diens eigen inspanningen. Iedereen is bijgevolg zelf verantwoordelijk voor het eigen succes of falen." (116). De hele samenleving is ermee doordrenkt: de universiteit is een kennisbedrijf, het ziekenhuis een zorgbedrijf. In de arbeidsorganisatie is alles gericht op individuele prestaties, winst, effectiviteit, competitie.

Wanneer we ons druk maken over het verlies van normen en waarden dan moeten we niet denken in termen van 'verval', maar in termen

van 'verandering'. De huidige moraal is slechts uitdrukking van een door ideologie veranderde identiteit. En die wordt grotendeels bepaald door onze omgeving, betoogt Verhaeghe, zich baserend op Freud en de bioloog Frans de Waal. Of mensen zelfgericht of altruïstisch zijn, hangt af van de omgeving. De heersende ideologie bepaalt wat identiteit en moreel gedrag zijn. Het huidige narcistische gedrag is eenvoudig product van de omgeving, van het neoliberalisme.

Verhaeghe signaleert als gevolg hiervan een enorme groei van psychosociale stoornissen. Neoliberalisme bepaalt wat 'normaal gedrag' en 'stoornis' is. In een 'Enron-maatschappij', zoals hij de neoliberale samenleving noemt, is 'normaal' een zelfgestuurd en geslaagd leven, een 'stoornis' is als dat is mislukt. Wie geen succes heeft, zal ziek zijn. Wie niet aan de eisen van de neoliberale samenleving kan voldoen, wijkt af en moet 'gedisciplineerd' worden (Foucault).

De weg uit de Enron-maatschappij te komen, is die van een andere arbeidsorganisatie, een waarin kwaliteit en intrinsieke motivatie voorop gaan. Puttend uit het werk van de socioloog Sennett stelt hij dat zeggenschap, zelfsturing, vakmanschap en samenwerking centraal moeten staan. Een ander dominant waardencomplex moet worden geactiveerd.

Met zijn felle maatschappijkritiek houdt Verhaeghe ons een spiegel voor. Opvallend genoeg kiest hij geen politiek-conservatieve benadering, maar baseert hij zich op psychoanalytische en sociaal-darwinistische inzichten. Hiermee werpt Verhaeghe een nieuw licht op het neoliberalisme, dat immers ook al door anderen is bekritiseerd. Het boek bevat een duidelijke aansporing om de samenleving anders te organiseren. Of Sennett's ideeën vruchtbaar zijn voor een 'way-out' zal de tijd moeten leren. ■

Paul Verhaeghe
Identiteit
Amsterdam, 2012
De Bezige Bij,
ISBN: 9789023473039
270 pagina's
€ 19,90

Auteur Robert van Putten bestudeert voor zijn afstudeeronderzoek aan de VU veranderingen in het maatschappelijk organiseren. Hij volgde het fellowsprogramma van de ChristenUnie.

Een junkie

DOOR ANTONIE FOUNTAIN

Wij allen zijn neoliberalen. We zijn gewend geraakt aan goedkope producten en aan wereldwijde goederenstromen. Tegelijk knaagt ons geweten als we ons realiseren dat ons consumptieniveau niet zonder kinderarbeid en enorme milieuvervuiling kan bestaan. Is er een uitweg? Een analyse van het neoliberalisme en hoe we uit zijn greep kunnen raken.

Parijs, 1938: in de nasleep van de zwaarste economische crisis die de wereld ooit gekend heeft, komt een aantal economen, onder andere Hayek, Lippmann en Mises, bij elkaar om te werken aan een vernieuwing van het liberalisme. In hun ogen is het falen van deze stroming – waar ze zelf toe behoren – de oorzaak voor de Grote Depressie. Een crisis die het bankwezen, de internationale markten, de werkgelegenheid, en de politieke stabiliteit op hun continent ernstig bedreigt. De eerste decennia van zijn bestaan was het neoliberalisme, zoals deze stroming ging heten, vooral een theoretische exercitie. Maar in de jaren '60 en '70 kregen de econoom Milton Friedman en zijn volgelingen van de 'Chicago School' een steeds gewilliger oor. De Pinochet dictatuur in Chili, de mondiale systeembanken, internationale financiële instanties zoals het IMF en de Wereldbank: alle vielen zij voor Friedman en de 'Chicago Boys'. Het neoliberalisme begon aan zijn opmars.

Neoliberalisme

Inmiddels is de term 'neoliberalisme' vergroeid tot een bonte kakofonie van stemmen, maar in de kern draait het om deze punten: vrijhandel en open markten, privatisering van diensten, deregulering van de markt, het verkleinen van de

**OVER DE KOMENDE
VAL VAN HET
NEOLIBERALISME**

op weg naar een overdosis

publieke sector, en het vergroten van de rol van de private sector. Het neoliberalisme gaat uit van de (wenselijkheid van de) perfectie van de vrije markt, en het eeuwige economische evenwicht dat daar aan gekoppeld zou zijn (de zogenaamde 'Onzichtbare Hand van de Markt')¹. De markt kán niet falen, hoogstens heeft zij tijd nodig om balans te herstellen. Is er sprake van systeemfalen, dan is dat niet de schuld van de markt, maar van externe factoren (meestal de staat) die zich er te veel mee bemoeid hebben.

Weer crisis

Nu is de wereld weer in een diepe crisis gestort, een waarvan het einde niet in zicht is. Banken, internationale markten, werkgelegenheid, en de politieke stabiliteit van Europa worden opnieuw bedreigd. Ditmaal als gevolg van neoliberale beleid. Voor een stroming waarvan economische groei een van de grootste zegeningen zou zijn, is het pikant dat deze sterke groei grotendeels is uitgebleven. Het 'Keynesiaanse' tijdperk – een stroming die geloofde in een sterke overheid met duidelijke marktinterventie, die liep van grofweg het einde van WOII tot 1980 – zag een significant hogere mondiale economische groei dan het daaropvolgende, neoliberale tijdperk.²

Scheefgroei

Dat neemt niet weg dat de economie in het neoliberale tijdperk wel degelijk is gegroeid. Echter, de zegeningen van deze groei zijn slechts toebedeeld aan een select gezelschap. Van de \$19.000 miljard euro waarmee tussen 1981 en 2001 het wereldwijde BBP steeg, kwam slechts anderhalf procent terecht bij mensen die minder dan \$1 per dag verdienen, de mondiale 'absolute armoedegrens'.³ Ook in westerse landen stijgen reële lonen al decennia niet mee, terwijl de productiviteit (en dus de toegevoegde waarde van mensen in loondienst) dat wél doet.⁴ Alle groei komt terecht bij de mensen die al veel, heel veel hebben.

Verdwijnen van de Commons

Een van de oorzaken voor deze onevenredige verdeling van de 'zegeningen van groei' is de privatisering van hulpbronnen en diensten. Zaken en diensten die vroeger algemeen eigendom

waren, de zogenaamde *Commons*, zijn in de afgelopen decennia grotendeels in handen gevallen van een klein clubje vermogenden. In bepaalde gevallen zijn zij nog wel algemeen eigendom, maar is het marktdenken sterk ingevoerd in haar bedrijfsprocessen. In Nederland zijn goede voorbeelden hiervan de privatisering van het spoor⁵, de absurde inkomsten en bonussen voor topmensen bij woningcorporaties, en de steeds verder doorgetrokken marktwerking in zorg en onderwijs.

Deregulering

Daar waar diensten en hulpbronnen al voor de opkomst van het neoliberalisme in handen van individuen waren, is de regelgeving sterk teruggedrongen omtrent hóé de markt met deze eigendom om mag gaan. Het ongebreidelde geldscheppende vermogen van systeembanken is daar exemplarisch in, met alle gevolgen van dien. Deregulering van de financiële markten heeft er ook voor gezorgd dat geld onbekommerd kan stromen naar waar zij het maximale oplevert voor haar eigenaren: het neoliberalisme voorziet in de creatie van belastingparadijzen.

De aandeelhouder wint

Het belang van de aandeelhouder heeft almaar voorrang gekregen op het belang van de werknemer. Winstmaximalisatie door bevriezen van lonen, outsourcen van productie naar lage lonen landen, afstoten van divisies ten bate van dividenduitkeringen, uitstellen van lange termijn investeringen omwille van betere kwartaalcijfers; beslissingen gemaakt ten bate van een perfecte markt, maar waar de 'gewone' mens keer op keer de dupe van is gebleken. Helaas is dit niet een fictief lijstje van gevaren, maar zijn het bekende berichten uit de dagelijkse nieuwsgaring. In Nederland zien we dit terug in bijvoorbeeld een sterke toename van flexwerkers en mensen met een nul-uren-contract.

- Samenvatting**
- Het neoliberalisme is een (economisch) systeem dat onze maatschappij ernstig bedreigt.
  - Het neoliberalisme zal ten einde komen, aan ons de taak te borgen hóé dat zal gebeuren.
  - De Bijbel geeft ons een duidelijk economisch perspectief over hoe het anders zou kúnnen en moeten.

Gesocialiseerde risico's

Doordat de overheid zich minder met de markt bemoeit, krijgt de markt steeds meer ruimte, ook om te falen. De combinatie van scheve winstverdeling, sterke deregulering, en privatisering, zorgt voor bovenmatige risico's. Als direct gevolg van de concentratie van macht zijn deze systemen *too big to fail* geworden. Het grote geld en de winsten zijn geprivatiseerd, maar de verliezen worden gesocialiseerd en dus afgewenteld op de mensen die vrijwel niet mee profiteren van het systeem. En daarom blijven we met zijn allen continu het systeem oplappen. Het voorbeeld hiervan is natuurlijk de manier waarop wij de afgelopen vijf jaar ons in bochten hebben moeten wringen om het financiële systeem weer netjes in het zadel te hijsen, zónder dat daar een significante gedragsverandering van de markt tegenover staat.⁶

Prijzdaling en uitbuiting

Op internationaal vlak zijn de sociale gevolgen van het neoliberalisme minstens zo verstrekkend. Mede als gevolg van de Washington Consensus⁷ is er sinds de jaren tachtig een ongekende druk op prijzen in internationale handelstromen komen te liggen. Door de prijzen te drukken, wordt een van de principes van het marktdenken ironisch genoeg overboord gegooid: het principe van het internaliseren van de kosten. Elke klant zou de werkelijke kostprijs voor een product of dienst moeten betalen. In werkelijkheid wordt echter door de machtsmonopolie van multinationale ondernemingen de prijs steeds verder omlaag gedreven. De gevolgen hiervan variëren van kindslavernij in de West-Afrikaanse cacao-industrie, tot vakbondsonderdrukking in Latijns-Amerika en schrijnende veiligheidssituaties in de kledingfabrieken van Zuid-Azië.

Hyperconsumptie en grondstoffen

Ook de milieueffecten zijn schrikbarend. Waar vroeger de vraag naar goederen de drijvende factor was, is nu het aanbod van nieuwe, betere, snellere, meer aantrekkelijke producten de motor van de economie geworden, aangedreven door een almaar uitdijende advertentiemarkt. Het neoliberale gedachtengoed is verslaafd aan groei, als een junkie aan het infuus. Ook in opkomende economieën zoals China, India en

Brazilië neemt consumptie toe. Tegelijkertijd worden producten niet meer gemaakt om lang mee te gaan. Reparatie van goederen kost meer moeite dan nieuwe maken, en de markt heeft sowieso meer baat bij het verkopen van nieuwe producten, met een grote winstmarge, dan bij het repareren van wat je al hebt. Als gevolg van deze hyperconsumptie raken grondstoffen in een ongekend tempo op. Binnen enkele decennia zullen nijpende tekorten volgen, in een scala van grondstoffen, van cacao tot mineralen, van hout tot water, kortom; alles wat we nodig hebben om ons huidige consumptieniveau en de levensstijl die we onszelf hebben aangewend in stand te houden.

De 'perfecte' markt?

We lijken blind voor de gevolgen van de steeds schevere verdeling van de wereldwijde welvaart. We onderschatten de risico's van een economie waarin het belang van de aandeelhouder zwaarder weegt dan die van de werknemer; waarin onze regering belastingontwijking een 'topsector' noemt; waarin werknemers worden uitgebuit; waarin het milieu stelselmatig om zeep wordt gebracht; en waarin de lusten in handen van een zeer select clubje vermogenden liggen, terwijl de kosten van falen verschoven worden naar degenen die niets van het systeem hebben ontvangen. Als

Noten ¹ Dit principe van de 'Onzichtbare Hand van de Markt' was niet nieuw, het werd al in de 18e eeuw door Adam Smith, grondlegger van de moderne economie, gebezigd.

² O.a. Robert Skidelsky, *Keynes: The Return of the Master*, 2009, hoofdstuk 5.

³ Andrew Simms and David Woodward, *Growth Isn't Working: the uneven distribution of benefits and costs from economic growth*, 2006, London, New Economics Foundation, p14.

⁴ <http://www.nytimes.com/imagepages/2011/09/04/opinion/04reich-graphic.html>

⁵ RED. zie ook het hoofd- en deelrapport van de senaatscommissie onder leiding van Roel Kuiper: *Verbinding verbroken?* (2012).

⁶ RED. zie het artikel van Roelf Haan elders in dit nummer.

⁷ Een aantal beleidsprincipes ter bevordering van internationale stimulering van neoliberale uitgangspunten door middel van o.a. de IMF en de Wereldbank

⁸ RED. zie elders in dit nummer een bespreking van zijn recente boek *Identiteit*.

‘Het Bijbelse principe van het Jubeljaar is in feite niets anders dan een economische resetknop.’

dit de gevolgen zijn van de ‘perfecte’ markt, dan rijst de vraag wat er in hemelsnaam zou gebeuren als we het slachtoffer zouden zijn van een imperfecte markt.

Wij zijn allemaal neoliberal geworden

Het is voor ons bijna onmogelijk geworden om buiten het neoliberale wereldbeeld te denken. Zoals de Belgische socioloog Paul Verhaeghe stelt: “Wij zijn allemaal neoliberal geworden.”⁸ Zelfs van oudsher niet-marktgerichte politieke partijen zijn in de afgelopen decennia de fuik van het neoliberale geloof ingezwommen. Het CDA onder Ruud Lubbers, het PvdA onder Wim Kok, GroenLinks onder Femke Halsema; partijen die historisch gezien een belangrijke rol voor de overheid weggelegd hadden, zijn volgelingen geworden van de Onzichtbare Hand. Het mag geen verrassing zijn dat deze partijen momenteel kampen met een flinke identiteitscrisis. Het neoliberalisme is in essentie een ideologie, een geloof met ‘volgers’ (de immer rationeel opererende ‘Homo Economicus’) die gezegend worden door hun ‘god’ (de perfectie van de ‘Onzichtbare Hand van de Markt’), met een gezamenlijke vijand (de overheid als ‘verstorende factor’).

Mene mene tekel ufarsin

We zien nauwelijks meer dat we in dit systeem leven, en alternatieven worden nauwelijks serieus genomen. Maar het hóeft niet zo te zijn. De vraag is namelijk niet óf het neoliberalisme ineen zal storten. Dat gaat gebeuren, zoveel staat vast; élk systeem komt ten val. In de afgelopen eeuw hebben we de ondergang kunnen zien van communisme, van kolonialisme, en van fascisme. In de droom die Daniel voor Nebukadnessar moest verklaren werd het ons zelfs beloofd: machtsstructuren zullen komen én gaan, weggeblazen door de wind “totdat er geen spoor meer van te vinden is”. En ook nu kunnen we het schrijven aan de wand zien; dit systeem valt gewoonweg niet vol te houden. De vraag is ook niet wanneer het neoliberalisme zal eindigen, maar hoe. Met een enorme klap, waarin haar ondergang alles van waarde met zich meeneemt, of met een zorgvuldige overgang naar een betere wereld?

Economische resetknop

Een belangrijk aanknopingspunt daarvoor is het

Bijbelse principe van het Jubeljaar, in feite niets anders dan een economische resetknop. Niemand zou zo te weinig hebben, maar evenzo belangrijk, niemand zou te veel hebben. Verliezers zouden nooit alles mogen verliezen, en winnaars niet alles voor altijd mogen houden. Wij moeten een weg vinden naar een wereld waar genoeg daadwerkelijk genoeg is. Waar we aren over laten voor de weduwe, de wees en de vreemdeling. Waar we de menselijke maat – en niet het BBP - weer ons beleid laten bepalen. Waar we de grond elke paar jaar braak laten liggen. Waar de daadwerkelijke productiekosten niet meer in plaats of tijd worden overgedragen, maar geïnternaliseerd worden. Waar de samenleving de macht terugpakt die haar toekomst. Waar de overheid haar rol als marktmeester oppakt. Maar bovenal, waar we vanuit rentmeesterschap en naastenliefde de urgentie van de problemen erkennen, en durven zeggen dat het anders kan en moet.

Hoop, Woede en Moed

Is deze uitdaging te groot? Augustinus van Hippo zei ooit dat hoop twee wonderschone dochters heeft; woede en moed. Woede om hoe de wereld nu is, en moed om ervoor te zorgen dat ze niet zo blijft. We hoeven alleen maar (alweer!) naar de Bijbel te grijpen om te zien dat een Gideonsbende de koers van de geschiedenis kan wijzigen. Een groep van twaalf volgelingen van een timmerman heeft de wereld op zijn kop gezet. En de rest van de wereldgeschiedenis staat bol van plotselinge systeemveranderingen. Kijk naar William Wilberforce, mijn persoonlijke held, die met een kleine groep toegewijde mensen de institutionele slavernij afschafte. Nodig zijn mensen die het wereldbeeld op zijn kop durven zetten en zich een nieuwe weg voorwaarts durven voorstellen. God vraagt op een gegeven moment aan Jesaja: “Wie zal gaan?”. Laat het antwoord van deze profeet voor ons allen een leidraad zijn. “Hier ben ik Heer. ■

Auteur

Antonie Fountain is directeur van Stop the Traffik, columnist, spreker en lid van verscheidene denktanks (waaronder het Platform Duurzame en Solidaire Economie, die hij dankt voor hun waardevolle bijdragen bij dit stuk). Hij is overtuigd van het nut van de markt, mits deze een goede marktmeester heeft in de overheid, en de markt de maatschappij dient in plaats van andersom.

DOOR PETER MULDER **De geschiedenis leert dat economie te belangrijk is om aan de markt over te laten. Diezelfde geschiedenis laat ook zien dat marktpartijen al sinds mensenheugenis proberen de overheid voor hun karretje te spannen. In 1666 en 1678 lobbyden Engelse wolfabrikanten bij het parlement voor wetgeving die het dragen van katoenen stoffen zou verbieden en het strafbaar zou stellen om een dode in iets anders dan een wollen lijkkleed te begraven. Daar bleef het niet bij. Tussen 1696 en 1698 gingen wolfabrikanten een verbond aan met zijdevevers om de import van textiel uit Azië te beperken. Met succes, want de Calico Act van 1721 bepaalde dat vanaf 25 december 1722 niemand in Groot-Brittannië “nog enig bedrukt, beschilderd, gekleurd of geveerfd kledingstuk van katoen mag gebruiken of dragen”.**

Venetië

Het is een van de vele anekdotes in dit briljante boek, dat fraai laat zien dat staat en markt van oudsher sterk wederzijds afhankelijk zijn. Zonder goed functionerende markten raken overheden in de problemen, overal en altijd: van het Romeinse Rijk tot de koloniale grootmachten Spanje en Portugal, van het Habsburgse Rijk tot de Sovjetunie, Van Sierra Leone tot Zimbabwe. Maar zonder goed functionerende overheden raken markten ook in de problemen, overal en altijd. In de middeleeuwen was Venetië misschien wel de rijkste plek in de wereld, dankzij een reeks van innovaties op het gebied van handelscontracten. Echter, toen de gevestigde Venetiaanse elite steeds meer macht verloor aan de nieuwe Venetiaanse rijken, monopoliseerden zij via slinkse wetgeving stapsgewijs de handel. Snel na deze politieke stap zette het economische verval in, en in plaats van nieuwe handelsroutes en economische instituties op te zetten maken de Venetianen nu pizza, ijs en gekleurd glas voor toeristen – aldus de auteurs.

Instituties doorslaggevend

Waarom zijn sommige landen rijk en andere arm? Dit is een grote vraag, misschien wel de grootste in de economie. De Amerikaanse economen Acemoglu en Robinson – beiden behorend tot de absolute wereldtop – schrikken er niet voor terug om een helder antwoord te geven. Op basis van 15 jaar hoogstaand academisch onderzoek betogen zij dat niet cultuur, geografie of kennis, maar de kwaliteit van instituties in een land het verschil maakt tussen economische bloei en economische crisis. Onder instituties verstaan zij die machten die de regels van het economische spel bepalen: de trias politica, inclusief instanties als de centrale bank en toezichhouders. De hamvraag is: heeft een land politieke en economische instituties

die het mogelijk maken dat de meeste mensen overeenkomstig hun talenten en vaardigheden kunnen deelnemen aan economische activiteiten en dat ze eigen keuzes kunnen maken? In het boek worden dit 'inclusieve instituties' genoemd. Of zijn de instituties 'extractief', dat wil zeggen gericht op het verrijken van de elite en het beschermen van gevestigde belangen? Aan de hand van veel historisch materiaal laat dit boek zien dat inclusieve instituties het beste gedijen in een samenleving waarbij er een balans is tussen enerzijds ruimte voor pluralisme en anderzijds een zekere mate van centraal staatsgezag.

Gaat China de VS voorbij?

Op een overtuigende manier wordt aangetoond dat landen met extractieve politieke instituties wel degelijk stappen kunnen zetten richting inclusieve economische instituties, maar dat de hieruit voortkomende economische groei tijdelijk is omdat het op lange termijn te weinig innovaties voortbrengt. Het bekendste voorbeeld hiervan is wellicht de Sovjetunie, die na enkele decennia met prachtige groeicijfers toch op de grenzen van haar kunnen stuitte. De spannende vraag is dan natuurlijk: en China dan? Ook daar heeft een autoritair regime de economie hervormt zodat mensen tot op zekere hoogte hun talenten en vaardigheden in de economie kunnen aanwenden, met indrukwekkende groeicijfers tot gevolg. Acemoglu en Robinson maken echter helder dat als er geen politieke hervormingen volgen, deze groei zonder twijfel zal verdampen in de komende decennia. Dat China de VS voorbij zal streven als economische supermacht is nog geen uitgemaakte zaak.

Verstreckende gevolgen

De spannendste observatie in het boek is dat kleine institutionele verschillen op lange termijn

Waarom sommige landen rijk zijn en andere arm

verstreckende gevolgen kunnen hebben. In de 16e eeuw waren de parlementen van Engeland en Spanje elk verwickeld in een machtsstrijd met hun tamelijk absolutistische koning. In Engeland wist het parlement stukje bij beetje meer invloed te krijgen, terwijl in Spanje uiteindelijk de koning aan het langste eind trok, maar het had net zo goed andersom kunnen zijn. Niet lang daarna koloniseerden de Spanjaarden Zuid-Amerika en de Engelsen Noord-Amerika. Koninklijke instructies zorgden voor een extractief koloniaal bewind in Zuid-Amerika: goud en zilver werden op grote schaal naar Madrid afgevoerd, er kwamen plantage-economieën gebaseerd op uitbuiting en slavernij, en het lokale bestuur werd top-down georganiseerd. De Engelse schepen die Noord-Amerika aandeden voeren daarentegen vaak onder de vlag van parlementaire koopmannen, en mede doordat er geen edelmetalen werden aangetroffen, ontwikkelde zich een economie gebaseerd op individuele eigendomsrechten van kleine boeren en middenstanders, en werd het lokale bestuur bottom-up georganiseerd. Noord-Amerika is nog steeds vele malen welvarender dan Zuid-Amerika. Ook voor dichterbij huis biedt dit boek veel stof tot nadenken. Bijvoorbeeld: kartelvorming en oneerlijke concurrentie worden door de Europese commissie stevig beboet. Maar in hoeverre biedt het Europese parlement tegenspel aan de Europese machthebbers? En zijn de verschillende

belangen voldoende gewaarborgd? De geschiedenis leert dat institutionele ontwikkeling een lang, onzeker en soms gemeen proces is, maar ook dat het belang ervan moeilijk overschat kan worden. En de geschiedenis leert dat sommige zaken niet nieuw zijn onder de zon: ook in 1557, 1560, 1575, 1596, 1607, 1627, 1647, 1652, 1660 en 1662 voldeed Spanje zijn schulden niet, waardoor Duitse bankiersfamilies werden geruïneerd.

Commissie-Kuiper

Het vinden van de balans tussen staat en markt is ook in een land met sterke instituties niet altijd eenvoudig – zie het rapport van de commissie-Kuiper naar de parlementaire besluitvorming over de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten. Een duidelijke les uit dit boek is in elk geval dat een politieke partij voortdurend op zoek moet naar de definitie en vormgeving van inclusieve politieke en economische instituties. Dat is een stuk ingewikkelder dan het gebruik van ideologische sjablonen – voor of tegen marktwerking – vaak suggereert. En het kost tijd en energie. Na de uitschakeling van de Aziatische concurrentie probeerden de Engelse wolfabrikanten in de 18e eeuw ook een eind te maken aan de fabricage van katoen en linnen in eigen land. Maar tegen die tijd bood het steeds pluralistischer geworden Engelse parlement tegenspel. De bedreigde fabrikanten van katoen en linnen bewerkten het parlement met een stortvloed aan petitieën en na jarenlang getouwtrek bevestigde de Manchester Act van 1736 hun recht van bestaan. Economie en politiek hebben alles met elkaar te maken. ■

Daron Acemoglu en James Robinson
Waarom sommige landen rijk zijn en andere arm

Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2012
ISBN: 9789046813720
512 pagina's
€ 34,95

Auteur

Dr. Peter Mulder is docent economie aan de Vrije Universiteit Amsterdam

DOOR HERMAN SIETSMA Wie zichzelf een plezier wil doen moet op YouTube eens een paar colleges van hoogleraar Michael J. Sandel bekijken. Het wordt meteen duidelijk waarom deze politiek filosoof zo populair is; op intrigerende wijze legt hij de dilemma's die meekomen met de moderne politiek-maatschappelijke vraagstukken bloot. Sandel komt aan heilige huisjes, met name aan het liberale zelfbeschikkingsrecht. Met zijn scherpe argumentatie legt hij bloot dat de liberale westerse democratieën een groot manco vertonen als ze menen de moraal buiten de politiek te kunnen houden.

Sandel (1953) is populair in de VS en in Europa, maar ook daarbuiten; in 2011 werd hij in China uitgeroepen tot "invloedrijkste buitenlander". Hij behoort tot de communitaristische stroming; denkers die nadruk leggen op de betekenis van de gemeenschap. Zijn ideeën kunnen de voorstanders van christelijke politiek in hun argumentatie van dienst zijn. In zijn *Rechtvaardigheid; wat is de juiste keuze?* (2009) behandelt hij klassieke ideeën en past hij ze toe op moderne dilemma's. In *Niet alles is te koop* (2012) toont hij aan hoe pervers de financiële prikkel kan zijn.

Klassieke ideeën

Eerst over rechtvaardig overheidsbeleid. Aristoteles verbond rechtvaardigheid niet primair aan vrijheid, maar aan de *bestemming* van elke mens (zo kon hij overigens de slavernij in zijn tijd goedkeuren). Kant baseerde zich op een objectieve zedelijke wet die uit de mensen zelf voortkomt; die wet zou de grondslag van het handelen van een ieder moeten zijn, omdat men daarnaar *hoort* te handelen, ongeacht het resultaat ervan. De calculerende

Bentham - en later ook Mill -, beiden aanhangers van het utilitarisme, redeneerden omgekeerd en berekenden het *nut* van te nemen maatregelen; als er per saldo meer welzijn ontstaat door een overheidsmaatregel is het gerechtvaardigd die maatregel te nemen. Het neoliberalisme gaat uit van het gegeven dat de mens van zichzelf is en niet van de samenleving; het verzet zich tegen bemoeizucht van de overheid en ook tegen moraal in beleid en herverdeling van inkomens; de mens moet vrij zijn. Rawls corrigeert het neoliberalisme met het uitgangspunt van de noodzaak van een gelijke uitgangspositie voor een ieder.

Vrijkopen van dienstplicht?

Sandel geeft praktische voorbeelden van de manier waarop de liberale theorie vastloopt. Zo zijn er in de VS veel echtparen met kinderwens die een draagmoeder zoeken. In eigen land is dit een dure onderneming, maar in India zijn er vrouwen genoeg die voor een fractie van dit bedrag het draagmoederschap willen vervullen. Praktijk is dus dat deze echtparen draagmoeders zoeken (en

Politiek kan niet zonder moreel debat

**MICHAEL SANDEL
EN DE STRIJD TEGEN
HET NEOLIBERALISME**

vinden) in India. Iedereen blij, zou men denken, want de echt)paren zijn goedkoop uit en Indiase vrouwen verdienen in korte tijd beduidend meer dan ze anders mogelijk zou zijn.

Iedereen blij; en toch voelt iedereen ook dat er iets niet klopt. Je lichaam verhuren of verkopen voor het materiële belang van een ander; dat overschrijdt een grens. Zoals het ook niet klopt als welgestelden zich kunnen vrijkopen van militaire dienstplicht waardoor het leger vooral bestaat uit arme "vrijwilligers". Zoals het ook niet klopt dat in de prostitutie in Amsterdam honderden en waarschijnlijk duizenden prostituees "vrijwillig" aan het werk zijn. Het klopt niet, zegt Sandel, omdat de hypothese dat mensen gelijk en vrij zijn niet klopt. Ons systeem van de vrije markt dwingt groepen tot handelingen die niet in vrijheid gewild zijn. De financiële positie of andere omstandigheden brengen mensen in situaties waarin ze hun lichaam of hun tijd verkopen voor zaken die ze in vrijheid juist niet zouden willen.

Eigen organen verhandelen

De oorzaak ligt in het systeem dat wij met z'n allen organiseren voor de ruil van menselijke

behoeften: de markt. De markt is geschikt voor de ruil van goederen en diensten onder condities die vrije keuze en beslissing mogelijk maken. De markt leent zich niet voor zaken die de integriteit van het menselijk lichaam raken; zoals we niet zouden willen toestaan dat mensen in geldnood hun organen gaan verhandelen of reclame op hun lichaam tatoeëren. Evenmin leent de markt zich overigens voor transacties die leiden tot het ruïneren van het ecosysteem. De markt is immoreel en haar logica is die van het (financieel-economisch) sterkste belang.

De grondslag voor de politiek kan dus nooit alleen de menselijke vrijheid zijn. Weliswaar corrigeert het moderne liberalisme de absolute, primitieve vrijheid met het uitgangspunt van de grond- en mensenrechten, maar bovenstaande voorbeelden tonen aan dat, ook als mensen uit 'vrije wil' transacties aangaan - en dus van aantasting van grond- en mensenrechten in formele zin geen sprake is - een overstijgende moraal noodzakelijk is.

In de liberale visie op mensenrechten tellen de beperkingen die het liberale economisch systeem meebrengt niet; zo kan een liberaal mensenrecht het onrecht gaan maskeren.

Abortus en neutraliteit

Sandel pleit er vervolgens voor dat er een cultuur wordt gecreëerd waarin de betekenis van 'het goede leven' voorwerp van debat is en waarin meningsverschillen kunnen worden opgelost. De politieke arena is niet een amoreel domein, maar juist een gebied waar opvattingen, overtuigingen

Michael J. Sandel
Niet alles is te koop
Uitgeverij Ten Have
mei 2012
ISBN: 9789025901806
288 pagina's
€ 19,95

en religie hun legitieme plaats hebben. Het streven naar rechtvaardigheid kan niet worden losgekoppeld van de visie op 'het goede leven'. Sandel ontmaskert de zogenaamde neutraliteit van de staat met het voorbeeld van de abortus. Wie de beslissing over abortus aan de vrouw wil laten onder het mom van de 'neutrale staat' heeft al lang positie gekozen, namelijk dat het ongeboren kind geen persoon is. Pleidooien om abortus toe te staan zijn niet neutraler dan pleidooien om abortus te verbieden. Hetzelfde geldt ten aanzien van het homohuwelijk; het is onzin om te denken dat het een uiting van neutraliteit is om elke zich aandienende samenlevingsvorm gelijk te behandelen. Kernvraag is of het homohuwelijk de waardering en erkenning van de gemeenschap verdient, zoals de staat dit traditioneel beoogd heeft ten aanzien van het 'gewone' huwelijk. Invoering van het homohuwelijk is geen uiting van een neutrale staat, maar een toekenning door de staat van de waarden die aan het huwelijk worden toegekend.

Deugdzaamheid

Sandel stelt: we komen niet tot een rechtvaardige samenleving door simpelweg het welzijn te maximaliseren (het utilitarisme) of door de keuzevrijheid van het individu te garanderen (het (neo)liberalisme). Rechtvaardigheid vraagt om te kiezen voor de *deugd* in het openbare leven. Thema's die daarbij volgens hem betrokken moeten worden zijn:

- burgerschap, opoffering en dienstbetoon;
- het gegeven dat markten hun morele beperkingen hebben;
- een uitgangspunt van onderlinge solidariteit en het tegengaan van ongelijkheid
- een politiek van morele betrokkenheid.

Niet alles is te koop

In *Niet alles is te koop* behandelt Sandel de manier waarop geld de allesbepalende factor is geworden in nagenoeg alle behoeften; van het uittesten van riskante medicijnen, het verkrijgen van voorrang bij medische behandeling, het plaatsen van reclame op publieke eigendommen tot het inzetten van huursoldaten. De financieel-economische situatie waarin mensen verkeren bepaalt hun besluit; van 'vrije wil' is veelal geen sprake. Beslissingen komen tot stand op 'de markt' van vraag en aanbod.

Het nadeel van deze markten is dat ze in morele zin 'neutraal' zijn en gevoelig voor corruptie. De markt vraagt niet naar goed of slecht maar naar bevrediging van behoeften. Sandel eindigt met een vraag: *Willen we een maatschappij waarin alles te koop is? Of zijn er bepaalde morele en sociale waarden die op de vrije markt niet worden gerespecteerd en die niet te koop zijn?* Zijn antwoord is duidelijk: die morele vragen moeten worden beantwoord en de enige plaats waar dat gezaghebbend gebeuren kan is de politiek.

Politiek gaat over grote vragen

In het Nederlandse openbare leven is de discussie over deugden niet populair. Het lijkt een achterhoedegevecht van orthodoxe christenen die de moderne tijd niet kunnen of willen bijhouden. Maar Sandel's benadering maakt duidelijk dat het debat over publieke deugden geen achterhaalde zaak is, maar de kern van politiek die *rechtvaardigheid* centraal wil stellen. Daarmee is dan niet bedoeld de 'rechtvaardigheid' van de laatste procenten inkomsten- of lastenverdeling, zoals het begrip in Nederland doorgaans wordt opgevat, maar gaat het over de vragen hoe de politiek in deze tijd de grote levensvragen tegemoet kan en moet treden. Deze vragen gaan over leven en dood, over vrijheid en slavernij, over ecologische rampen of duurzaam scheppingsbeheer. Sandel propageert hiermee geen christelijke politiek, maar zijn betoog is een verademing in een tijd waarin mensen zichzelf tot norm zijn.

Voorbij Sandel

Vanuit de christelijke politiek kunnen en moeten we een stap verder gaan dan Sandel doet. Waar hij pleit voor het eerlijke debat over de publieke moraal – onder erkenning van de betekenis van levensbeschouwelijke en religieuze argumentaties - kunnen wij die argumentaties zelf ontwikkelen, inhoud geven en inbrengen. Sandel bepleit een proceswaarborg; er moet in de staat een adequaat debat over de moraal zijn. Procesverantwoordelijkheid is het sleutelwoord van de moderne staat. Maar het voldoen aan de eis van proceswaarborgen geeft nog geen garantie dat er inhoudelijk 'goede' resultaten ontstaan. Een goed proces voor morele meningsvorming garandeert nog geen goede

‘De markt leent zich niet voor zaken die de integriteit van het menselijk lichaam raken; zoals we niet zouden willen toestaan dat mensen in geldnood reclame op hun lichaam tatoeëren.’

invulling van dit begrip. Daarom is de inhoudelijke oriëntatie op wat wij christelijke politiek noemen van blijvend belang. We hebben het dan inderdaad over rechtvaardigheid als richtsnoer voor het overheidshandelen. Rechtvaardigheid betreft dan de wijze waarop de opdracht van de Schepper, die ook tot overheden komt, vertaald wordt in wetgeving en beleid.

Het is dan niet voldoende om als belangrijkste taak voor de overheid het “borgen van variëteit” te formuleren, zoals Rienk Janssens doet.¹ Zijn interpretatie van “echte vrijheid” voor burgers is “dat je, binnen de grenzen van de wet, je leven kunt inrichten volgens je eigen overtuiging”. Dat klinkt prachtig, maar Sandel toont aan dat dit ons niet veel verder helpt, omdat het juist gaat om die wettelijke condities. Welke keuzes worden wel, welke keuzes worden niet toegestaan? De door Sandel bepleite aandacht voor de deugd ontbreekt; de staat wordt ‘leeg’ en het is toeval hoe de belangenstrijd om het publieke domein uitpakt. De notie dat Gods wet voor overheden kenbaar is, ontbreekt hierin.

Christelijke restanten?

Ik zie iets soortgelijks in een recente column van de theoloog Stefan Paas.² Hij stelt daarin dat de kerk prima zonder christelijke restanten in de wet kan. Misschien is dat zo – een contrasterende kerk lijkt me Bijbels dan een kerk van het *establishment* - maar het omgekeerde interesseert mij nu vooral: kan de *samenleving* zonder “christelijke restanten”? Doen we land en volk niet tekort als we denken dat het morele leven alleen op onszelf en op onze kerkelijke gemeenschap betrekking heeft? Ik hoop niet dat christelijke politici ontmoedigd worden door de lichtvoetige en railerende manier waarop Paas schrijft over hun inspanningen om de zondagsrust te behouden, om euthanasie en prostitutie tegen te gaan. De suggestie die van zijn boodschap uitgaat is dat het

christenzijn vooral beleefd wordt in de kerkelijke gemeenschap en dat de samenleving best zonder christelijke politiek kan. Maar als het al waar is dat de kerk kan leven zonder christelijke restanten in de wet – een grondige analyse zal overigens uitwijzen dat veel van onze burgerlijke vrijheden juist van christelijke oorsprong zijn, een omstandigheid waarvoor dankbaarheid meer gepast is dan achteloosheid - de samenleving kan naar mijn vaste overtuiging niet zonder de christelijke moraal. Sandel laat namelijk zien waartoe het neoliberalisme zonder die christelijke moraal leidt.

Christelijke politiek is hard nodig

Het is pijnlijk en gênant om te zien hoe Nederland met een beroep op de ‘lege staat’ inhoudelijke oordelen over verwerpelijke en schadelijke zaken heeft ontweken. De economische pressie om de zondagsrust op te heffen leidt tot sociale dwang voor kleine zelfstandigen. Legalisatie van de prostitutie heeft geleid tot - alleen al in Amsterdam - duizenden gevallen van moderne slavernij. De vrijheid die in ons land bestaat om allerlei verdovende te gebruiken en te verhandelen leidt tot grote schade aan gezondheid van velen en aan de publieke financiën. De uitbuiting van de aarde leidt door ons ongegeneerde economisch liberalisme tot genetische modificatie van de kleinste levensvormen in de oceaan. Er is werk aan de winkel voor christelijke politiek. Wie denkt dat de moderne mens de grote problemen – ideologieën, oorlogsdreiging, slavernij, uitbuiting - achter zich heeft gelaten heeft het grondig mis. Er zijn zelfs nieuwe problemen bijgekomen: uitputting van de aarde, toenemende sociale ongelijkheid, verslaving en zinloosheid, vereenzaming. De politiek kan die problemen niet oplossen maar aan de oplossing ervan wel bijdragen. Omgekeerd kan een politiek waarin voor moraal geen plaats is die problemen in stand houden of verergeren. Sandel's pleidooi kunnen we dan ook beschouwen als aanmoediging om de boodschap van de dienst aan Schepper en medeschepsel, ook door de overheid, in praktijk te brengen. Er is namelijk veel behoefte aan. ■

Michael J. Sandel
Rechtvaardigheid
Uitgeverij Ten Have
mei 2012
ISBN: 9789025901820
352 pagina's
€ 15,00

Noten
¹ Denkwijzer 2010/juni, p. 9-13.
² De Nieuwe Koers 2013/1.

HET FINANCIËLE STELSEL FAALT EN MOET IN REVISIE

tegenwinc of aardbeving?

DOOR ROELF HAAN Het huidige schuldenprobleem en de overheidstekorten zijn geen gevolg van overbesteding door de private of de publieke sector, zodat de inkomenstrekker en de belastingbetaler de rekening zouden krijgen gepresenteerd van eigen onverantwoord gedrag. De problematische toeneming van de staatsschuld vindt haar oorspong in de financiële sector.

De financiële en de reële sector zijn uiteengegroeid en vormen niet meer één, maar een *duale* economie, in de zin waarin de bekende Leidse econoom Boeke dit begrip toepaste op de verhouding van de koloniale tot de inheems-Aziatische economie van zijn tijd. Beide economische werelden gehoorzamen aan een eigen logica, waarbij het financiële stelsel op irrationele wijze de reële economie exploiteert. De financiële sector beoogt geldwinst te maken uit geld; in de reële sector gaat het om bevrediging van reële economische (individuele en collectieve) behoeften. De ontwikkelingsmogelijkheden van deze laatste worden niet alleen belemmerd, maar stelselmatig ondermijnd.

Het systeem zelf is instabiel

Bij de wijze waarop doorgaans wordt gesproken over de "financiële crisis" komen systeemvragen echter zo goed als niet aan de orde. Er is wel de vraag naar de "uitwassen" van het systeem, maar niet naar de architectuur ervan. Het systeem zelf is instabiel. De term crisis suggereert iets voorbijgaands, alsof een economische crisis komt en gaat als een natuurverschijnsel. Premier Rutte kan dan spreken over de economische "tegenwind" waarmee wij te maken hebben. Een windrichting kan weer draaien. Zo komen de systematische oorzaken van de huidige beleidsdilemma's niet in beeld, ook al zijn deze dilemma's door het systeem bepaald.

Taboe

Het IMF telde tussen 1970 en 2010 425 banken-, staatsschulden- en monetaire crises, dat wil zeggen gemiddeld waren er in deze periode jaarlijks meer dan tien landen in crisis. Hoewel al deze crises 'systemisch' waren, schijnt er een intellectueel taboe te rusten op het meer fundamentele onderzoek naar de structurele oorzaken. Het publiek wordt opgeroepen tot vertrouwen (zoals je kunt vertrouwen op een omslag van het weer, die er natuurlijk best weer eens komt), en niet tot kritische analyse. Het taalgebruik van centrale bankiers en politici is daarbij meer verhullend dan verklarend. De veel geciteerde uitspraak die de vorige voorzitter van het Amerikaanse centrale bankstelsel Alan Greenspan eens deed in een hearing voor het Amerikaanse Congres, is zowel anekdotisch als

exemplarisch: "Als u mij begrepen hebt, dan moet ik mij niet goed hebben uitgedrukt".

'Giftig afval'

Als gidsen voor het vertrouwen gelden veelal de bekende *rating* bureaus. Gemakshalve wordt vergeten dat deze superoordelaars de AAA-rating hadden toegekend aan financiële producten die korte tijd later juist als "toxic waste" (giftig afval) zouden worden gerangschikt onder de hoofdoorzaken van de crisis.¹ De bureaus zijn niet onafhankelijk; zij zijn vertegenwoordigers van de financiële sector zelf. Het is de financiële sector, met zijn grote invloed op de politiek, die voortdurende druk uitoefent ten behoeve van een pakket van onmiddellijke en dwingende bezuinigingsmaatregelen. In het rapport van de Club van Rome van 2012 *Geld en duurzaamheid* wordt ontvankelijk opgemerkt, dat "alle landen die betrokken waren bij de crisis van 2008 zich diep in de schulden hebben gestoken om hun banksystemen te redden van een faillissement. Het financiële systeem heeft hierop geantwoord door er op te wijzen dat deze landen nu een te hoge schuldenlast dragen; het eist nu ontmanteling van de sociale vangnetten in Europa, die eeuwen opbouw hebben geleverd". En: "De ironie is dat, zodra de overheden deze grote bedragen van het financiële stelsel lenen om dit systeem zelf van de ondergang te redden, het financiële systeem tot de conclusie komt dat de overheid nu te veel schulden heeft en 'gedisciplineerd' moet worden".²

Samenvatting

- Het gangbare spreken over de 'crisis' is verhullend. Er wordt voorbijgegaan aan de permanente instabiliteit van het geldsysteem zelf.
- De financiële sector oefent een zwaar ondermijnd effect uit op de reële economie.
- Een oorzaak van instabiliteit in het bestaande systeem is de wijze van geldschepping.
- Die vindt niet primair plaats op grond van de eisen te stellen aan de maatschappelijke geldhoeveelheid.
- De geldcreatie financiert geen publieke doelen, maar is in handen van banken die privé-winst beogen.
- De banken profiteren van het muntloon en lenen dat uit tegen rente: het moderne geld is *debt-money*, geldcreatie is schuldcreatie.

Kosten: 14.400 miljard dollar

De VS is het enige land waar de rechter zowel de regering als de centrale bank heeft gelast de totale kosten bekend te maken van de herstelprogramma's met betrekking tot de financiële crisis van 2007-2008. Nomi Prins, voormalig leidinggevende bij Goldman Sachs en Bear Stearns, schatte in *It takes a pillage* (2009) de totale steun die de Amerikaanse schatkist en de Federal Reserve gedurende een à twee jaar aan de Amerikaanse financiële sector heeft gegeven vanwege de crisis van 2007/2008 op \$ 14.400 miljard, een bedrag ruim overeenkomend met het BNP van de VS in 2008. Het komt, in dollars van nu, neer op vier maal de Amerikaanse uitgaven aan de Tweede Wereldoorlog.

Deze last, die uiteindelijk voor rekening komt van de Amerikaanse belastingbetaler, tart het voorstellingsvermogen. De gigantische kosten overstijgen niet alleen de menselijke maar ook de maatschappelijke maat. Op de kosten van de *bailout* vindt weliswaar ook terugbetaling plaats, maar de crisisschade is veel groter dan de gegeven netto overheidssteun. Het publiek ondervindt de negatieve welvaartseffecten op de korte termijn, en eveneens de schadelijke gevolgen van de bezuinigingsprogramma's op de lange termijn. Effecten zoals het opgetreden productieverlies zijn bovendien in dynamische zin blijvend.

Kleine kas

In vergelijking met de enorme verliezen in de financiële sector beschikt de reële economie over niet meer dan een "kleine kas", in de zin waarin een winkelier een kleine kas aanhoudt voor kleine lopende uitgaven. Toch is het deze kleine kas van de "hardwerkende Nederlanders" die voor de grote financiële speculatieverliezen opdraait. De geldsomloop die dient ter facilitering van de transacties in de reële economie bedraagt niet meer dan ca. 2 % van de geldomzet van de financiële sector. Één dag valutaspeculatie vertegenwoordigt meer dan de jaarlijks verhandelde economische productie van Duitsland of China. In dergelijke vergelijkingen zijn dan nog niet begrepen de onderlinge transacties van *hedge funds*, evenmin als het totaal aan uitstaande derivatencontracten, dat een omvang bereikt ter waarde van acht maal het gehele wereld-BNP.

Geperverteerde economie

Markten worden geacht een disciplinerende factor zijn. Financiële markten zijn echter slechts zeer ten dele markt in deze theoretische zin. Het is daarom vooral van *economische* zijde (niet zijnde de ethiek of de politiek) dat de fundamentele kritiek heeft ontbroken op de oorzaken van wat op oppervlakkige wijze "crisis" wordt genoemd. De Amerikaanse – en Nederlandse – *sub-prime* hypotheek en de daaraan gekoppelde verzekeringen vormden voor de banken, de verzekeraars en de talloze tussenpersonen

Privatisering als oplossing?

Als de financiële steunoperaties van de overheden niet genoeg zijn – en het is voor de financiële sector nooit genoeg – is het *privatiseren* van publieke activa aan de beurt. In 2009 bracht een werkgroep van achttien internationale banken, beleggingsfondsen en advocaten een rapport uit met de titel *De voordelen van particuliere investeringen in de infrastructuur*. Het pleit voor de consequente privatisering van publieke verkeerswegen, tunnels, bruggen, parkeermeters, vliegvelden, kantoorgebouwen van de overheid, drinkwatervoorzieningen en drainage systemen. Voor de VS, waarvoor data beschikbaar zijn, komt dit op een bedrag van \$ 9,3 biljoen aan activa op naam van de federale, statelijke en stedelijke overheden. Een van de inschattingen die de financiële instellingen maken is deze: "Zodra de politieke pijn als gevolg van het snijden in de publieke voorzieningen groter wordt dan de kosten in termen van het stemmenverlies wegens de verkoop van de activa, zal deze markt beginnen te draaien (*will take off*). Op het grass-roots niveau is deze politieke pijndrempel nu bereikt (*Euromoney*, april 2010, p. 85). De VS staat hierin allesbehalve alleen. Engeland heeft een grootschalig privatiseringsplan aangekondigd, Berlusconi had in Italië al 9000 publieke eigendommen te koop gezet, Sarkozy verkocht Franse tolwegen voor € 5 miljard, in Griekenland is sprake van € 50 miljard aan privatiseringen. Maar, zo vraagt het rapport voor de Club van Rome, wat gebeurt er daarna? Worden al deze overheden er kredietwaardiger door, als zij huur gaan betalen voor hun eigen kantoren? Onder het argument van bezuiniging wordt er gegrepen naar astronomische privatiseringsprogramma's die de structuur van de samenleving nog verder verwoesten, omvang en kwaliteit van het voorzieningenniveau verlagen en de prijzen van de openbare nutsdiensten voor de burgers torenhoog opdrijven. De argumentatie luidt dat de crisis over is als op die wijze de tekorten worden terug gebracht, ook al is een dergelijk middel slechts eenmalig inzetbaar. Het gaat de financiële instellingen echter, zoals zij zelf zeggen, eenvoudig om *De voordelen van particuliere investeringen in de infrastructuur*.

'Het geldstelsel is een zaak van zuiver publiek belang. Toch profiteren de banken als privéonderneming van een enorme, anonieme 'systemsubsidie'

het nieuwe "verdienmodel". Mensen die hun woonlasten overduidelijk nooit zouden kunnen betalen, werden de prooi van deze agressieve *predatory lending* (roofzuchtige uitlening). Deze werd gelegitimeerd met een beroep op de veronderstelde marktwerking van de financiële sector. Een goed werkende markt echter is uit op zo laag mogelijke transactiekosten. Hier werd de logica van de markt omgekeerd: de transactiekosten werden niet geminimaliseerd maar gemaximaliseerd. Het ging niet om de financiering van de hypotheektransactie zelf (het bijbrengen van een geïnformeerde vraag en een adequaat aanbod), maar de provisie en de overige kosten waren het doel. Hier is sprake van geperverteerde economie volgens de standaard van de economische theorie zelf. Maar ook afgezien van dergelijke marktmanipulatie is de term financiële markt misleidend. Financiële markten kunnen per definitie niet tenderen naar evenwicht. Het idee van het marktevenwicht kan niet worden getransponeerd van de reële economie op de financiële sector. De prijsstijging roept geen negatieve *feedback* op (via de correctieve invloed van een groter aanbod), maar juist een positieve. De stijgende prijs van een vermogenstitel schrikt geen kopers af maar trekt ze aan, vanwege hun "vertrouwen" in een nog verder stijgend rendement. Een markt die als distributiemechanisme niet tendeert naar een vorm van evenwichtige stabiliteit heeft dus ook niet "altijd gelijk".

De bankwinst als graadmeter

Winsten in de financiële sector kunnen worden opgestuwd door het nemen van grotere risico's. De positieve uitkomsten zijn voor de bankier, de negatieve voor het publiek. Bankmedewerkers profiteren van systemen van bonus zonder malus. De garanties die de samenleving aan de banken biedt hebben tot gevolg dat de lonen in het Nederlandse bankwezen enkele miljarden hoger liggen dan in het overige bedrijfsleven. Er is hier sprake van oneerlijke concurrentie, in plaats van het gelijke speelveld dat een markteconomie verondersteld wordt te zijn.³

De financiële sector is in de laatste decennia beschouwd als een zelfstandige groeicomponent van het BBP. Tegen 2007 werd in Engeland een punt bereikt waarop de financiële sector 33% uitmaakte van de nationale economie.

In de Verenigde Staten bedroeg de winst van de financiële sector in 1999 40% van alle bedrijfswinsten. Als deze bubbel inzakt, is de schade des te groter. Oost-Azië leed in de 'flitskapitaalcrisis' van 1998-1999 een schade van 34% van het bruto binnenlands product, een daling die optrad als gevolg van de eerdere 'groeibijdrage' van de financiële sector.

Een bank is geen normaal bedrijf

Ruurd Brouwer heeft opgemerkt dat de gematigdheid van de bankwinsten een graadmeter is voor het nut van hun dienstverlening. Een goed functionerend bankwezen heeft voldoende aan een "normale" winst. Ook 5% is een winstpercentage. Floris Deckers, bestuursvoorzitter van de vermogensbank Van Lanschot, bracht het in december 2008 als een van de eersten onder woorden: "Een bank is geen normaal bedrijf. Dat is wel lange tijd de gedachte geweest. Een rendement van bijvoorbeeld 24% moest kunnen. Dat is onjuist. Banken hebben een maatschappelijke functie". De financiële sector is niet op aarde om te concurreren met bijvoorbeeld de bouw- of de langbouwsector, maar juist om het reële economische proces te faciliteren. Het monetaire stelsel is publieke infrastructuur voor de reële economie.

Thans wordt, na de noodlottige periode van de liberalisatie van de financiële markten sinds de jaren 80, weer de controle op de banken versterkt. Het rapport van de Club van Rome van 2012 *Geld en duurzaamheid* citeert in dit verband de architect William Mc Donough: "De behoefte aan regelgeving is altijd een teken van een gebrek aan ontwerp".

Geld scheppen

Een cruciaal onderdeel van het ontwerp van ons geldstelsel is het proces van geldcreatie. Geldscheppende banken realiseren een bate op het moment waarop zij geld scheppen. Zij kunnen krediet uitzetten met geld dat zij niet, zoals elke andere onderneming, eerst hebben moeten verdienen of op de financiële markt hebben moeten aantrekken. De geheimen van dit "muntloon" (de creatiebate) geven zich maar moeizaam prijs. Banken creëren geld door middel van wat de monetaire theorie wederzijdse

schuldaanvaarding noemt. Dit woord wederzijds slaat op weinig meer dan op wederzijdsheid van het contract als contract. De kredietnemer gaat een schuld aan; de bank heeft weliswaar juridisch een schuld, maar de inlossing ervan is gratis. Hij is de kredietnemer schuldig het krediet ter beschikking te stellen, maar de schuld is gedelgd zodra het krediet is opgenomen. Wat dan blijft is gewoon eenzijdige schuld.

Seigniorage

Niet alle kredietverlening door de bank is gratis voor de bank (de algemene bedrijfskosten zijn relatief te verwaarlozen), maar een deel ervan, zolang de bestaande reserveverplichtingen zijn geformuleerd als percentage kleiner dan 100 van het uitstaande krediet. Ook al is dit dekkingspercentage thans aangescherpt, geldscheppen is nog steeds “een fluitje van een cent”. De creatiebate is inherent aan het proces van geldschepping.

De technische term voor de creatiebate is *seigniorage*. Hij herinnert aan de middeleeuwse heer die tevens munter was. De *seigniorage*, dat wil zeggen het muntloon, is het verschil tussen de nominale waarde van de geslagen munten en de waarde van het metaal dat tot grondstof had gediend. Bij een pure zilveren of gouden standaard tenderde overigens dit verschil zo klein mogelijk te zijn, ongeveer ter waarde van de productiekosten van de munt. Maar in de praktijk kon de gelduitgifte lucratief zijn, vooral door toepassing van legeringen. In het volgende stadium doet de bank zijn intrede: de houten tafel waarop munten door de “bankier” ter bewaring werden ingenomen tegen afgifte van een ontvangstbewijs. Standaardisering van de coupures bracht ons de bankbiljetten. De ontwikkeling van het moderne bankwezen deed vervolgens de hoeveelheid munten en bankbiljetten relatief slinken tot een gering percentage van de totale geldvoorraad. Het moderne geld is bijna geheel bankgeld, bestaande uit banktegoeden die voldoende liquide zijn om als geld te worden aangemerkt.

Subsidie van het publiek

Het bankbiljet is al lang geen *vordering* meer op de bank (bijvoorbeeld een recht op gouden munten), ook al luidt het traditionele opschrift

van een centrale bank soms nog dat hij een dergelijk “bedrag” aan toonder zal “uitbetalen”. Even anachronistisch is het, het bankgeld waarover wij digitaal beschikken nog steeds te zien als een *belofte* tot uitbetalen (van munten en bankbiljetten); girale tegoeden zijn zelf geld. Maar terwijl de *seigniorage* van – de relatief geringe hoeveelheid – munten en bankbiljetten toevalt aan het publiek (vertegenwoordigd door nationale overheid en centrale bank), valt de creatiebate bij de schepping van de gehele voorraad van het *moderne* geld toe aan de particuliere geldscheppende bank. Dit bankgeld is bovendien *debt money*: het komt in circulatie in de vorm van schuld tegen rente. Het allereerste effect is niet

Noten

¹ De Australische rechter heeft het ratingbureau S&P, dat aan gestructureerde producten die door ABN Amro waren uitgegeven onder de naam Rembrandt de AAA-rating had meegegeven, veroordeeld wegens misleiding. In de VS zijn dergelijke aanklachten tot nu toe niet ontvankelijk verklaard (*FD*, 6 november 2012).

² B. Lietaer e.a., *Geld en duurzaamheid. Van een falend geldsysteem naar een monetair ecosysteem*, Rapport van de Club van Rome (EU Chapter), uitg. Jan van arkel, Utrecht 2012, 48,89.

³ De vier grootste Nederlandse banken hebben jaarlijks miljarden euro's voordeel van het feit dat de Nederlandse overheid het zich niet kan permitteren ze te laten omvallen. Bij deze banken nemen de spaarders genoeg met een kleinere rentevergoeding dan waarvan sprake zou zijn geweest zonder deze verknoping tussen staat en bankwezen. Volgens het onderzoeksbureau SOMO wordt deze impliciete subsidie van het publiek aan de banken in Nederland becijferd tussen € 4,1 en € 12,3 miljard (*Trouw*, 23-11-2012)

⁴ J. Huber & J. Robertson, *Creating New Money: A Monetary Reform for the Information Age*, Londen 2000. Hier worden cijfers gegeven van 1999. In dit rapport wordt tevens ingegaan op de praktisch-technische en overgangsaspecten.

⁵ Robert Triffin, “The Use of SDR Finance for Collectively Agreed Purposes”, *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, maart 1971, 7-8, geciteerd in: R. L. Haan, “Speciale Trekkingsrechten. Misbruik voor ontwikkelingshulp? Commentaar bij een Nederlands standpunt”, *Internationale Spectator*, 8 september 1971, 1460-1485.

‘Politiek zou de kunst moeten zijn om morgen mogelijk te maken wat vandaag onmogelijk schijnt te zijn’

dat van wat professor C. Goedhart (1918-1992) ooit noemde een *definitief afdekkingsmiddel*. Geldcreatie zonder rente zou een stabielere effect hebben op de economie, hetgeen speciaal van belang is als de economie (zoals thans) kampt met een te hoog schuldenniveau. Het geldstelsel en de inrichting ervan is een zaak van zuiver publiek belang. Toch profiteren de banken als privéonderneming van een enorme 'systeemsubsidie', een anonieme subsidie van de samenleving waarvan het publiek zich niet in het minst bewust is. Het is een vorm van *taxation without representation*. Voor de grotere OECD-landen komt zij neer op een bedrag gelijk aan 5 – 15 % van de totale belastinginkomsten. Door het uitzetten van dit bedrag aan *seigniorage* maken de Eurobanken vele tientallen miljarden extra rentewinst.

Wie mag geld maken?

Thomas Jefferson was ervan overtuigd dat “de bevoegdheid geld te creëren moest worden weggenomen van de banken en worden hersteld bij het volk waaraan zij behoort”, en ook Abraham Lincoln was van mening dat de geldcreatie geheel in overheidshanden diende te zijn. De bekende Amerikaanse monetair econoom Irving Fisher lanceerde zijn plan voor “100% Money”, via de instelling van een 100 % reserveverplichting. Het gaat Fisher niet om nationalisering van de banken, maar *nationalisering van de geldschepping*. Hij acht dat niet minder dan van constitutioneel belang. De banken blijven privéondernemingen; hun betekenis als kredietbemiddelaar zal onder de *seigniorage reform* niet noodzakelijkerwijs lijden.

Vastleggen in Grondwet

Het kwantitatieve criterium voor de geldschepping moet uitsluitend liggen in de gewenste jaarlijkse vergroting van de maatschappelijke geldhoeveelheid. Deze kwantiteit moet worden vastgesteld door de monetaire autoriteiten zelf, wier onafhankelijkheid ten opzichte van de tot *spending* geneigde politici constitutioneel moet zijn verankerd. Het monetaire beleid van inflatiebeheersing wordt op deze wijze sterk vereenvoudigd: de structurele groei van de geldhoeveelheid kan rechtstreeks worden bepaald. Wanneer de *seigniorage* niet aan de banken, maar aan de overheden zou toevallen,

zou – stel dat dit morgen zou worden doorgevoerd – in één keer het probleem van de huidige overheidstekorten zijn opgelost. Het bedrag van de jaarlijkse geldschepping in Europa is aanzienlijk hoger dan de begroting van de Europese Unie. De Commissie en de lidstaten zouden volgens een adequaat toewijzingssysteem *gerichte* structurele investeringen kunnen doen en indien nodig door opvoering van de bestedingen de werkloosheid bestrijden zonder inflatiegevaar.⁴

Utopie?

Dit lijkt een utopisch scenario. Vooral als we ons realiseren hoe groot de belangen van de banken zijn bij de *status quo*. Één enkele Amerikaanse bank kan per jaar enkele miljarden aan *lobby* besteden om de politiek naar zijn hand te zetten. Ook is er weinig hoop als we crisismaatregelen blijven bedenken vanuit de logica van hetzelfde bancaire stelsel dat de crisis heeft veroorzaakt. Maar iets anders is het, een diepgaande (en dus langdurige) analytische bezinning te starten over de systeemvragen die hier aan de orde zijn. Universiteiten en onafhankelijke denktanks zijn in dit onderzoek de aangewezen initiatiefnemers. In het kader van een ander debat over het muntloon, verband houdend de creatie van *internationaal* geld, ruim 40 jaar geleden, wees professor Robert Triffin van Yale zijn universitaire vakbroeders erop, dat zij onafhankelijk moeten willen zijn in hun denken. Zij hoeven zich niet gehinderd voelen door beperking van carrièrekansen, zoals doorgaans het geval is bij hun collega-economen in dienst van politiek of bedrijfsleven. Onderzoekers hebben tot taak de publieke opinie en hen die publieke verantwoordelijkheid dragen “te onderwijzen, met het risico dat hun advies door de politici zal worden verworpen als prematuur, of te moeilijk om na te volgen. Politiek is niet slechts de kunst van het mogelijke. Het zou de kunst moeten zijn, en dat is van steeds groter belang, om morgen mogelijk te maken wat vandaag onmogelijk schijnt te zijn”.⁵ ■

Auteur Dr. Roelf Haan is gepromoveerd op een internationaal-monetair onderwerp (1971). Hij schreef o.a. *Economie van de eerbied. Kanttekeningen bij het bijbelse spreken over geld en goed*. Onlangs verscheen *Theology and economics. The hermeneutical case of Calvin today*.

korte broek

DOOR PETRUS POSTMA Nederland kent van oudsher een aantal economische sectoren waarin het publieke en het private domein innig met elkaar verweven zijn. Deze sectoren kennen vaak een sterke ruimtelijke dimensie. Denk aan Schiphol, (de geschiedenis van) de Limburgse mijnbouw, aardgaswinning en bij uitstek de land- en tuinbouw. Een terugtrekkende overheid in een onzekere economische context vraagt om een evaluatie van die verwevenheid. Deze beschouwing probeert aan de hand van de praktijk in de Greenports sector handvatten aan te reiken voor een nieuwe publieke rolopvatting in het ruimtelijk-economisch domein.

Het Groene Front

Eén van de sectoren die vanouds een sterke verwevenheid tussen markt en overheid kent is de glastuinbouwsector. In de landbouw kennen we de geschiedenis van het 'Groene Front'; het netwerk van – voornamelijk – CDA bestuurders, het ministerie van LNV met de door haar gefinancierde kennisinstellingen en de land- en tuinbouw organisaties (LTO). Het Groene Front laat zich schetsen als een netwerk van spelers die gezamenlijk bepaalden hoe het met de landbouw verder moest. Dit netwerk heeft tot ver in de jaren 90 een grote stempel gedrukt op de ruimtelijk-economische dynamiek in de land- en tuinbouw. Daarmee heeft zij zowel een breed fundament onder de sector gelegd als een zekere mate van afhankelijkheid van het (semi)publieke domein georganiseerd. Deze gevolgen zijn onmiddellijk te herkennen in de huidige praktijk. Het bestaan van een dergelijke afhankelijkheid laat zich eenvoudig verklaren. In de periode van wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog was voedselzekerheid een absoluut streven. In het verlengde daarvan leidde het socialistische

EEN NIEUWE PUBLIEKE ROLOPVATTING IN HET RUIMTELIJK-ECONOMISCH DOMEIN

gedachtegoed van Sicco Mansholt tot een aanbodgestuurde landbouwmarkt in combinatie met (soms onbegrijpelijk) grote subsidiestromen en een uitgebreid planologisch instrumentarium. Het gevolg is een economische sector die voor haar functioneren voor een groot deel afhankelijk is van de overheid. Dat moet anders, zeker nu de economie niet groeit.

Nieuwe tijden

De glastuinbouw is binnen de land- en tuinbouw een hoog dynamische, mondiale markt. Nederland is de absolute nummer 1 in de wereld als het gaat om de productie van gewassen onder glas, zowel qua efficiëntie als kennis. De combinatie van productie, toelevering, kennis, logistiek en handel in tuinbouwproducten noemen we Greenports. De toegevoegde waarde van de Greenports laat zich vergelijken met bijvoorbeeld Rotterdam en Schiphol.¹ In deze sector zien we sinds het begin van de economische teruggang grote problemen. Voor een aantal ondernemers speelt het volgende scenario zich af: door afnemende afzet daalt de omzet, daalt de waarde van de bedrijven en daalt de waarde van de gronden waarop geteeld wordt. De banken stellen zich bijzonder terughoudend op en de overheid is niet bij machte in het (financiële) gat te springen. Afspraken over quota of prijsgaranties bestaan niet (meer), er is geen opkoper, er zijn geen subsidies te verkrijgen om een gat in de exploitatie te dichten en ruimtelijk beleid helpt niet om de pijn te verzachten. De oude instrumenten waarmee de basis onder de sector gelegd werd, voldoen niet meer en het evenwicht tussen markt en overheid is zoek.

Kern van het probleem

De aanbodgestuurde markt is op zijn retour, subsidie- en stimuleringsbudgetten drogen op en de overheid trekt zich steeds verder terug uit het ruimtelijk domein. Wat nu? We zijn het spoor een beetje bijster. Vanuit het *private* perspectief doet de overheid niet meer wat ze altijd deed, namelijk (voldoende) stimulerende maatregelen treffen als het slecht ging met de sector en vanuit het *publieke* perspectief zien we met lede ogen

hoe de sector worstelt in het economisch geweld zonder dat de oude instrumenten nog voorhanden zijn om een handje te helpen. De wederzijdse afhankelijkheid is er nog wel, maar de basis onder die wederzijdse afhankelijkheid bestaat grotendeels niet meer. De overheid wil misschien nog wel helpen, maar kan het eenvoudigweg niet meer, vanwege geldgebrek.

Gezien deze praktijk is een heroriëntatie op de publieke rolopvatting zinvol. Dat komt niet alleen door geldgebrek. Een – op aanbodgestuurde leest geschoeide – wederzijdse afhankelijkheid tussen overheid en markt kan eenvoudig niet meer bestaan in de huidige economische context. Vasthouden aan de oude verhoudingen leidt enkel tot inefficiënt publiek optreden en verdere beperking van economische vernieuwing. Met het subsidiëren van de achterblijvers redden we het niet meer, de uitdaging is nu de beperkte publieke slagkracht in te zetten ter stimulering van een – binnen de maatschappelijke randvoorwaarden – gezonde markt.

De kern van een nieuwe rolopvatting

In de eerste plaats is een zelfevaluatie in het publieke domein op zijn plaats. Het besef dat overheidsbestuurders niet meer de middelen in handen hebben om direct te sturen in een economische sector betekent ook dat ze een bescheiden positie bekleden in het netwerk. Daar past een bescheiden houding bij, al was het alleen maar om te voorkomen dat nieuwe verwachtingen gewekt worden. Een bescheiden rol betekent

Uitgangspunten bij een nieuwe rolopvatting

1. Publieke investeringen in het ruimtelijk-economisch domein bedragen meestal maar een fractie van de investeringen die de markt doet in datzelfde domein;
2. De uitdaging is daarmee voor de overheid om haar investeringen zodanig te richten dat zij de investeringen in de markt vrij speelt / versnelt / in de juiste richting bijstuurt. Het initiatief ligt bij de markt, niet bij de overheid;
3. Dat laat onverlet de verantwoordelijkheid van de overheid om te sturen op publieke verantwoordelijkheden ten aanzien van een goede ruimtelijke ordening en het milieu (voorkomen verrommeling en geluidshinder, natuurbescherming etc.);

Noten ¹ Zie www.greenportholland.com voor meer informatie.

ook dat je soms de macht uit handen moet geven om successen te boeken. In het Westland wordt duidelijk hoe door middel van de inzet van gebiedsbemiddelaars die tussen de gemeente en de ondernemers in staan zowel publieke als private investeringen zodanig gericht worden dat beide er beter van worden (zie kader hieronder).

Daarnaast is het een uitdaging te onderzoeken hoe we ons ruimtelijk instrumentarium op een stimulerende manier kunnen gebruiken. Een bestemmingsplan beschrijft welk gebruik op een bepaalde plek mogelijk gemaakt wordt. Dat is in beginsel dus limitatief. En dat kan soms bedreigend zijn omdat juist in deze markt ruimte gezocht wordt voor innovatie en ondernemingskracht (denk aan het TOP sectoren beleid). Hoe gaan we ons ruimtelijk beleid inzetten, zodanig dat de markt zich uitgedaagd voelt te excelleren?

Een laatste bouwsteen betreft de inzet van de nog wel beschikbare publieke investeringsruimte. Het zodanig richten en programmeren van investerings- en beheerbudgetten dat zij aansluiten op de private investeringsdynamiek kan aan beide zijden tot efficiëntie- en kostenvoordelen leiden. Zo kun je beter een weg gaan verbreden als de naastgelegen kas

Gebiedsbemiddeling in het Westland

Een groot deel van het Westlandse glastuinbouwareaal is sterk verouderd. De verkaveling is kleinschalig en onregelmatig, er liggen veel woningen en watergangen die modernisering en schaalvergroting in de weg staan en de investeringsritmes van de ondernemers lopen ver uiteen. De gemeente Westland wil bijdragen aan een gezonde ruimtelijke structuur waarbinnen de markt kan opereren, maar kan dat op eigen kracht niet regelen. Daar ontbreekt het geld en de doorzettingsmacht voor. In overleg met waterschap en ondernemers zetten partijen gezamenlijk op diverse plekken gebiedsbemiddelaars in. Deze bemiddelaars krijgen de opdracht ondernemersinitiatieven op te sporen en te begeleiden, zodanig dat zij sneller en met instemming van de publieke partners tot stand komen. Daarnaast adviseert de bemiddelaar over de inzet van de bescheiden financiële middelen die voor het project beschikbaar zijn. Zo wordt invulling gegeven aan het obstakelvrij maken van de ondernemingsruimte voor ondernemers die verder willen en kunnen in de projectgebieden.

herbouwd wordt dan de verwerving van een randje van zo'n kas te forceren speciaal voor die verbreding, ook al betekent dat dat de bedoelde weg de komende tien jaar nog niet de gewenste breedte heeft.

Obstakelvrije ruimte

De bovengenoemde bouwstenen verenigen zich in de als volgt geformuleerde uitdaging: De kern van de publieke rol in het ruimtelijk-economisch domein is het obstakelvrij maken van ondernemingsruimte, in procedurele, beleidsmatige en financiële zin. Daarmee geeft een wethouder of willekeurig welke bestuurder een glasheldere boodschap af; ik bemoei me niet met jou als ondernemer of met jouw onderneming maar wel met de ruimte die jij nodig hebt om de concurrentiepositie in jouw markt te behouden of te versterken. Uiteindelijk gaat het er daarmee niet om een scheidingswand aan te brengen tussen het publieke en het private domein, maar om vanuit het besef van elkaars rollen en posities te komen tot coalities die bijdragen aan het versterken van ruimtelijk-economische dynamiek.

Conclusie

Het huidige economisch klimaat is een goede aanleiding de publieke rol opvatting in het ruimtelijk-economisch domein onder de loep te nemen. Waar de overheid vanouds de neiging heeft gehad in de ruimtelijke ordening een grote broek aan te trekken, is het nu tijd een bescheiden positie in te nemen. De centrale uitdaging is niet het sturen van de markt, maar het obstakelvrij maken van ondernemingsruimte - uiteraard binnen de publieke verantwoordelijkheid ten aanzien van een goede ruimtelijke ordening en het milieu. Alleen op die manier wordt een ongewenste afhankelijkheidsrelatie voorkomen en kunnen publieke investeringen zodanig gericht worden dat zij aansluiten op private investeringsdynamiek, waarmee wederzijdse efficiëntie- en kostenvoordelen bereikt kunnen worden. ■

Auteur Ir. Petrus Postma is partner van het bureau Investeren in Ruimte (www.investeren-in-ruimte.nl) en begeleidt een aantal grootschalige glastuinbouw reconstructieprojecten in het Westland.

postma@investeren-in-ruimte.nl

Column

Op weg naar de Beijing consensus?

DOOR REINIER KOPPELAAR

De afgelopen jaren had China alle reden om te blaken van zelfvertrouwen: de financiële crisis toonde het failliet van de vrije markt neoliberale stijl. In contrast daarmee liet het Middenrijk decennialang ononderbroken groei zien, en heeft het 400 miljoen mensen uit de armoede getild. Met een investeringspakket van ongekende omvang trok het in 2009 de rest van de wereldeconomie uit het moeras. Eén-nul voor China en zijn staatskapitalisme dus. Er klonken de afgelopen jaren zelfs speculaties over de wisseling van de wacht tussen de 'Washington Consensus' en de 'Beijing Consensus'. Eén ding staat vast: het heeft geen zin het Chinese groeimodel als alternatief voor de vrije markteconomie in Westerse landen te beschouwen. Dat zou onhistorisch zijn (China is een opkomende economie, westerse economieën hebben 200 jaar industrialisering achter de rug), maar ook voorbijgaan aan de problemen van dit model. Ook in China zelf wordt heftig gediscussieerd over het eigen ontwikkelingsmodel. Zelfs scheidend president Hu Jintao heeft gesteld dat er een einde moet komen aan de 'onevenwichtige, ongecoördineerde en onduurzame ontwikkeling'. Waartoe dat onder het nieuwe leiderschap Xi – Li precies zou moeten leiden, zal de komende jaren blijken. Volgens sommigen wordt het business as usual, anderen hopen op een nieuw tijdperk van 30 jaar als 'China 3.0' (na 'China 1.0' onder Mao en 'China 2.0' onder Deng Xiaoping's gedachtengoed).

Wat zijn de problemen van het Chinese model? Allereerst is hét concurrentievoordeel van China als exportland (lage lonen) niet oneindig. Door het economisch succes slinkt het reservoir goedkope arbeid uit het Chinese platteland en stijgen de lonen, waardoor productie wordt verplaatst naar landen als Vietnam en Bangladesh. China moet de omschakeling maken naar een economie gedreven door binnenlandse consumptie. Ten tweede is er een grens aan wat een overheid met investeringen aan economische groei kan genereren. De aanleg van China's indrukwekkende infrastructuur was noodzakelijk, maar leegstaande kantoorkolossen, winkelcentra en appartementencomplexen illustreren het risico dat staatsgeleide investeringen niet economisch maar politiek gemotiveerd zijn (om groeicijfers op te poetsen of belangengroepen te bedienen). Chinese staatsbedrijven en politieke machthebbers zijn omringd met een zweem van corruptie en vriendjespolitiek. Ten derde is er de toenemende sociale onrust, gevoed door de gigantische inkomensverschillen. Volgens de Tsinghua Universiteit vonden er in 2011 reeds 180.000 demonstraties plaats (één in elke 3 minuten) over loonhoogte, arbeidsomstandigheden of landonteigening. Ten vierde is er de toenemende publieke bewustwording over de milieuproblemen na drie decennia van ongebreidelde groei. De luchtvervuiling in de maand januari van dit jaar brak alle records. De Chinese overheid erkende onlangs het bestaan van 'kankerdorpen', plaatsen waar fabrieken gevaarlijke stoffen lozen in lucht, grondwater en bodem die tot rechtstreekse volksgezondheidsproblemen voor de bevolking leiden.

Het Chinese leiderschap dat deze maand aantreedt zal rekening moeten houden met deze 'onevenwichtigheden' in het Chinese groeimodel, alsmede met de opkomende middenklasse die zich meer dan voorheen interesseert voor de kwaliteit van leven, en via sociale media steeds beter geïnformeerd raakt en sterker nog: invloed weet uit te oefenen. De vraag is nu: weet China zichzelf in de komende 30 jaar opnieuw uit te vinden?

Reinier Koppelaar werkt op de Nederlands ambassade in Peking en schrijft deze column op persoonlijke titel.

Marktwerking

SOEVEREINITEIT IN EIGEN KRING EN HET NIEUWE ZORGSTELSEL

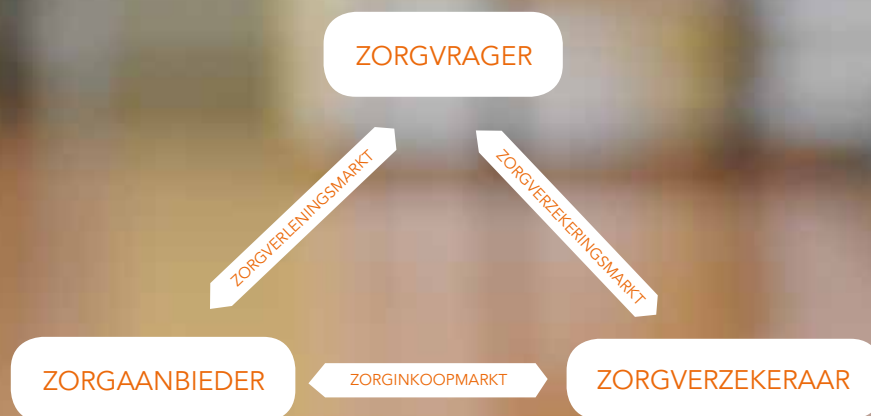
DOOR JOAS DUISTER Sinds de invoering van de zorgverzekeringswet in 2006 is er veel debat over marktwerking in de zorg. Opvallend daarbij is dat emotie, maar soms ook feitelijke onjuistheden in de berichtgeving een grote rol spelen. Dergelijke berichtgeving heeft te maken met het publieke karakter van de zorg, maar ook met de stijgende zorgkosten (€67 miljard in 2012, wat neer komt op ongeveer € 4800 per volwassene, per jaar). In dit essay wil ik de vraag beantwoorden: onder welke voorwaarden is marktwerking in de zorg houdbaar in christelijk-politiek denken? Ik beperk me in dit essay met name tot de curatieve zorg, omdat de marktwerking daar het meest ver is doorgevoerd.

De zorgdriehoek als kring

De afgelopen 10 jaar is ons zorgstelsel sterk veranderd. Nederland kent nu de 'zorgdriehoek' zorgaanbieder - zorgvrager/verzekerde – zorgverzekeraar (zie figuur 1). Aan de hand van deze drie 'markten' ga ik in op deze veranderingen en relateer en waardeer deze waar mogelijk aan christelijke politiek-filosofische concepten.

De zorgverleningsmarkt

In de zorgverleningsmarkt staat niet langer het zorgaanbod centraal, maar de zorgvraag. De invoering van marktwerking heeft bijgedragen aan meer dynamiek in deze sector: er zijn veel (soorten) aanbieders en daarmee is er genoeg te kiezen voor die consument; de zorg is meer vraag- en patiëntgericht gaan werken in plaats van aanbodgericht; en er zijn minder wachtlijsten. In mijn optiek zou je vanuit een christelijk politieke visie deze dynamiek en diversiteit in het zorgveld moeten toejuichen. Doordat ons zorgstelsel privaat is georganiseerd hebben zorgaanbieders, zoals ziekenhuizen of ggz-aanbieders, bijvoorbeeld de mogelijkheid zich te organiseren vanuit een bepaalde levensbeschouwing, zich te specialiseren op bepaalde aandoeningen of zich op de jonge patiënt te richten. Althusius, Kuyper en

Figuur 1: De zorgdriehoek

ng in de zorg?

Dooyeweerd hechten grote waarde aan dit soort pluralisme (maatschappelijke verscheidenheid). Dooyeweerd' werkt dit het meest concreet uit met zijn idee van de kringen. Hij stelt de eigenheid van de kring centraal; de kring is op zichzelf soeverein. De zorgmarkt (waarbinnen de zorgaanbieder functioneert), kun je definiëren als een eigen kring, waarin tussen patiënt, zorgaanbieder en zorgverzekeraar zorg wordt genoten, gegeven en ingekocht. Dit idee volgend zou het zorgveld zijn eigenheid moeten behouden en moet de overheid zich daar niet te veel in mengen. Temeer daar in het oude overheidsgestuurde stelsel sprake was van weinig variëteit, vernieuwing en dynamiek. Op grond van de politieke leer van Dooyeweerd zou je kunnen stellen dat dynamiek en marktwerking in deze sector wordt toegejuicht, sterker nog dat de overheid de taak heeft deze verbanden tot hun recht te laten komen. In de kernwaarden van de ChristenUnie vinden we woorden van soortgelijke strekking: een markt bevordert dat creativiteit benut wordt en stimuleert bedrijvigheid en welvaart.² Ik zie echter ook nadelen van verdere invoering van marktwerking op de zorgverleningsmarkt. Er is sprake van informatieasymmetrie tussen de zorgaanbieder of specialist enerzijds en de patiënt

anderzijds. De patiënt is soms slecht geïnformeerd ten opzichte van de arts of het ziekenhuis, en sterk afhankelijk voor zijn behandeling van het professionele oordeel van de medicus. De vraag is dan ook of er wel sprake is van echte keuzevrijheid, zeker als het belang van die zorgaanbieder vooral financieel gedreven is. Met de (verdere) invoering en uitbreiding van marktwerking in de zorg kan dan iets anders in de verdrukking komen: publieke gerechtigheid. Het gevaar dreigt dat, nu bekeken binnen de zorgdriehoek, de ene 'kring' de andere 'kring' gaat overheersen (bijvoorbeeld aanbieder over patiënt of verzekeraar over aanbieder). In dat geval is er een overheid nodig als marktmeester die de juiste randvoorwaarden stelt.

- Samenvatting**
- In dit essay pleit ik voor nuance en rust in het debat over de (vermeende) "marktwerking in de zorg".
  - De zorgmarkt kun je definiëren als kring die zijn eigenheid moet behouden en waar de overheid niet te veel moet ingrijpen.
  - Het invoeren van competitie in de zorg heeft bijgedragen aan het door Kuyper c.s. bepleitte pluralisme.
  - De ChristenUnie moet het nieuwe stelsel - mede gezien haar eigen traditie - een kans geven.

De zorgverzekeringsmarkt

Sinds 2006 is er voor iedereen een verplichte basisverzekering. Patiënten-consumenten kunnen kiezen uit een zorgverzekeraar en een zorgverzekering, waarbij zorgverzekeraars elkaar kunnen beconcurreren op prijs en inhoud. Wel zijn er publieke randvoorwaarden afgesproken, zoals acceptatieplicht, een verbod op premiedifferentiatie³, zorgplicht en wordt er een uniform basispakket door de overheid vastgesteld. Positief effect van de invoering van deze wet is dat er een sterke premieconcurrentie tussen zorgverzekeraars plaatsvindt en dat er meer aandacht is voor selectieve zorginkoop (kwaliteit van zorg). Ook valt er wat te kiezen in deze markt; zorgverzekeraars die zich organiseren op basis van een (christelijke) levensbeschouwing en vanuit die optiek bijvoorbeeld geen abortus provocatus vergoeden of hun cliënten wijzen op hulpverleners met een christelijke (behandel) visie. Gewetensbezwaarden kunnen zich op deze manier alsnog verzekeren van (christelijk) verantwoorde zorg.

Ook kan er gekozen worden voor zorgverzekeraars met een beperkter zorgaanbod in contractering, waardoor de premie lager uitvalt. En er zijn zorgverzekeraars die zich met een label speciaal op jonge mensen of christenen richten. Doordat ook de zorgverzekeringsmarkt privaat is georganiseerd, is deze vrijheid mogelijk. In een stelsel waar de overheid sterk stuurt of zelf zorg inkoop zal deze diversiteit niet of nauwelijks tot stand komen. Vrijheid in deze markt is essentieel om dit verband tot zijn recht te laten komen. Je moet dan wel accepteren dat er verschillen zijn en de burger voorlichten over deze keuzevrijheid. Paas verwoordt dit treffend als hij stelt dat er afstand tussen overheid en samenleving nodig is, omdat deze afstand ruimte schept in de samenleving, waardoor zij zich in al haar verbanden vrij kan organiseren.⁴ De overheid kan deze rol waarschijnlijk niet waarmaken en heeft niet de competenties om te zorgen voor een efficiënte bedrijfsvoering. Voor de politiek is het immers lastig nee te verkopen tegen de verzekerde die tegelijkertijd kiezer is.

De zorginkoopmarkt

Sinds 2012 is er prestatiebekostiging ingevoerd

in de medisch specialistische zorg en per 2013 ook in de tweedelijns ggz (specialistische, zwaardere ggz). Zorgaanbieders worden vanaf dat moment bekostigd op basis van hun geleverde prestaties. Zowel zorgverzekeraars als zorgaanbieders lopen meer financieel risico, omdat het vangnet van de overheid wordt afgebouwd. Verder is tussen 2005 en 2011 de vaste tarifiering steeds verder losgelaten. Sinds 2012 kennen we in de medisch specialistische zorg zelfs voor 70% van de behandelingen vrije prijzen⁵ en voor slechts 30% landelijk vastgestelde maximumtarieven. Zorgaanbieders en zorgverzekeraars onderhandelen met elkaar over prijs, prestatie en kwaliteit op basis van een nieuwe taal: Diagnose Behandeling Combinaties (DBC's).⁶ In dit systeem hangt de vergoeding voor ziekenhuiszorg en ggz af van het soort

Noten ¹ Dooyeweerd, H., *De wijsbegeerte der Wetsidee. Deel III* (1936).

² Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie, *Kernwaarden van de ChristenUnie. Dienstbaarheid, vrijheid en duurzaamheid* (2011).

³ Dit is wel mogelijk tussen zorgverzekeraars, maar een individuele zorgverzekeraar moet bij al haar klanten dezelfde premie hanteren.

⁴ Paas, S., *Vrede stichten* (2007, p.274).

⁵ De prijzen in het vrije segment zijn de afgelopen jaren gedaald.

⁶ Een DBC bevat alle handelingen die gemiddeld nodig zijn om bij een patiënt een bepaalde diagnose te stellen en de behandeling te verrichten. Ook staat er in de DBC informatie over de vergoeding voor de behandelaar, bijvoorbeeld een medisch specialist, en de kosten van de zorginstelling. Het DBC-systeem vormt de basis voor declaraties van geleverde zorg en levert inzicht in het daadwerkelijk gebruik van de zorg. Hiermee is het de onderhandelingstaal tussen zorgaanbieders en zorgverzekeraars. (www.dbconderhoud.nl)

⁷ Ook de ChristenUnie is tot dusverre (kritisch) voorstander geweest van het nieuwe stelsel en blijft in het laatste verkiezingsprogramma (2012) voorstander van competitie in de zorg op basis van prijs en kwaliteit, maar hekelt wel marktwerking als het gaat om winstuitkering en overproductie door doorgeschoten marktwerking.

⁸ Zie hiervoor het betoog van Jan Hoogland in *Denkwijzer* (2009/3).

‘Vóór de invoering van het nieuwe stelsel waren er nauwelijks prikkels om te vernieuwen, te investeren en te presteren.’

patiënten en het type behandeling. Het nieuwe stelsel nodigt uit tot een voortdurende kritische dialoog. Tussen specialisten onderling over praktijkvariatie en resultaten van behandeling, tussen zorgbestuurders en behandelaars over de optimale organisatie en innovatie van de zorg, tussen zorgverzekeraars en zorgaanbieders over de prijs en kwaliteit van de zorg, tussen patiënten- en consumentenorganisaties en zorgaanbieders over de toegankelijkheid en kwaliteit van de zorg.

Dat is grote winst vergeleken met het oude stelsel. Voor de invoering van dit nieuwe stelsel waren er nauwelijks prikkels om te vernieuwen, te investeren en te presteren. Het aanbod van de zorg stond centraal, in plaats van de vraag van de cliënt. De overheid budgetteerde op basis van parameters die niets over zorg zeiden (bijvoorbeeld aantal bedden en verpleegdagen) en reguleerde van bovenaf. Dit had tot gevolg dat er sprake was van lange wachtlijsten en weinig vernieuwing. De vergoeding had destijds niet te maken met de geleverde prestatie. Verantwoordelijkheid geven aan zorgverzekeraars en zorgaanbieders was en is daarom het nieuwe adagium. In mijn visie past dit adagium goed in de eerder beschreven vrijheid en verantwoordelijkheid voor de kring van het zorgveld-als-geheel. Deze partijen zouden uitstekend, meer dan de overheid, in staat moeten zijn om zorg aan te bieden en zorg in te kopen en daar goede afspraken over te maken.

Conclusie

Het huidige beleid is gericht op het verder doorvoeren van marktwerking in de zorg. Dit heeft voordelen. In het marktscenario is de zorgsector op zijn minst cliëntgerichter geworden en zijn de wachtlijsten voor een groot deel verdwenen, juist vanwege de prikkel tot presteren. Daarnaast is er met de invoering van het nieuwe stelsel eindelijk inzicht in de daadwerkelijke prestaties van de zorgaanbieder. Toch kun je vanuit de 'kringenleer' van Dooyeweerd ook principiële kritiek hebben op toenemende marktwerking in de zorg. In dat geval ligt het er aan hoe je de zorg kwalificeert. Is de zorg vooral een economisch verband (er wordt zorg ingekocht, verkocht, geleverd en geconsumeerd)? Of is het eerder een ethisch verband (de zorg voor een mensenleven)? In dat laatste geval kun je stellen dat de eigenheid van

de kring onder druk staat door de toenemende druk om financieel te presteren. Mijn conclusie is echter dat economische versterking goede zorg niet uitsluit.⁷

Uitdagingen

Mijn pleidooi is om het huidige stelsel tijd te gunnen. We moeten eerst bezien in hoeverre het stelsel werkt en kan worden doorontwikkeld. We zijn net op weg met prestatiebekostiging en het is te vroeg om nu al gefundeerd te kunnen zeggen dat we dit stelsel naar de prullenbak kunnen verwijzen zoals sommige partijen doen. In mijn optiek zijn er daarom de komende jaren de volgende uitdagingen:

1. De toetssteen van het (nieuwe) Nederlandse zorgstelsel is of de partijen in de zorg de volumegroei onder controle kunnen krijgen. Dat kan door de prikkels op de juiste manier te zetten, bijvoorbeeld door te belonen als een arts zijn patiënt uitlegt waarom een bepaalde behandeling niet nodig is in plaats van een onnodige dure behandeling uit te voeren.
2. De komende jaren is cruciaal of de zorgverzekeraar (als kritische zorginkoper van zorg en behartiger van het belang van zijn patiënten) zijn rol kan waarmaken. Is de zorgverzekeraar in staat om in te kopen op basis van een optimale verhouding tussen prijs, kwaliteit en volume? Daarvoor moet de informatie die inmiddels is verzameld met het huidige systeem worden benut.
3. De zorg moet organisatorisch beter worden ingericht: als zorg daar verleend wordt, waar deze doelmatig plaats kan vinden, dan zal dat complicaties en overtollige kosten vermijden. Ketenzorg, integrale zorg voor chronisch zieken, het versterken van de eerste lijn (in plaats van de relatief dure tweede lijn) zijn daarvan goede voorbeelden. Maar ook 'informele zorg', zijnde onbetaalde zorg door onderlinge betrokkenheid van de naaste, is wat mij betreft een ontwikkeling die past bij christelijk politiek denken en daarom meer waardering zou moeten krijgen.⁸ ■

Auteur Drs. Joas Duister is afgestudeerd als Bestuurskundige. Hij werkt als bestuurssecretaris bij Stichting DBC-O, dat verantwoordelijk is voor het DBC-bekostigingssysteem in de curatieve zorg. Tevens is hij politiek secretaris bij de ChristenUnie Veenendaal. Hij schreef dit essay in het kader van het ChristenUnie fellowsprogramma 2012.

ONDERZOEK NAAR DE TOEKOMST VAN DE EURO IN OPDRACHT VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT VAN DE CHRISTENUNIE

DOOR JAAP VAN DUIJN Van alle politieke partijen is de ChristenUnie steeds de enige geweest, die zich ten aanzien van de Economische en Monetaire Unie (EMU) heeft opgesteld zoals je dat als onafhankelijk denkend burger ook zou doen. Dat wil zeggen: niet alle Brusselse plannen op voorhand omarmen, ze ook niet op voorhand afwijzen, maar ze kritisch en op basis van inhoudelijke argumenten beoordelen. De ChristenUnie was tegen de invoering van de euro en is door de feitelijke ontwikkelingen in het gelijk gesteld.

De ChristenUnie wil, nu het experiment mislukt is, zich een oordeel vormen over wat verstandig is – lees: wat ons de minste schade zal berokkenen – en heeft de Tilburgse hoogleraar dr. J.J. Graafland gevraagd verschillende alternatieven te beoordelen, van doorgaan met de huidige eurolanden, via een gedeeltelijk opbreken van de eurozone, tot aan een volledige terugkeer naar nationale valuta's toe. Het resultaat is een grondige, gebalanceerde studie, met als belangrijkste conclusie dat de eurozone in zijn huidige samenstelling niet houdbaar is. Wil de euro als gemeenschappelijke munt duurzaam blijven bestaan, dan is het onvermijdelijk dat een of meer landen de eurozone verlaten. Dat is nodig om de eurozone sterker te maken, en om de landen die hun munt nu niet kunnen devalueren, een kans op economisch herstel te geven.

Vrijhandel kan zonder euro

De studie van Graafland, *De euro gewogen*, die overigens geschreven is met steun van anderen, is een verademing om te lezen. Eindelijk worden nu eens afwegingen van voor- en nadelen van de euro gemaakt op basis van feiten, in plaats van op basis van niet-onderbouwde beweringen. Eindelijk worden nu eens economisch-theoretische argumenten aangevoerd, in plaats van dat vooringenomen standpunten worden gedebiteerd. Over weinig onderwerpen wordt zo onzindelijk gedebatteerd als over de euro. Voor de blinde voorstanders is de euro een geloofsartikel. Met hen valt dus geen discussie te voeren. Het bewijs van hun gelijk zit in niet-verifieerbare stellingen als 'zonder de euro is Europa reddeloos verloren tegenover grootmachten als Amerika en China', of 'de euro heeft ons vrede en veiligheid gebracht'.

De euro: gewogen en te licht bevonden

Wat heel storend is in het debat over de merites van de euro, is het voortdurend verwarren van de voordelen van vrijhandel (die onomstotelijk zijn, maar waar andere landen in andere werelddelen met hun eigen vrijhandelszones net zo goed van profiteren) met de voordelen van een gemeenschappelijke munt. De voordelen van het eerste worden door eurofielen gewoonlijk aan het laatste toegeschreven.

Vernederingsfactor

Het gevaar van studies met een opdrachtgever is altijd dat deze laatste de uitkomsten krijgt die hij graag ziet, maar dan voorzien van een wetenschappelijk sausje. Als D66 een studie naar voor- en nadelen van de euro laat verrichten, zullen onderzoekers anderen en uitkomsten anders zijn dan wanneer de PVV hetzelfde doet. De toon van Graafland's studie is kritisch ten aanzien van het euro-experiment, maar er is geen sprake van vooringenomenheid. Er is niet naar een conclusie toegeschreven. De bevindingen stroken met die van veel Amerikaanse economen, die het Europa-debat van wat meer afstand en met wat meer relativeringsvermogen kunnen volgen. De pro-euro argumenten worden door Graafland allemaal keurig genoemd. Als hij wat onderschat is het eerder de manier waarop de euro de tegenstellingen binnen Europa heeft versterkt en de wijze waarop landen en volkeren nu tegen elkaar worden opgezet en uitgespeeld. De Britse socioloog Dennis Smith heeft in dat verband vorig jaar aandacht gevraagd voor wat hij de 'vernederingsfactor' noemt. De Europese Gemeenschap was altijd een gemeenschap gebaseerd op gelijkheid en broederschap. Maar met de crisis is vernedering van andere volkeren,

voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog, weer een factor geworden. Grieken die als luie en corrupte profiteurs worden weggezet, mevrouw Merkel die als een Nazi wordt afgebeeld. De schade die de euro aanricht is meer dan alleen economische schade.

Culturele verschillen bepalend

Het is overigens beslist niet zo dat de studie van Graafland alleen economische argumenten bespreekt en afweegt. Uiteindelijk zijn de culturele verschillen tussen de volkeren van Europa, die zich door de eeuwen heen ontwikkeld hebben tot wat ze nu zijn, bepalend voor het mislukken van de gemeenschappelijke munt. Toen de vrijhandelszone die de EU in eerste instantie was, nog floreerde, zoals tot de introductie van de euro het geval was, stonden we niet vaak stil bij die diepgewortelde verschillen, net zo min als we dat doen als we handel drijven met China. De ironie is dat de euro die verschillen weer aan de oppervlakte heeft gebracht. Nu zien we dagelijks hoe anders Frankrijk en Duitsland oordelen over de manier waarop een economie moet worden aangestuurd. Frankrijk wilde met de euro Duitse dominantie tegengaan, maar Duitsland is nu, zonder het misschien zelf te ambiëren, dominantier dan ooit.

Grexit noodzakelijk

Graafland concludeert dat Griekenland en de andere landen van de eurozone beter af zijn als Griekenland de eurozone verlaat, met gelijktijdige afschrijving van een flink deel van de Griekse overheidsschulden. Het eerste kan niet zonder het laatste, omdat herinvoering van een veel goedkopere drachme de in euro's luidende

‘De weg die de Europese leiders iedere keer verkiezen, is het probleem door te schuiven naar de toekomst en het groter en groter te laten worden, onderwijl hopen op een wonder.’

staatsschuld doet exploderen. Mij lijkt het uittreden van Griekenland onvermijdelijk, een *no brainer*. Om zijn schuld te kunnen afbetalen, moet Griekenland zijn economie laten groeien, maar om weer concurrerend te worden, moet deze juist krimpen. Die twee gaan niet samen. Griekenland had nooit tot de eurozone mogen worden toegelaten. Het land heeft al meer dan vijftig jaar ieder jaar weer een handelsbalanstekort. Het is dus structureel niet in staat gebleken om met uitvoer zijn invoer terug te verdienen en heeft altijd devaluaties nodig gehad om periodiek weer wat lucht te krijgen. Toen de drachme voor de euro werd ingewisseld, had die drachme in de vijftig jaar daarvoor 98% van zijn waarde tegenover de gulden verloren. Dit was allemaal bekend, of kon het zijn.

Tweede grote crisis komt eraan

Hoewel een vertrek van Griekenland uit de eurozone voor alle partijen het beste is, lijkt het er voorlopig niet op dat dit zal gebeuren. Niemand wil op zijn geweten hebben de laatste duw te hebben gegeven. De weg die de Europese leiders iedere keer weer verkiezen, is het probleem door te schuiven naar de toekomst (‘kicking the can down the road’) en het groter en groter te laten worden, onderwijl hopen op een wonder. De hulpprogramma’s werken daarbij, zoals Graafland terecht opmerkt, als een fuik. Hoe langer de uittreding wordt uitgesteld, hoe hoger de kosten zijn en hoe moeilijker het wordt die stap alsnog te zetten.

Het beeld dat ik heb is dat we onvermijdelijk bezig zijn naar een nieuwe, tweede grote crisis – vergelijkbaar met die van 2009 – toe te bewegen. De schuldenlasten in Europa worden alleen maar groter en groter. Draghi wordt nu als de redder van Europa gezien, maar het opkoopbeleid van de ECB verergert de schuldenproblematiek in hoge mate. Omdat de rente van de zwakke landen wordt gedrukt (tot verder onder de niveaus die minister Ruting in de jaren tachtig over de Nederlandse staatsschuld moest betalen), wordt het landen gemakkelijker gemaakt nieuwe leningen af te sluiten. Knopen zullen pas in een tweede crisis worden doorgehakt.

Neuro-zeuro-splitsing?

De vraag, die ook door Graafland niet beantwoord

kan worden, is of na Griekenland meer landen de eurozone zullen moeten, of verkiezen te verlaten. Voor Italië en Spanje, als grootste van die landen, geldt dat dit geheel en al van henzelf afhangt. Als de bevolking jaren van krimp weet te verdragen en de overheid er ook nog eens in slaagt markten, waaronder de arbeidsmarkt, te moderniseren, dan is het denkbaar dat deze landen zich in de eurozone kunnen handhaven. Ierland heeft al laten zien dat het kan, maar Ierland behoort cultureel tot de noordelijke, en niet tot de zuidelijke landen. Gelukkig wijst Graafland de splitsing in neuro en zeuro van de hand. Om landen met een traditioneel zwakke munt één gemeenschappelijke munt te geven, betekent voor die landen afzonderlijk nog steeds dat ze valutair geen manoeuvreerruimte hebben. Van vier zwakke landen maak je niet één sterk land.

Kostbaarste vergissing

Zuidelijke landen hebben historisch altijd gekozen voor devaluatie om periodiek weer concurrerend te worden. Dat geldt niet alleen voor de ‘Club Med’-landen, maar ook voor Frankrijk. Wie de geschiedenis van de Franse frank over de laatste honderd jaar bestudeert, ziet een lange historie van devaluaties. De echte vraag naar de houdbaarheid van de eurozone draait daarmee om Frankrijk, en dus om de fundamentele verschillen in opvatting over hoe een economie gemanaged moet worden, zoals die tussen Frankrijk en Duitsland al eeuwen bestaan.

Ik vrees dat de invoering van de euro, een experiment dat door politieke wenselijkheden, met veronachtzaming van de economische realiteit, werd ingegeven, uit zal draaien op de kostbaarste vergissing in de economische geschiedenis van Europa, met consequenties die zich tot ver voorbij het economisch domein uitstrekken. Ik hoop van ganser harte dat ik er helemaal naast zit, maar de studie van Graafland heeft me niet tot andere verwachtingen kunnen brengen. ■

Auteur Dr. J.J. van Duijn is econoom. Van 1983 tot 2003 maakte hij deel uit van de directie, resp. Raad van Bestuur van de Robeco Groep. Hij was hoogleraar algemene economie in Delft en buitengewoon hoogleraar in de praktische aspecten van de beleggingstheorie in Amsterdam en Rotterdam.

WI ChristenUnie in spannende jaren

Het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie bezint zich op zijn koers voor de komende jaren. Het zijn spannende tijden. Ons land kent een nieuwe paarse regering, die een wat technocratisch uitruilbeleid voert, gericht op het vasthouden van materiële voorspoed. De christelijk-sociale traditie gaat dieper en breder. Als WI blijven we ons bezinnen op de invulling daarvan.

We richten ons op drie thema's: (1) het evenwicht tussen overheid en samenleving in de sociaal-economische inrichting van ons land, (2), een evenwichtige benadering van godsdienstvrijheid in de samenleving en (3) een doordenking van de waarde van christelijke politiek vanuit kerk en theologie.

Bij mijn aantreden nemen we een moment om na te denken over een goede invulling van die thema's: welke inhoudelijke keuzes we maken, welke stijl we kiezen, hoe we aansluiten op de behoefte in de partij en denkracht van donateurs kunnen mobiliseren. Een brainstormsessie leidde al tot interessante ideeën. Ook van uw kant zijn die meer dan welkom (wi@christenunie.nl). U hoort nog van ons.

Met vriendelijke groet,
mede namens de WI-collega's,

Wouter Beekers

de Mr. G. Groen van Priusterlezing 2013

ANKERS LOS

TOEKOMST VOOR CHRISTELIJKE ORGANISATIES

door

Kars Veling

15 mei 2013

Leerhotel Het Klooster, Amersfoort

info & aanmelden

www.wi.christenunie.nl/groenlezing

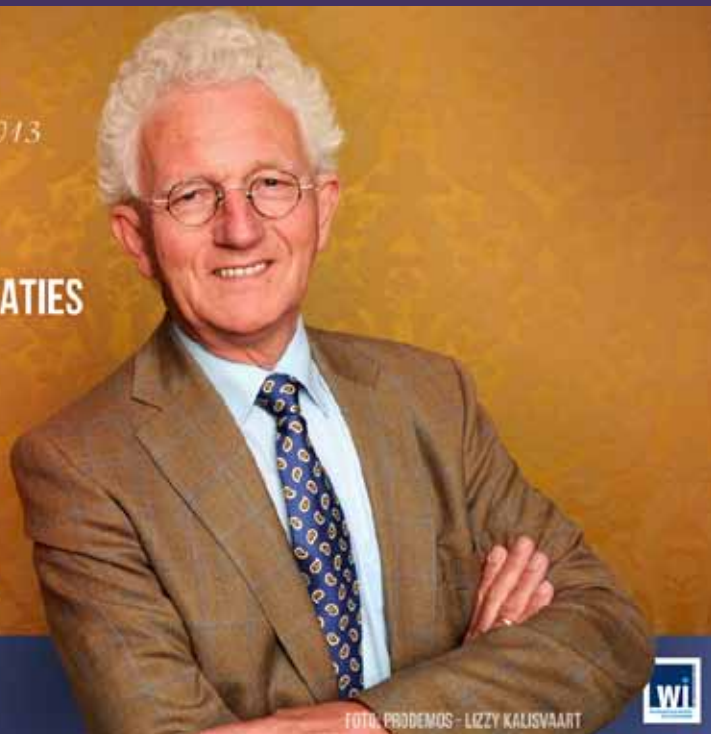

FOTO: PRODEMOS - LIZZY KALISVAART

OVER DE KANTELING
VAN OVERHEID NAAR
SAMENLEVING

Geen actief burgerschap

zonder zeggen

DOOR WOUTER BEEKERS **Steeds vaker kijkt de overheid naar de burger. Het Rijk wil zijn eigen taken afbouwen en geeft de lokale samenleving nieuwe verantwoordelijkheden. Streven naar inbreng van burgers past in de christelijk-sociale traditie. Maar zonder meer zeggenschap zal er van dit streven weinig terechtkomen.**

De burger staat in de politieke spotlights. En de aandacht voor de burger zal alleen maar toenemen in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van maart volgend jaar. Onder het mom van decentralisatie hebben gemeentelijke overheden meer verantwoordelijkheden gekregen, bijvoorbeeld op het gebied van zorg, wonen en welzijn. Dit decentralisatiebeleid is ten dele gebaseerd op overwegingen van kostenbesparing en efficiëntie. Maar daarbij speelt ook de gedachte dat het goed is als burgers zich actiever opstellen in hun lokale omgeving.

Actief burgerschap is een thema uit het hart van de christelijk-sociale politiek. Zij is immers altijd op zoek (geweest) naar een gezond evenwicht tussen maatschappelijke kringen. Maar wat betekent meer verantwoordelijkheid voor de burger in deze tijd? Welke verantwoordelijkheden kunnen worden overgedragen? Op welke manier? Zitten mensen daar wel op te wachten? En heeft de overheid dan helemaal geen rol meer? Gelukkig hoeft de ChristenUnie deze vragen niet alleen te beantwoorden. Vorig jaar publiceerden de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB) een drietal onderzoeksrapporten over dit thema met diepgravende analyses en concrete aanbevelingen.

Kansen voor christelijk-sociale politiek

De rapporten laten zien dat de geesten rijp zijn voor een grondige bezinning op de rolverdeling tussen staat, markt, maatschappelijke organisaties en de burger. Sinds de jaren zeventig wordt algemeen erkend dat de verzorgingsstaat een te grote omvang heeft bereikt. De uitbreiding van haar taken heeft gezorgd voor inefficiëntie, bureaucratie en onhoudbare kostenstijgingen. Bovendien leidt de verzorgingsstaat niet tot actief burgerschap, maar veeleer tot 'welvaartsconsumentisme'.

In het zoeken naar een alternatief voor de verzorgingsstaat kreeg aanvankelijk vooral de markt meer ruimte. *New Public Management* was populair, de overheid privatiseerde en stimuleerde marktwerking. Maar de afgelopen jaren rezen steeds meer vragen over de heilzaamheid van de markt. Daarbij speelde de kredietcrisis een rol, maar ook het falen van geprivatiseerde staatsbedrijven of vercommercialiseerde maatschappelijke organisaties. Zo ontstond meer aandacht voor de rol van burgers en maatschappelijke organisaties, naast staat en markt. Voor de christelijk-sociale politiek biedt deze tijd een uitgelezen kans. Meer dan welke politieke traditie ook heeft zij altijd gezocht naar een gezond evenwicht tussen staat, markt en samenleving. Haar beginselen van soevereiniteit in eigen kring en subsidiariteit geven daaraan uitdrukking. Zo sprak ARP-politicus Pieter Sjoerds Gerbrandy in 1953 over de 'talloze krachten' die in de samenleving aanwezig waren en 'duizendmaal meer waard zijn dan honderd wetten'. Een halve eeuw later benadrukte premier Balkenende het belang van burgerschap: 'mogen, kunnen en willen deelnemen aan de samenleving'. Onder invloed van de ChristenUnie werkte zijn laatste kabinet aan een Handvest Burgerschap, dat door zijn vroegtijdige einde niet gerealiseerd werd. In 2011 besloot de senaat tot het houden van een parlementaire enquête naar de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten, niet toevallig een initiatief van ChristenUnie-senator Egbert Schuurman en uitgevoerd onder leiding van Roel Kuiper. De huidige tijd biedt de ChristenUnie de kans om haar politieke gedachtegoed te vertalen in beleid en zo een voorhoederol te spelen in het zoeken naar nieuw overheidsbeleid.

Gulzig bestuur

Daarom is lezing van de genoemde onderzoeksrapporten ChristenUnie-politici en bestuurders van harte aanbevolen. Ze kennen elk een eigen insteek. In het SCP-rapport, *Een beroep op de burger*, wordt een balans opgemaakt van de stand van zaken. Het planbureau nam ruim tien onderwerpen onder de loep: van opvoeding tot veiligheid, van zorg tot inburgering. In de andere twee rapporten staan beleidsaanbevelingen voor de toekomst centraal. De ROB is relatief bondig en

‘Beleidsmakers richten zich vaak op ‘verantwoordelijken’ en ‘volgzamen’, maar de groepen ‘pragmatici’ en ‘critici’ groeien. En zij committeren zich meestal niet voor lange tijd...’

kent een supplement met interessante reacties en uitwerkingen op deelgebieden. De WRR doet in *Vertrouwen in burgers* gedetailleerde suggesties voor een goede relatie tussen overheid, organisaties en burgers in de toekomst. De praktijkstudie en de aanbevelingen zijn het lezen meer dan waard.

De analyses van de adviesorganen vertonen veel gelijkenissen. Een gedeelde constatering is die dat het de overheid erg moeilijk valt burgers en maatschappelijke organisaties meer verantwoordelijkheid te geven. De hoogleraar Willem Trommel muntte daarvoor het begrip ‘gulzig bestuur’. Het geloof in maatschappelijke maakbaarheid is achterhaald verklaard, maar toch neemt de bestuurlijke bemoeizucht nog steeds toe. Al is de overheid op tal van terreinen al bezig verantwoordelijkheden af te stoten aan burgers en maatschappelijke organisaties voor de uitvoering van publieke taken, toch wil zij de zeggenschap over deze uitvoering in handen houden. Het SCP vat deze constatering kort en krachtig samen in zijn slotzin: ‘De burger moet meer zelf doen, maar heeft meestal niet meer te vertellen’.

Zeggenschap cruciaal

Het blijkt moeilijk uit deze ‘gulzige’ reflex te ontsnappen. Een prachtig voorbeeld geeft de ROB, die haar rapport schreef op verzoek van de vorige minister van Binnenlandse Zaken, Liesbeth Spies. De minister vroeg naar een advies hoe de overheid de uitvoering van haar beleid kan ‘vermaatschappelijken’. Het komt haar op een berisping te staan van de adviesinstelling. De ROB maakt duidelijk er geen sprake is van ‘vermaatschappelijking’ van overheidstaken, maar dat de verzorgingsstaat juist teveel maatschappelijke taken in zich heeft opgezogen. Bovendien stelt zij dat burgers niet gevraagd kan worden deel te nemen aan de uitvoering van beleid zonder dat zij zeggenschap krijgen in het besluitvormingsproces.

Deze ‘bestuurlijke gulzigheid’ geldt net zo goed voor maatschappelijke organisaties. Zij zijn in de regel ontstaan als burgerinitiatieven, maar onder invloed van processen van schaalvergroting en professionalisering is de inbreng van burgers (ouders, patiënten, huurders, vrijwilligers, enzovoorts) zwakker geworden. Ze spreken veel over een betere verankering in de samenleving

en het betrekken van ‘stakeholders’ bij hun werk, maar ook zij vinden het moeilijk daadwerkelijk zeggenschap uit handen te geven.

Soorten burgers

De onderzoeksrapporten zijn relatief positief over de vraag of burgers zelf wel meer verantwoordelijkheid willen en kunnen nemen. Zij maken onderscheid tussen verschillende houdingen van burgers (ieder in eigen bewoordingen). Beleidsmakers richten zich vaak op de ‘verantwoordelijken’ en ‘volgzamen’, maar de groepen ‘pragmatici’ en ‘critici’ groeien volgens de onderzoekers. Die groepen committeren zich meestal niet voor lange tijd en organiseren zich niet in verenigingen, zoals vroeger gebruikelijk was. Maar wanneer het praktisch zo uitkomt of als er een gedeeld gevoel van onbehagen is, worden zij nog steeds gezamenlijk actief, al is dat vaak kortstondig.

Het is de kunst voor overheid en organisaties om ruimte te bieden aan deze verschillende en veranderende stijlen van burgerschap. In de genoemde rapporten zijn zeker zeven bruikbare aanbevelingen te vinden voor een goede benadering van burgers door politici, bestuurders en professionals.

Aanbevelingen

1. Overheid laat los, reguleer pas als nodig
Nederland heeft een vitale civil society met veel veerkracht. Nodig zijn politici, bestuurders en ambtenaren die het zelfoplossend vermogen van de samenleving erkennen in hun denken en handelen en terughoudend durven zijn om de leiding te nemen wanneer problemen ontstaan. Om die verandering te stimuleren spreekt de ROB niet over ‘burgerparticipatie aan overheidsbeleid’, maar ‘overheidsparticipatie aan de samenleving’. Zij stelt voor om die overheidsparticipatie via een trap met verschillende treden te laten verlopen.

Samenvatting

- De aandacht voor de rol van burgers (en verbanden) naast staat en markt neemt toe
- Deze aandacht biedt kansen voor de christelijk-sociale politiek
- Actief burgerschap is gebaat bij een terughoudende en voorwaardenscheppende overheid

Zo mogelijk moet ze loslaten, oftewel niets doen. Is haar optreden nodig dan in de eerste plaats faciliterend of stimulerend. Communicatie is daarbij een belangrijk instrument. Pas als het niet anders kan zal zij pas moeten regisseren of zelf reguleren. Samengevat: wees terughoudend maatschappelijke problemen op te lossen: laat los, faciliteer of stimuleer zo nodig maatschappelijke actie, zie wetgeving en regulering als laatste optie.

2. Geef maatschappelijke organisaties de ruimte

Ook in de relatie met maatschappelijke organisaties moet de overheid meer terughoudendheid betrachten. In veel gevallen wil de overheid haar eigen normen aan maatschappelijke organisaties opleggen. Het gelijkheidsbeginsel gaat regelmatig ten koste van de vrijheid van organisaties. Het idee van de acceptatieplicht voor bijzondere scholen is er mijns inziens een goed voorbeeld van.

De overheid zou voorzichtig moeten zijn in het vergroten van het toezicht op maatschappelijke organisaties. Want zodra er zich bij een organisatie misstanden voordoen, heeft Den Haag vaak de neiging een hele sector aan banden te leggen. Vaak zullen bestuurders en medewerkers verscherpt toezicht als een motie van wantrouwen ervaren en dat zal hen niet bewegen tot verantwoord gedrag. Bovendien is de oorzaak van misstanden vaak gelegen in de complexiteit van de organisatie; en geïntensiveerd toezicht vergroot deze complexiteit vaak alleen maar meer.

Nodig is wel de democratische sturing van maatschappelijke organisaties te vergroten. Het zou goed zijn als burgers en lokale volksvertegenwoordigers een grotere rol zouden krijgen in het besluitvormingsproces (vergelijk 4 en 7). Het gaat dan dus niet om toetsing van de resultaten, maar om het nadenken over de doelen en werkwijzen van organisaties. Het kabinetsplan om gemeenten een rol te geven in de aansturing van woningcorporaties is een goed voorbeeld.

3. Schep voorwaarden voor actief burgerschap

Tot zover lijken de rapporten louter te pleiten voor een overheidsbeleid van *laissez faire*. Het tegendeel is echter waar. De overheid heeft wel degelijk een rol bij het scheppen van goede voorwaarden voor actief burgerschap. De rapporten verzetten zich ook tegen de

gedachte dat burgerparticipatie altijd ruimte voor bezuinigingen biedt. 'Vermaatschappelijking' leidt weliswaar op lange termijn tot kostenvoordelen, maar dat betekent niet dat de overheid zich afzijdig moet houden.

Een goed voorbeeld geeft de zorg voor de veiligheid in buurten. De aanwezigheid van politie blijkt burgers juist vertrouwen te geven. Pas als dat vertrouwen er is, zijn burgers bereid zelf hun nek uit te steken en te investeren in de veiligheid van de wijk, bijvoorbeeld in de vorm van buurtwachten.

4. Nodig uit tot tegenspel

Wanneer overheid en maatschappelijke organisaties burgers meer zeggenschap willen geven in de besluitvorming, dan moeten zij hen daartoe ook toerusten. Burgers hebben vaak een informatieachterstand en worden meestal pas in een (te) laat stadium betrokken bij de besluitvorming. Beleidsmakers zouden zich in dit opzicht actiever en kwetsbaarder moeten opstellen. Dan bieden zij juist ook aan de 'critici' onder de burgers ruimte om invloed uit te oefenen op het beleid.

Een recent voorbeeld dat ik vernam in de kring van de ChristenUnie: in een straat in Almere schreef de gemeente bewoners aan dat zij voornemens was alle aanwezige bomen te kappen. De meeste bewoners maakten uit de brief op dat het een genomen besluit betrof. Slechts één oplettende buurtbewoner merkte op dat het om een voornemen ging, kaartte dat aan bij zijn bureaus, ging het gesprek aan met de gemeente, die uiteindelijk terugkwam op het (voorgenomen) besluit. In dit geval had de gemeente zelf nadrukkelijker ruimte moeten bieden aan dit tegenspel.

5. Geef frontlijnwerkers bevoegdheden

De overheid ontmoet burgers vaak in de persoon van een 'frontlijnwerker'. Wijkcoördinatoren, opbouwwerkers, buurtconciërges, buurtagenten (enzovoorts) zijn sleutelfiguren in de wederzijdse samenwerking. Meer en meer stellen gemeenten ook wijkmanagers (of 'mariniers') aan om aan deze sleutelpositie vorm te geven. Het is belangrijk dat deze vertegenwoordigers van de overheid of organisaties de vrijheid hebben om zelfstandig stappen te kunnen zetten

‘In de ideale situatie worden burgers daadwerkelijk eigenaar van het maatschappelijk werk. Dat vraagt om overheden en organisaties die eigenaarschap uit handen durven te geven.’

in hun gesprekken en samenwerking met de burgers. Wanneer zij die ruimte niet hebben, werkt dit negatief uit. Dan verliest hun positie als gesprekspartner aan kracht of trekken burgers zich terug uit frustratie over de bureaucratische stroperigheid.

6. Accepteer verschillen

Voor de overheid is de gelijke behandeling van burgers een groot goed. Maar wanneer de overheid meer ruimte wil geven aan actieve burgers, dan moet ze verschillen leren accepteren. Sommige burgers zullen meer gebruik maken dan andere van de ruimte die de overheid biedt. De rapporten adviseren overheden zich niet blind te staren op mensen die je niet bereikt, maar roepen op kansen die er wel zijn te benutten. Wanneer een buurtvergadering slechts wordt bezocht door oudere, hoogopgeleide buurtbewoners, zie hun betrokkenheid dan vooral als een kans. Blijf niet hangen bij de vraag wie niet aanwezig waren. Zo blijkt ook uit deze onderzoeken weer dat kerkleden oververtegenwoordigd in het vrijwilligerswerk. Daar kan de politiek voor terugschrikken, maar laat zij de betrokkenheid van kerkmensen vooral als een kans beschouwen.

7. Maak burgers eigenaar

In de ideale situatie worden burgers daadwerkelijk eigenaar van het maatschappelijk werk. Dat vraagt om overheden en organisaties die eigenaarschap uit handen durven te geven. Een goed voorbeeld geven de ‘buurt’- of ‘leefbaarheidsbudgetten’ van woningcorporaties en gemeenten. Buurtbewoners krijgen de ruimte, soms slechts nadat zij zelf ook geld hebben ingelegd, deze publieke middelen te besteden.

Maar soortelijke constructies hoeven niet alleen plaats te vinden met publiek geld. Een inspirerend voorbeeld geeft een recente wet van de Engelse regering Cameron die, geïnspireerd door Phillip Blond (auteur van onder meer *Red Tory*), burgers het recht geeft een bod uit te brengen op maatschappelijke voorzieningen, een bod dat beleidsmakers serieus moeten overwegen. Zo bestaan er in Nederland veel succesvolle voorbeelden van buurtbewoners die een met sloop bedreigd huizenblok opkopen van een woningcorporatie om het daarna zelf te exploiteren. Op die manier ontstaat ruimte

voor coöperaties en maatschappen, waarvan burgers eigenaar zijn en waarin zij gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen voor lokale voorzieningen.

Slot

De aanbevelingen uit de besproken rapporten zijn waardevol als algemeen denkkader. Wat soms mist is een uitwerking van de ideeën op het niveau van verschillende sectoren. Wie bijvoorbeeld zoekt naar aanbevelingen met betrekking de Wet Maatschappelijke Ondersteuning komt bedrogen uit. Datzelfde geldt voor wie zoekt naar een inventarisatie van de knelpunten voor de aankomende decentralisatie van rijkstaken. Maar als algemene richtlijn voor overheids-optreden zijn de rapporten van waarde. Ze leren dat, als overheden meer inbreng wensen van maatschappelijke organisaties en burgers, ze hen ook meer verantwoordelijkheid moeten durven geven. Niet voor niets hebben zowel ROB als WRR ‘vertrouwen’ tot kernwoord van hun studies gekozen. De rapporten laten zien dat er veel consensus is over het feit dat burgers en maatschappelijke initiatieven meer ruimte moeten krijgen. Voor de ChristenUnie biedt deze consensus kansen om haar rijke christelijk-sociale traditie te vertalen in politiek beleid. Deze ‘vermaatschappelijking’ zou niet moeten dienen als schaamlap voor een bezuinigingsoperatie. Maar de huidige economische crisis biedt wel ruimte voor een fundamentele discussie over de inrichting van onze samenleving.

Naar aanleiding van:

- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Vertrouwen in burgers* (mei 2012)
- Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), *Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid* (november 2012)
- Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB), *Loslaten in vertrouwen. Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt én samenleving* (december 2012) ■

Auteur Dr. Wouter Beekers is directeur van het Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie

DOOR GEERT JAN SPIJKER *Wat doet een militair in de politiek? Rasechte Veluwnaar Ard Kleijer is sinds 2007 wethouder in Putten. Op de Noord-Veluwe heeft de ChristenUnie de positie die het CDA twintig jaar geleden had. Kan dat bij de komende verkiezingen worden gehandhaafd? Een gesprek met de voorzitter van de BestuurdersVereniging. Hij is geen schreeuwer, praat eerder zacht. Tegelijkertijd: 'Ik kan een peloton tanks aanvoeren'.*

Wanneer ben je actief geworden voor de ChristenUnie?

Toen ik 10 was, las ik de krant al voor politiek nieuws. Mijn vader was een van de eerste leden van de RPF en ik stemde altijd RPF. Toen de ChristenUnie ontstond, dacht ik: nu moet ik lid worden. Vrij snel daarna werd ik actief voor de fractie. Bij de verkiezingen in 2002 kwam ik verrassend genoeg meteen op plek 4 en kwam in de raad. Het eerste half jaar dacht ik tijdens raadsvergaderingen voortdurend: 'Waar hebben die lui het over?' Al dat jargon. Na een tijdje mengde ik me er steeds meer in en kreeg de politiek me te pakken.

Je hebt een militaire achtergrond. Heb je daar wat aan in de politiek?

Dankzij de KMA ben ik een generalist. Ik kan me snel dingen eigen maken en heb veel vaardigheden. Ik kan een peloton tanks aansturen, maar ben ook thuis in HRM-zaken. Verder krijg je in het leger een grote actiegerichtheid mee. Ik heb geleerd snel te analyseren en problemen aan te pakken. Voor teveel praten ben ik allergisch.

Dan kun je beter niet de politiek ingaan...

Het is weleens lastig, ja. Zoals nu rond de decentralisatieplannen: voortdurend adviezen van commissies en werkgroepen. De een zegt dit en de ander weer dat. Men pleit voor een integrale aanpak maar wat er gebeurt is integraal afwachten. Ik doe liever wat, gooi graag een steen in de vijver. Soms ben ik te snel. Daarom heb ik tegenspraak nodig, mensen die me kunnen afremmen.

Wat vind je van die decentralisatieplannen? Krijgen gemeenten niet teveel taken, zoals rond jeugdzorg en langdurige zorg, op hun bordje?

Allereerst zie ik kansen voor gemeenten. We kunnen het sociale leven flink stimuleren, het kan de samenleving ten goede komen. Tegelijk is er veel onzekerheid over hoe de wetgeving er uit gaat zien, bijvoorbeeld rond het jeugdbeleid. We worden

‘Ik ben allergisch voor teveel praten’

murw gecommuniceerd, maar duidelijkheid, ho maar! Een risico is het als de Tweede Kamer schotten gaat maken. Dat maakt het moeilijk voor ons om te sturen. De angst bij Kamerleden dat we lokaal het geld aan andere zaken gaan geven is onterecht. Bestuurders die dat doen zullen worden afgestraft. De Kamer moet vertrouwen hebben in de lokale overheid.

Zal Putten zwaar worden getroffen door de decentralisatie?

Gemeenten met een fijnmazig vrijwilligersnetwerk, zoals Putten, zullen er minder onder te lijden hebben dan andere. Er is hier veel gemeenschapsgevoel, daardoor zal de kanteling makkelijker opgevangen kunnen worden dan in bijvoorbeeld forenzensteden als Zoetermeer en Houten.

Treedt de overheid wel echt terug?

Zeker: de subsidies op huishoudelijke verzorging zijn al driekwart minder geworden, tegen sportvereniging wordt eerder gezegd 'betaal je kunstgrasveld zelf maar'. En ook richting scholen en welzijnsinstellingen zijn gemeenten terughoudender met subsidies. Die ontwikkeling past overigens goed bij de christelijk-sociale traditie. We moeten het weer meer samen doen: van leunen naar steunen.

Van leunen naar steunen?

Eenzijds moeten burgers niet meer leunen op de overheid. Anderzijds kan de overheid burgers soms wel steunen. Wederkerigheid staat centraal. Als je subsidie krijgt, moet je er ook wat voor terug doen. Als een gemeente een kunstgrasveld betaalt, zegt ze nu: kun je in de kantine geen BSO kwijt? Maatschappelijke clubs krijgen zo meer oog voor publieke belangen. We vinden steeds meer creatieve combinaties en verbindingen tussen allerlei instituties.

Putten kent nog geen 30.000 inwoners. Met wie gaan jullie straks samen om een 100.000+ gemeente te worden?

Het is de vraag wat het oplevert. Laten we de kracht van de samenleving niet weggooien door lokaal bestuur op afstand te zetten. Ik spreek 1 à 2 dagen per week met individuele burgers! In een grote gemeente spreken wethouders geen burgers meer, dat is ondoenlijk. Ook bespaar je niks met een fusie. Als je één voetbalclub een kunstgrasveld belooft, dan wil vervolgens elke club uit elke kern er een.

Je hebt de ChristenUnie Masterclass gedaan.

Welke meerwaarde heeft die voor jou?

De masterclass heeft mij een stevige, theoretische basis gegeven; een ondergrond die ik intuïtief wel had maar nu woorden kan geven. Daardoor werd ik ook bevestigd in mijn keuze voor de ChristenUnie. Onze christelijk-sociale identiteit is niet socialistisch - de overheid is geen geluksmachine - en niet liberaal - met ongebreidelde marktwerking en individualisme schieten we weinig op. De christelijk-sociale traditie van mensen als Kuyper biedt een prachtig alternatief, dat we ook richting de komende gemeenteraadsverkiezingen weer vruchtbaar kunnen maken.

Christelijk-sociale politiek is dus links noch rechts, wat is het wel?

Ik ben van oudsher redelijk rechts, maar heb ingezien dat mensen die in de bijstand zitten dat echt niet altijd uit vrije wil doen. De koek moet eerst worden gebakken, maar vervolgens eerlijk verdeeld. De Bijbel staat daar vol van. Denk ook aan Ruth. Die moest in beweging komen, haar eigen verantwoordelijkheid nemen om eten te verzamelen. Maar men moest eerst wel de aren laten liggen aan de randen van de akkers, zodat zij die kon oprapen. Leven van genade betekent ook eerlijk delen. Het mooie van onze partij vind ik dat we elkaar daar op kunnen aanspreken: op de Bijbel en hoe we onze relatie met God en Jezus vormgeven. Er zijn veel verschillen, maar we vinden elkaar in een levende relatie met Christus. ■

Een blanco kandidaat op straat?

DOOR ANNERIEKE PRUIM Op de Trainingsdag Gemeenteraadsverkiezingen in maart werd een filmpje getoond over een selectiecommissie die pogingen deed om een kandidaat-raadslid te bevragen op zijn visie op het christelijk-sociale gedachtegoed van de ChristenUnie. De kandidaat kwam echter weg met even enthousiaste als vage antwoorden. In de volgende scène ging hij bij de campagnekraam keer op keer onderuit toen hij lastige vragen van voorbijgangers kreeg. Zo kon hij het hartgrondig eens zijn met een boze man die het schandálig vond dat de gemeenteraad had ingestemd met een vergunning voor de moskee.

Onze kandidaat gaf hiermee te kennen geen weet te hebben van de recente besluitvorming in zijn eigen fractie, net zo min als van de uitgangspunten van de ChristenUnie rondom godsdienstvrijheid. In de praktijk zal het zelden of nooit gebeuren dat een kandidaat zo blanco op pad wordt gestuurd. Vaak wordt iemand een korte of langere tijd ingewerkt door de zittende fractie. Hij of zij leest de stukken, bezoekt raadsvergaderingen en neemt deel aan de beraadslagingen van de fractie. Op die manier raakt hij/zij vertrouwd met grote lijnen en concrete standpunten.

Waar het ChristenUnie Opleidingscentrum de komende tijd aandacht voor vraagt, is de laag die onder de standpunten ligt: de uitgangspunten. In het voorbeeld hierboven: om een standpunt te bepalen over het wel of niet verlenen van een bouwvergunning neem je in dit geval godsdienstvrijheid als uitgangspunt. Had de kandidaat geweten wat het gedachtegoed van de ChristenUnie rondom godsdienstvrijheid inhield, dan was hij, ook zonder de actuele situatie te kennen, er niet vanuit gegaan dat zijn fractie de bouw van die moskee zou willen tegenhouden.

Wie het gedachtegoed op het niveau van de uitgangspunten beheerst, is in staat dit zelfstandig toe te passen in nieuwe situaties die zich voordoen. Dit is nodig om effectief christelijk-sociale politiek te bedrijven: het profiel van de ChristenUnie wordt hiermee zo helder mogelijk neergezet, en het resultaat van het politiek handelen stemt maximaal overeen met de missie van onze partij.

Is het wenselijk dat kandidaat-raadsleden zich al in de voorbereidingstijd het gedachtegoed van de ChristenUnie op uitgangspunteniveau eigen maken? Het Opleidingscentrum wil de discussie in de partij hierover graag op gang brengen. Wat zijn de verantwoordelijkheden van de selectiecommissie en het bestuur hierin? Moet de kennis van de uitgangspunten worden 'getest' en moeten er vervolgens opleidingseisen gesteld worden? Wat vindt u? We dagen u uit om via onze website www.opleiding.christenunie.nl/discussie te reageren op deze stellingen:

KANDIDATEN MOETEN EERST SLAGEN VOOR EEN TEST OVER DE UITGANGSPUNTEN VAN DE CHRISTENUNIE VOOR ZE OP DE LIJST MOGEN.

Toelichting: Met een test als onderdeel van de selectieprocedure kunnen kandidaten laten zien dat hun kennis over de uitgangspunten van de ChristenUnie voldoende is. Want van alle kandidaten op de kandidatenlijst mag worden verwacht dat zij het ChristenUnie-verhaal goed kunnen vertellen.

ALLE NIEUW VERKIESBARE KANDIDATEN MOETEN VERPLICHT EEN BASISLEERGANG CHRISTELIJKE POLITIEK VOLGEN.

Toelichting: Zo garanderen we dat alle kandidaten die gekozen worden voldoende kennis hebben van de uitgangspunten, en dat ze deze bovendien kunnen vertalen in standpunten over actuele thema's.

We zien uit naar uw reactie op:
www.opleiding.christenunie.nl/discussie ■

Column

Liefhebben is een luxe

DOOR EPP0 BRUINS, HOOFDREDACTEUR

Het schrikbeeld van de meervoudige crisis die op ons afkomt, lijkt eindelijk te zijn geland in de hoofden van politici en beleidsmakers: het eurovraagstuk, het verziekte bankensysteem, te goedkope vuile energieopwekking, stijgende grondstofprijzen en materiaalschaarste, vergrijzing en een tekort aan arbeidskrachten, een economie die niet meer wordt gedragen door reële productie van goederen. Tien jaar te laat, maar ja, het is geland. Wat politici en beleidsmakers helaas nog niet allemaal inzien, is dat al deze gebeurtenissen dezelfde oorzaak hebben.

Soberder leven?

De onderliggende oorzaak van de problemen is dat ik de ander niet gun meer te hebben dan ikzelf heb. Deze afgunst geldt tussen collega's, tussen banken, tussen landen, tussen generaties, tussen culturen en tussen werelddelen. We zijn bereid de ander te helpen zolang het maar niet ten koste van onszelf gaat. Welvaart zonder groei, *The End of Growth*, Grenzen aan de groei: ja, er is een intellectuele bovenlaag die weet hoe het wél moet. Met haast religieuze stelligheid worden boeken en artikelen geproduceerd die een grote waarheid verkondigen: als wij bereid zijn soberder te leven, te genieten van een leven dat ontkoppeld is van economische groei, dan kunnen we alle monden op deze wereld voeden. Dat heet rechtvaardigheid. Helaas dringt deze roep van de bovenlaag niet door tot de gewone burger. En is dat niet logisch? Het is gemakkelijk om op te roepen tot een soberder leven als je zelf drie keer modaal hebt. Het is gemakkelijk om op te roepen tot een rechtvaardiger verdeling van middelen als je zelf Europeaan bent. Lief zijn voor de ander is een luxeproduct voor hoogopgeleiden geworden. Het hoort bij de zelfontplooiing in de hoogste laag van Maslow's piramide.

Slechts één optie

Een begin van een oplossing ontstaat als we niet langer het lief zijn voor de ander als een goede daad ervaren, maar het als een wezensnoodzaak ervaren lief te hebben. Jezus wees de weg: "Heb God lief boven alles en de naaste als jezelf". Daarmee vatte Hij de gehele wet en de profeten samen. Nooit eerder in de geschiedenis was deze waarheid urgenter dan nu. Omdat de ander liefhebben geen luxe is, maar lijfsbehoud – nu dat de grenzen aan de exploitatie van de aarde zijn bereikt. Het is voor Europeanen niet meer mogelijk om andere continenten van hun grondstoffen te beroven of om andere volken uit te buiten. Het is niet meer mogelijk om met morele superioriteit een weldoener te zijn voor wat ooit de derde wereld heette. De wereld is klein en hij die ooit ver weg was, is onontkenbaar je naaste geworden. Er is nog maar één optie: liefhebben. ■

‘Ik vrees dat de invoering van de euro, een experiment dat door politieke wenselijkheden, met veronachtzaming van de economische realiteit, werd ingegeven, uit zal draaien op de kostbaarste vergissing in de economische geschiedenis van Europa, met consequenties die zich tot ver voorbij het economische domein uitstrekken.’

Jaap van Duijn, pagina 36

DENKWIJZER
DW

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

Jaargang 13 | Nummer 2 | oktober 2013

Decentraliseren kun je leren

De koers van jeugdzorgbootjes

Oplossingen gaan voor regels

Subsidi-rariteit

De verzorgingsstaat voorbij

VOORwoord

De verzorgingsstaat voorbij

Het zwembad runnen, de plaatselijke bibliotheek beheren, zorgen voor de zieke buurman: burgers moeten steeds meer zelf doen. Het rijk stoot taken af aan gemeenten, maar die laatste krijgen er veel minder geld voor en dus zullen vrijwilligers (wij!) aan de bak moeten. Er is, kortom, een ontwikkeling van verzorgingsstaat naar verzorgingsstad, misschien moeten we wel zeggen verzorgingsstraat. Een goede ontwikkeling?

Wonderschoon

Ed Anker ziet als wethouder in Almere mooie initiatieven ontstaan in bepaalde wijken. "Wat begon met een eenvoudige afspraak over groenonderhoud loopt wonderschoon uit de hand." Burgers gaan zelf aan de slag met plantsoenen en het bevordert ook nog eens de sociale samenhang. Prachtig, toch? Maar geldt dit ook voor onderlinge zorg? De drie decentralisaties die daar nu plaatsvinden betreffen de jeugdzorg, een deel van de langdurige zorg en - *last but not least* - de zorg om arbeidsgehandicapten aan werk te helpen. De gedachte is dat gemeenten beter dan het rijk in staat zijn maatwerk te bieden. Lokale bestuurders kennen 'hun' samenleving en weten welke sociale netwerken er zijn.

Vaste vrijwillige bijdragen

Met het benadrukken van de kracht van samenlevingsverbanden is weinig mis, sterker nog: het is bij uitstek een christelijk-sociale gedachte die ook het huidige roodblauwe kabinet bij monde van staatssecretaris Van Rijn uitdraagt. We zijn te zeer afhankelijk van de overheid geworden en moeten weer leren om afhankelijk van *elkaar* te worden, binnen families en andere sociale verbanden. Het zal echter duidelijk zijn dat het met die sociale netwerken in Rotterdam anders gesteld is dan met die in Putten. En hoe zorgen we ervoor dat mantelzorgers niet massaal overbelast worden door de toename van vaste 'vrijwillige' bijdragen? We moeten immers ook allemaal aan het werk - van diezelfde overheid - en familie woont niet altijd meer om de hoek. En hoe krijgen we het voor elkaar dat degenen 'die de zorg *echt* nodig hebben', die ook werkelijk krijgen?

Oplossingen belangrijker dan regels

De huidige ontwikkelingen vragen veel van burgers, maar misschien wel meer nog van ambtenaren en politici. Burgemeester Bort Koelewijn wijst erop dat het per geval oplossingen zoeken belangrijker wordt dan het zonder meer de regels volgen. Dat vergt een mentaliteitsomslag bij gemeenten: men moet gaan luisteren in plaats van zenden, meer denken en doen vanuit de burger - zoals iemand het treffend zei: "Wanneer krijgt de gemeenteraad inspraak in de plannen van de burgers?"

GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

INHOUDSOPGAVE

04 - 'Burgers zijn de belangrijkste bron van vernieuwing' | INTERVIEW MET EVELIEN TONKENS

08 - Een pijnlijk appel op burgerplichten | MARJA JAGER-VREUGDENHIL

12 - De gemeente is niet langer de allesweter | BORT KOELEWIJN

16 - De koers van de kleine jeugdzorgbootjes | WILLIAM VOORBERG

20 - Leren van De Hoekwiede | ED ANKER

22 - Behoud de dorpspomp! | ESTHER JONKER

26 - Decentraliseren kun je leren | BAS LONT

28 - Duurzame energie: nu of nooit | INTERVIEW MET RON WIT

32 - De politiek heeft teveel vertrouwen in de ICT | MELLE DE VRIES

38 - 'Wanneer krijgt de gemeenteraad inspraak in de plannen van de burgers?' | BEN NITRAUW

44 - 'Ambtenaren en professionals moeten een omslag maken' | INTERVIEW MET SIMONE KENNEDY

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie
Bestuursvereniging

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie. Jaargang 13, nr. 2, oktober 2013.
Opplage: 5.300 | ISSN: 1568-5845
DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuursvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
  - DenkWijzer verschijnt drie keer per jaar.
  - Deadline kopij volgende nummer: 10-11-'13
  - DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor svp wel eerst contact op.
  - Abonnement per 01-01-'13: € 20,00* per jaar.
  - Donateurschap WI per 01-01-'13: €35,00* per jaar. T/m 26 jaar € 20,00.*
  - Donateur WI (kwartaalbetaling) € 9,00 mogelijk met aut. incasso.
- * Bij aut. incasso, anders € 2,50 toeslag.

Redactie:
Eppo Bruins (hoofdredacteur)
Bort Koelelijn (namens bestuurdersvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Wouter Langendoen (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
frivista | concept & design, Amersfoort

Fotografie:
Folkert Rinkema, ChristenUnie, WI

Druk:
Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie.

Legaten:
Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tenaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, 'Mr. G. Groen van Prinsterer stichting' Amersfoort. KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439
3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: DenkWijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van DenkWijzer of uw donateurschap willen opzeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl).

© ChristenUnie 2013
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

‘Burgers zijn de belangrijkste bron van vernieuwing’

INTERVIEW MET EVELIEN TONKENS

DOOR GEERT JAN SPIJKER EN WOUTER BEEKERS

Evelien Tonkens houdt zich al jaren bezig met actief burgerschap, en het thema is actueler dan ooit. Steeds meer wordt er van burgers gevraagd in deze tijd van decentralisatie. De overheid doet nadrukkelijk een beroep op de ‘eigen verantwoordelijkheid’ van de burger. Tonkens is hier kritisch over. Eerder schreef ze al dat de overbelaste burger ‘als kleinduimpje het bos wordt ingestuurd en maar moet zien hoe hij thuiskomt’. In de dit jaar verschenen bundels *De affectieve burger* en *Als meedoen pijn doet* wordt die kritische lijn voortgezet.

Haar voornaamste bezwaar tegen de heersende ‘eigen verantwoordelijkheid-ideologie’ is dat de burger niet meer hulp of keuzevrijheid krijgt, maar wel meer plichten. Hij moet zelf actief werk zoeken, zelf inburgeren, enzovoorts. De overheid houdt de burgers een gewenst handelingsperspectief voor, wat de burger daarna mag gaan vertonen. Er is daardoor behoefte aan meer controleurs en straffers, en dat gaat ten koste van de helpers. Het motto lijkt vooral: help jezelf! Sociaal zwakkeren worden hier de dupe van. De vraag is hoe we burgers meer ruimte geven zonder de meest kwetsbaren - degenen die overheidszorg ‘echt nodig hebben’ - aan hun lot over te laten. Een vraag die in feite al speelt sinds de jaren zeventig.

Sociologen als Van Doorn en Schuyt oordeelden eind jaren zeventig dat er een crisis in de verzorgingsstaat was ontstaan. Er waren te hoge verwachtingen van het systeem, en te lage van de burger. Is hun analyse nog steeds relevant?

We zijn nog steeds op zoek naar een goede verhouding tussen overheid, markt en maatschappelijk initiatief. Na de oorlog stond de samenleving nog centraal, maar vanaf de jaren zestig kreeg de overheid steeds meer het primaat. Vanaf de jaren tachtig begon de markt te domineren. Momenteel krijgen we terecht weer oog voor burgerlijke initiatieven. En dan doel ik niet alleen op acties van individuele burgers, maar ook op die van maatschappelijke organisaties, diverse soorten partijen, groepen ouders. Centraal staat bij mij de vraag: hoe kunnen mensen met goede ideeën ook daadwerkelijk de ruimte krijgen om die ideeën te realiseren? Hoe zorgen we ervoor dat meedoen en meepraten samengaan?

Moet de overheid terugtreden om die ruimte voor burgers mogelijk te maken?

De overheid blijft belangrijk om een goede kwaliteit te waarborgen, ze moet een basis garanderen. Als burgers echter zelf opvattingen hebben hoe bepaalde dingen beter kunnen - rond bijvoorbeeld energie, kinderopvang, zorg - dan moeten ze van gemeenten de ruimte krijgen om die te uiten en uit te voeren. Dat, en niet de bureaucratieën van overheid en markt, is de belangrijkste bron van innovatie. Als burgers met hetzelfde beschikbare overheidsgeld betere plannen hebben dan de ambtenaren, dan moeten ze die kunnen uitvoeren. De overheid moet vervolgens wel aanspreekbaar blijven op een minimum aan kwaliteit. Het moet niet zo zijn dat de schommels in de speeltuin ineens levensgevaarlijk worden.

Burgers moeten dus de ruimte krijgen in de lokale samenleving. Geldt dat volgens u ook voor levensbeschouwelijke instellingen? Organisaties als Youth for Christ zijn nog weleens belemmerd in hun welzijnswerk vanwege hun identiteit.

Een levensbeschouwing kan een belangrijke motivatie tot goed werk zijn, dat moeten we waarderen. Een eigen visie op goede zorg werkt erg stimulerend en komt de diversiteit ten goede. Juist vanuit breed maatschappelijk initiatief kan

vernieuwing ontstaan. Ik vind wel van belang dat er meerdere aanbieders zijn binnen een wijk, dus niet alleen maar een christelijke of een antroposofische. Maar voor homogeniteit, zoals je die ziet bij grootschalige organisaties in zorg en onderwijs, ben ik beducht. Het wordt gevaarlijk als iedereen hetzelfde moet gaan denken en doen. Nu heeft iedereen zijn mond vol van 'eigen verantwoordelijkheid' en 'eigen kracht', het lijkt wel alsof er niemand is die het er niet mee eens is. Er moeten toch andere verhalen over de samenleving zijn.

U heeft het over een hard, neoliberal verhaal dat dominant is.

Ja, het is een eenzijdig en leeg verhaal. Ook erg bestraffend overigens, in de zin van 'Jullie zijn niet zelfredzaam genoeg, burgers! Jullie moeten zelfredzamer worden!' Als je mensen in beweging wilt krijgen moet je een positiever verhaal vertellen. En als je mensen meer verantwoordelijkheid wilt geven, moet je zorgen dat ze ook meer te zeggen krijgen. Op die punten doen ze het in Groot-Brittannië rond Big Society beter.

In de verschenen bundels is wederkerigheid een belangrijke notie. Wat wordt daar concreet mee bedoeld?

De notie wederkerigheid biedt goede aanknopingspunten in deze tijd. Het gaat om halen en brengen. Bijstandsgerechtigden hebben nu terecht een sollicitatieplicht. Ze dragen overigens ook graag bij aan de maatschappij - mits ze op den duur een perspectief krijgen op betaald werk of een vergoeding. Mooie voorbeelden van wederkerigheid zie ik in Scandinavië. Als je daar werkloos wordt dan kunnen je kinderen gewoon op de kinderopvang blijven, maar er wordt wel van je verwacht dat je een of meer dagdelen op de opvang komt ondersteunen. Dat zorgt ook meteen voor sociale contacten.

Er gaan momenteel allerlei zorgtaken van het rijk naar gemeenten. Een goede ontwikkeling?

Schaalverkleining is goed, maar een gemeente is dan nog steeds heel groot. Mensen herkennen zich niet meer in hun gemeente dan in het rijk. Uiteindelijk loopt de zorg via een concreet persoon, een mens van vlees en bloed. Die staat centraal. Herkenbare schaal is: 'als er *dit* aan de hand is, dan kan ik *die* bellen'. Verder zie ik weinig

innovatie op gemeenteniveau en vooral chaos, want heel veel organisaties aan een tafel. Decentralisatie heeft zin als je ook echt bevoegdheden en macht decentraliseert: dus niet tegelijkertijd bezuinigen, ook ambtenaren van het rijk naar gemeenten verplaatsen, en gemeenten de mogelijkheid geven om zelf belastingtarieven te bepalen voor hun diensten. Ook dat doen ze in Scandinavië beter.

Maar er moet toch bezuinigd worden?

Ik vind het jammer dat de huidige ontwikkelingen vooral bezuinigingsgedreven zijn. Kom eerst eens tot een goede probleemanalyse! Op ouderenzorg wordt bijvoorbeeld veel gekort, terwijl die sector niet voor de grote kostenstijging zorgt. Hoe komt dat? Waarom maken we die keuze eigenlijk? Is dat solidair?

De Wet Maatschappelijke Ondersteuning zet niet alleen gemeenten centraal, maar ook familie en wijk. Men moet meer voor elkaar gaan zorgen, en daar ook zin in krijgen. In uw ogen is er sprake van een "hardhandige affectieve revolutie", waarin de overheid onze emoties stuurt en ons wil motiveren tot onderlinge zorg. We moeten het 'fijn' gaan vinden om te zorgen voor elkaar. De burgers moeten mee in de overheidsbeweging, maar het moet voelen alsof ze het zelf willen. Hoezo bent u daar zo kritisch op? Onderlinge zorg is toch prima? De afhankelijkheid verschuift momenteel van de overheid naar de familie. Maar wat bedoelt men met familie? Het wordt alleen goedkoper als je meer verwacht van wie al het meeste doen aan mantelzorg: vrouwen van boven de 55. Is dat de bedoeling, zeg dat dan eerlijk. Als je het van andere groepen verwacht, gaat het ten koste van de arbeidsparticipatie en dat is met het oog op de vergrijzing van de beroepsbevolking vast niet de bedoeling. Zorgafhankelijkheid binnen de familie betekent ook gevoelens van angst en vooral schaamte, daar moeten we realistisch over zijn. Bovendien zijn de afstanden tussen familieleden toegenomen vergeleken met vroeger.

De overheid wil ook de wijkgerichtheid stimuleren. Haalbaar?

Ook dit is leuk bedacht. Maar uit onderzoek van onder meer Marja Jager en Femmianne Bredewold is gebleken dat men in de buurt vooral oppervlakkige contacten verlangt. Elkaar groeten, op de kat

van de burens passen tijdens de vakantie, dat soort dingen. Zorg bieden is een heel ander verhaal, dat wil men meestal niet. Als het gaat om zorg voor dementerende ouderen, psychiatrische patiënten en verstandelijk gehandicapten in de wijk is het extra lastig, want er is sprake van structurele ongelijkheid. Het is daarbij belangrijk grenzen te stellen, anders worden de verzorgers uitgeput. Mensen met een beperking kunnen wel goed aan het werk in de buurt, bijvoorbeeld in een fietsenwerkplaats of een kinderboerderij. Dat biedt begrensde contacten, die functioneren wel goed.

Wat vraagt deze ontwikkeling van raadsleden en wethouders?

Lokaal moet men goed in beeld krijgen op welke groep het straks neerkomt. Wie zijn de echte kwetsbaren, wie zijn de vrijwilligers? Wat gaat daarmee gebeuren? En willen we dat? Kortom: weet wat je wilt en wees daar open over! ■

Personalia Prof. dr. Evelien Tonkens is hoogleraar Actief burgerschap aan de Universiteit van Amsterdam. Haar oratie was getiteld *De bal bij de burger* (2008). Eerder dit jaar verschenen onder haar leiding de twee bundels *De affectieve burger. Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid* en *Als meedoen pijn doet. Affectief burgerschap in de wijk*. Een recensie van deze boeken door Marja Jager vindt u op p.8-11. Het boek van Femmianne Bredewold, *Lof der oppervlakkigheid*, verschijnt begin 2014.

De tragiek van het theezakje

DOOR FIET VAN BEEK **Aanlokkelijke uitgangspunten vormen vaak de basis van (gemeentelijk) beleid. Men wil de kracht van ouders, jeugdigen en hun netwerk benutten en passende zorg bieden in de vertrouwde omgeving. En dan alleen daar zorg bieden waar het echt nodig is, want mensen kunnen heel veel (lees: veel meer) zelf. Het aroma van burgerkracht trekt velen -mij ook- en bij menig beleidsmaker met bezuinigingsopdracht loopt het water in de mond. Hoe er bepaald gaat worden wat die passende zorg is, lees ik zelden. Zou dat niet hét onderwerp van gesprek moeten zijn?**

Vrij geregeld word ik uitgenodigd om deel te nemen aan rondetafelgesprekken over de transitie. Die beginnen ook met de focus op visie en een stip op de horizon die me wel bevalt. Toch kom ik zelden vrolijk thuis van dergelijke bijeenkomsten. Me afvragend hoe dat toch komt, deed ik een ontdekking. Meestal gaat het binnen vijf minuten niet meer over burgers en burgerkracht, maar over de inrichting van de professionele wereld. En vervolgens blijft het daar over gaan. Zijn we zo gewend geraakt burgers te benaderen via de organisaties in 'het maatschappelijk middenveld' dat een gesprek over burgerkracht daar altijd uitkomt? Als burgers zoveel kunnen, waarom dan niet rechtstreeks aan hen vragen wat zij echt nodig hebben en wat niet?

Bij het lezen van ambtelijke notities bekruipt me vaak eenzelfde gevoel. Een heldere visie, maar hoe dieper je in de uitwerking terechtkomt, hoe meer die verwatert. Ik lees dan vooral over organisatorische kwesties en het verdelen van geld tussen organisaties. Inbreng van de burger of het faciliteren van burgerinitiatieven, waar zijn die gebleven? Ik ben het de tragiek van het theezakje gaan noemen. Hoe vaker het gebruikt wordt, hoe minder er van de smaak overblijft. De smaak van

een heldere visie -plons- wordt al minder in het uitvoeringsprogramma -plons- is nog nauwelijks terug te vinden in beschikkingen -plons- en onbekend in de uitvoeringsinstructies voor werkers -plons-. Wat begint met een andere verhouding tussen overheid en burger eindigt erin in dat nu de wijkwerkers in buurtteams gaan bepalen wat goed is voor de burger.

Eén gezin, één plan is een loffelijk streven, maar wie maakt dat ene plan? Geef mensen de kans om met hun netwerk zelf een plan te maken en voer dat plan dan uit. Laat dat ene plan leidend zijn voor de zorg. Leg dat recht vast, ook in de Jeugdwet en Wmo. Doe je dat niet, dan verandert er niets in de machtsverhouding tussen burger en professional en schuift de professionele dominantie gewoon de wijk in. Dichter bij de burger weliswaar, maar nog steeds ver weg van regie en zeggenschap bij burgers. In het plonsproces wordt regie al snel verantwoordelijkheid, burgers worden cliënten en uitvoerders toch weer beslissers. *Not my cup of tea.* ■

Auteur

Fiet van Beek is bestuurder van de Eigen Kracht Centrale

Een pijnlijk appel op burgerplichten

DOOR MARJA JAGER-VREUGDENHIL

De term 'burger' heeft in de 21e eeuw een nieuwe betekenis gekregen. Eerder werd het begrip vooral gebruikt in verband met de rechten van een burger: recht op gelijke behandeling, op keuzevrijheid, op stemrecht, op toegang tot uitkeringen en zorgvoorzieningen. Nu lijkt het veel vaker te gaan om plichten: plicht om te werken, om Nederlands te leren, om speelplaatsjes en groen in de eigen buurt te beheren en om zich kostenbewust en solidair te gedragen bij het benutten van collectieve voorzieningen. Is dat een goede ontwikkeling? Twee recente boeken laten zien waar de pijn zit.

Meer verantwoordelijkheid voor zichzelf én meer verantwoordelijkheid voor elkaar, dat is wat de overheid van haar burgers verwacht. En dat kan een mooi verhaal zijn – wie wil er nu niet een zorgzame samenleving? Maar het betekent wel ongemakkelijke verhoudingen tussen de overheid die al op die 'burgerkracht' rekt en de burger die nog maar net begint te ontdekken dat de overheid er niet langer is om alle problemen op te lossen.

Affectief burgerschap

Het zijn deze ongemakkelijke veranderingen in de relatie tussen overheid en burger die de redactie van *Affectief burgerschap* uitwerkt en analyseert. Thomas Kampen, Imrat Verhoeven en Loes Verplanken introduceren de term 'affectief burgerschap' als tegenhanger van 'sociaal burgerschap'. Sociaal burgerschap verwees naar de rechten van burgers van Nederland: de mogelijkheid om gebruik te maken van allerlei collectieve regelingen voor inkomen, zorg en welzijn. Deze rechten zijn met de opbouw van de verzorgingsstaat steeds vanzelfsprekender geworden. Nu die verzorgingsstaat niet langer in dezelfde vorm houdbaar lijkt te zijn, doet de overheid juist een beroep op plichten van burgers: zo goed mogelijk zorg dragen voor zichzelf én voor naasten. Was 'sociaal burgerschap' vooral georganiseerd op nationaal niveau en via anonieme arrangementen, 'affectief burgerschap' kenmerkt zich door affectieve relaties op het veel

intiemere lokale niveau van zorgzame relaties tussen mensen onderling. Affectieve burgers zijn, kortgezegd, mensen die zorgen voor elkaar vanuit een bepaald bewustzijn van hun plicht om met elkaar de zorg goed vorm te geven.

Fundamentele verschuiving

En dat betekent een fundamentele verschuiving van de opvatting van solidariteit: "Solidariteit is bij affectief burgerschap niet meer een collectief goed dat de overheid garandeert, maar een gunst die individuen geacht worden elkaar te verlenen. Het sociale (...) is in deze opvatting niet langer een 'domein' waarin de overheid actief is, maar iets wat moet ontstaan door interacties tussen actieve burgers" (14). Deze analyse is een belangrijke, omdat de verschuiving van het burgerschapsbegrip heel fundamenteel is. Bij de opbouw van de verzorgingsstaat werd het in Nederland als een belangrijk voordeel gezien dat individuen bevrijd werden van de afhankelijkheid van familie en andere verbanden. Nu worden mensen weer naar diezelfde verbanden verwezen als ze zorg nodig hebben. Het boek *De affectieve burger* gaat vooral in op de manier waarop de overheid mensen 'verleidt en verplicht' tot zorgzaamheid: het propageren van een nieuwe publieke moraal. Terecht stellen de auteurs dat dit inhoudt dat de overheid daarmee ver doordringt in het persoonlijke leven van mensen. Ze stellen echter niet de vraag of de overheid

dat wel mag. De redenering van de auteurs lijkt te zijn: er moet iets veranderen, dat kan alleen door op emoties te spelen en dus probeert de overheid zogenaamd 'emotiemanagement' toe te passen.

Pijnlijke gevolgen

Als *meedoen pijn doet* belicht de keerzijde van deze ontwikkeling: dit nieuwe appel stuit op weerstand, verontwaardiging en frustratie. Want de overheid kan wel de boodschap uitdragen dat het leuk, gezellig en bevredigend is als mensen zich samen vrijwillig inzetten voor hun wijk of voor de zorg voor iemand anders; maar het blijft een onwelkome boodschap dat er minder gemakkelijk een beroep kan worden gedaan op zorgvoorzieningen. Zeker als het in de praktijk helemaal niet zo leuk en gezellig blijkt te zijn om dan maar een beroep op familie, vrienden en burens te doen. Het is heel motiverend als het lukt om samen met burens het buurthuis zelf te onderhouden, maar wat als het die groep luidruchtige Antillianen (of juist: die groep grijze blanke zeventigplussers) is die vooral bepaalt wat er in het buurthuis kan en mag? En het kan aanvankelijk verrijkend zijn om een buurtgenoot met psychische problematiek of een verstandelijke beperking te ondersteunen, maar wat als daar geen grens aan lijkt te zitten en je dag en nacht wordt lastiggevalen? En wat als je heel erg bereid bent om als goed burger wat bij te dragen, maar het lukt gewoon niet?

Twee puzzelstukken...

De twee boeken zijn gelijktijdig gepubliceerd en worden gepresenteerd als twee delen van het jaarboek van het *Tijdschrift voor de Sociale Sector* (TSS). TSS is er de afgelopen jaren in geslaagd om steeds rake analyses van de maatschappelijke ontwikkelingen neer te zetten in haar jaarboeken, zoals *Kiezen voor de kudde* en *Brave burgers gezocht*. De boeken worden goed gelezen door wetenschappers, beleidsmakers en beroepskrachten. Het is speculeren naar de reden dat er dit jaar niet opnieuw één boek van gemaakt is. Was de onderzoeksgemeenschap rond de TSS-redactie (voornamelijk wetenschappers van de Universiteit van Amsterdam) het niet eens over de insteek die het jaarboek moest krijgen: praktijkgericht en activistisch of juist theoretisch en genuanceerd? Of had men het luxeprobleem dat er voldoende sponsors waren voor twee boekwerken? In elk geval is het resultaat dat er twee boeken zijn verschenen.

... die niet goed passen

Helaas zijn het twee puzzelstukken die niet goed in elkaar passen. De boeken hebben elk een heel ander karakter. *De affectieve burger* heeft zorgvuldige analyses, is met veel onderzoeksgegevens onderbouwd, en sluit af met conclusies met veel nuances. Het bevat zelfs zoveel bedachtzaamheid en nuance, dat de lezer met de vraag blijft zitten: zien de schrijvers ook een oplossing?

Als meedoen pijn doet is emotioneler van aard, narratief en rijk aan deelconclusies die niet samen tot één stevige hoofdconclusie leiden. Bij dit boek krijgt de lezer het gevoel dat de schrijvers graag willen dat er van alles gebeurt in wijken, maar het wordt niet duidelijk waarom eigenlijk. Ook lijkt *Als meedoen pijn doet* een andere uitleg te hanteren van het centrale begrip 'affectief burgerschap': het boek heeft als rode draad de emoties die het oproept tussen burgers en overheid als er om meer eigen actie van burgers gevraagd wordt en de overheid niet meer alle problemen van burgers oplost. De twee boeken bevatten waardevolle bijdragen, maar het blijft zoeken naar de hoofdboodschap van de auteurs. Vinden ze het nu goed dat de overheid 'affectief burgerschap' vraagt, of zien ze er vooral nadelen en onmogelijkheden in?

Moraalridders, maar met welke wapens?

Een belangrijk dilemma dat naar voren komt uit *Affectief burgerschap* is het onvermogen van overheden om mensen dingen te laten doen die ze hen niet kunnen verplichten. Mensen vinden namelijk in algemene zin wel dat eigen verantwoordelijkheid goed is, maar náást overheidsverantwoordelijkheid, en ze worden huiverig als de overheid begint over eigen verantwoordelijkheid van burgers; dat wordt gewantrouwd. "De overheid is als afzender van een boodschap over het 'nemen van verantwoordelijkheid' niet altijd geloofwaardig" (59). Mensen betrekken de boodschap 'we moeten meer verantwoordelijk zijn' vooral op anderen: die frauderende buurman, die allochtoon, die uitkeringstrekker. De boodschap dat mensen meer affectief moeten zijn, wordt alleen gehoord wanneer mensen zorg aanvragen en te horen krijgen dat ze daarvoor eerst een beroep op familie, vrienden en burens moeten doen. En het is ook niet zo eenvoudig om te bedenken hoe die boodschap

kan klinken als je vindt dat de overheid niet moraliserend mag zijn. Zorg voor elkaar, verantwoordelijkheid nemen voor de woonomgeving: het 'moet' dan maar 'spontaan' gebeuren door burgers zelf. En daar heeft de overheid eigenlijk nauwelijks instrumenten voor. Wat overblijft is alleen: inspelen op gevoel, 'emotiemanagement'.

Paternalisme

Het wordt niet duidelijk wat de auteurs vinden van deze ronduit moraliserende rol van de overheid. Er wordt geconstateerd dát de overheid meer onderlinge zorg tussen burgers verwacht; en ook dat dat betekent dat de overheid in zekere zin moraliserend in het privé domein treedt. Maar is dat een goede zaak? Verschillende hoofdstukken bevatten onderzoeksresultaten over concrete voorbeelden van de manier waarop burgers tot meer 'affectiviteit' worden aangezet. Opmerkelijk is de evaluatie van de 'achter de voordeur'-methode door Loes Verplanke: die aanpak is onmiskenbaar paternalistisch en normaliserend, maar wordt sympathiek beoordeeld omdat in de gehanteerde presentie benadering respect, nabijheid en onvoorwaardelijkheid centraal staan.

Vertrouwd met het vreemde

Een ander opmerkelijk onderzoeksresultaat wordt beschreven door Femmianne Bredewold, Evelien Tonkens en Margo Trappenburg, die (met een bijdrage in beide delen van het jaarboek) beschrijven wat de waarde is van 'wederkerigheid' in het contact tussen mensen die elkaar helpen. Zij zetten een streep door het "dromerige en naïeve" ideaal dat 'kwetsbare' burgers door 'weerbare' burgers ondersteund kunnen worden. In de praktijk werkt het anders: buiten familie om zal het niet snel gebeuren dat iemand zonder beperkingen ondersteuning biedt aan iemand met

Thomas Kampen, Imrat Verhoeven
en Loes Verplanke (red.)
De affectieve burger.
**Hoe de overheid verleidt en verplicht
tot zorgzaamheid.**
Amsterdam, 2013, Van Gennep
ISBN: 946164244X
288 pagina's | € 22,50

Evelien Tonkens & Mandy de Wilde
Als meedoen pijn doet.
Affectief burgerschap in de wijk.
Amsterdam, 2013
Van Gennep
ISBN: 9461642431
319 pagina's
€ 22,50

‘Mensen betrekken de boodschap ‘we moeten meer verantwoordelijk zijn’ vooral op anderen: die frauderende buurman, die allochtoon, de uitkeringstrekker.’

een beperking. Kwetsbare mensen zoeken zelf namelijk het liefst contact met andere mensen die zelf ook kwetsbaar zijn. De onbalans in het geven en nemen tussen weerbare en kwetsbare mensen, maakt ongelijkwaardige relaties onaantrekkelijk voor zowel de gever als de ontvanger. Wel kunnen beiden plezier hebben in contacten die licht en afgebakend zijn en niet teveel inspanning vragen. Voorbeelden daarvan zijn kinderboerderijen of restaurants in een wijk waar mensen met een beperking werken, en waar ze wijkbewoners tegenkomen, zonder de verwachting dat dit tot intensieve contacten leidt. Mensen met een beperking kunnen hierin een voor hen en de ander duidelijke rol vervullen die hun gevoel van eigenwaarde vergroot. Het doel is dan niet om vriendschappen te laten ontstaan, de lat ligt lager: het vreemde vertrouwd maken. En dat is natuurlijk al een hele winst voor een samenleving die er tot voor kort aan gewend was dat mensen met psychiatrische problematiek ergens buiten hun gezichtsveld gehouden werden.

Overheidsrol

Van de boeken lijkt de conclusie uiteindelijk: voor burgerschap is zeker wel een overheid nodig, namelijk een die activeert, verbindt en uitnodigt. Burgers moeten veel meer voor elkaar gaan doen, en het moet voelen alsof ze dat uit eigen beweging doen: burgers moeten het zelf gaan willen. De overheid kan dit niet afdwingen, maar wel op het gevoel spelen. Burgers moeten zich moreel verplicht gaan voelen om te zorgen, en blij en trots zijn als ze voor een ander zorgen (en schuldig als ze zonder tegenprestatie uitkering trekken).

Resterende kernvragen

Twee belangrijke kernvragen blijven mijns inziens liggen in dit jaarboek. In de eerste plaats de vraag of de overheid de positie heeft om te bepalen wat mensen voor moraal moeten hebben met betrekking tot onderlinge zorg. Het principe van ‘soevereiniteit in eigen kring’ zou hier meer duidelijkheid kunnen scheppen. Een tweede kernvraag is: betekent meer affectiviteit het einde van vrijheid van individuen ten opzichte van gemeenschappen? Het betekent namelijk dat mensen die zorg nodig hebben weer meer afhankelijk worden van affectieve burgers in hun omgeving. Onderlinge hulpbetrekkingen ontstaan alleen als er niet alleen affectieve, maar ook afhankelijke burgers zijn. Het

lijkt me een mooie uitdaging om in het volgende jaarboek van TSS dit ‘afhankelijk burgerschap’ te analyseren. De analyse van Femmianne Bredewold is daarin een mooi vertrekpunt: de constatering dat kwetsbare mensen helemaal niet zo gemakkelijk en graag een langdurige afhankelijke relatie onderhouden met een ander, ‘sterker’ individu. Wel hebben ze het naar hun zin als er om hen heen relevante sociale contexten worden georganiseerd waarin ze een eigen relevante rol hebben – een bedrijfje, een winkel, een plantsoendienst. Dat laat zien dat mensen juist tot zelfontplooiing komen als ze tot hun recht komen in een sociale context. Mensen hoeven niet bevrijd te worden van gemeenschappen; mensen komen tot ontplooiing als ze in sociale verbanden een zinvolle rol spelen.

Ieder mens is afhankelijk

Deze recensie startte met de analyse die de auteurs van *De affectieve burger* maakten: dat eerder vooral een beroep werd gedaan op burgerrechten, bijvoorbeeld het recht op zelfontplooiing en emancipatie; en dat het nu opeens vooral lijkt te gaan om burgerplichten, vooral de plicht om ‘affectief’ te zijn richting medeburgers. Het zou mooi zijn als in plaats van het benadrukken van deze plicht - die veel ergernis en frustratie oproept volgens de auteurs van *Als meedoen pijn doet* - meer de nadruk wordt gelegd op een ander soort burgerrecht: het recht van alle individuen op de ontplooiing van een waardevolle eigen rol binnen sociale verbanden. Het gaat dan niet alleen meer over de vraag hoe mensen in beweging gezet kunnen worden om meer te gaan zorgen voor een ander; maar juist over de vraag hoe mensen hun eigen plek kunnen vinden te midden van anderen. Een eigen plek heeft iedereen nodig, alle burgers zijn ‘afhankelijk’ - ze komen juist tot hun recht in relatie tot anderen. Dat betekent dus herwaardering van afhankelijkheid als positieve waarde. ■

Auteur Dr. Marja Jager-Vreugdenhil promoveerde vorig jaar op het proefschrift *Nederland participatieland? De ambitie van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de praktijk in buurten, mantelzorgrelaties en kerken* (Amsterdam: AUP). Ze is onderzoeker aan het Centrum voor Samenlevingsvraagstukken (Gereformeerde Hogeschool Zwolle) en voorzitter van Present Veenendaal.

De gemeente is niet langer de allesweter

DOOR BORT KOELEWIJN

De samenleving is de afgelopen jaren grondig veranderd. Mensen zijn mondiger geworden en nemen meer het heft in eigen hand. Lokale ambtenaren en bestuurders moeten hier op inspelen. Ze doen zichzelf ook tekort als zij geen gebruik maakt van de ervaring en deskundigheid van inwoners, instellingen en bedrijven. Bovendien is hun medewerking nodig om plannen tot uitvoering te brengen. In Kampen is de omslag 'van buiten naar binnen' ingezet.

Mondige mensen

Veranderingen in de samenleving hebben invloed op de rol en het functioneren van de overheid. Aan welke veranderingen in de samenleving moeten we dan denken? Ik stip er vier aan.

1. Iedereen kan zelf over allerlei informatie beschikken en is voor zijn informatievoorziening niet afhankelijk van autoriteiten. Ook de overheid heeft het alleenrecht op informatievoorziening niet meer. Als ergens een incident is geweest laten tv en radio daarover allerlei 'deskundigen' aan het woord. Feitelijke informatie gaat pijsnel via twitter en de overheid heeft hoogstens nog een rol in de duiding van de informatie.
2. Het opleidingsniveau van inwoners is enorm gestegen. Dat gecombineerd met het gemak waarmee informatie kan worden verkregen maakt hen veel minder afhankelijk. Zij zijn ook mondiger geworden. Mensen tonen zich onafhankelijker en accepteren minder dat er voor hen wordt beslist.
3. Het gezag van traditionele organisaties zoals kerken, politieke partijen en vakbonden

neemt af. Mensen vormen zelf hun mening en beschikken over de middelen om anderen daarover te informeren. In plaats van zich te laten vertegenwoordigen, hebben zij liever rechtstreeks invloed.

4. De samenleving is complexer geworden. Gelukkig is niet alleen de overheid bepalend voor het functioneren van de samenleving. De deskundigheid om problemen op te lossen zit bij veel organisaties. Problemen worden door samenwerking opgepakt.

Gemeenten ondersteunen kwetsbaren

Door allerlei ontwikkelingen staat de verzorgingsstaat onder druk. Dat geldt zeker voor de betaalbaarheid daarvan. Gemeenten staan voor een enorme uitdaging. Vanaf 1 januari 2015 komen er omvangrijke nieuwe taken naar de gemeenten. De volledige zorg voor de jeugd, ambulante begeleiding en persoonlijke verzorging van inwoners en de ondersteuning naar werk voor iedereen die niet volledig en langdurig arbeidsongeschikt is. Gemeenten worden verantwoordelijk voor de hele ondersteuning van vooral kwetsbare inwoners.

En dat gaat ook nog eens gepaard met flinke bezuinigingen. Gemeenten wachten nog op wetgeving en zij weten ook nog niet hoeveel geld er voor de nieuwe taken beschikbaar komt.

Kampen: nieuwe werkwijze

Al deze ontwikkelingen hebben er in Kampen toe geleid dat zowel B en W als de gemeenteraad hebben ingestemd met een strategie waarin niet alleen inhoudelijke prioriteiten zijn vastgesteld, maar ook uitdrukkelijk de keuze wordt gemaakt voor een terugtrekkende overheid die meer aan de samenleving en andere partijen overlaat. Dit vraagt van gemeente en maatschappelijke organisaties een andere manier van werken. Een andere rol en werkwijze voor raadsleden, collegeleden, managers en medewerkers. Ook van maatschappelijke organisaties en inwoners wordt meer verwacht. Iedereen zal meer zelf moeten doen en vaker het eigen sociale netwerk in moeten schakelen. En dat vraagt ook meer van scholen, sportverenigingen, vrienden, familieleden en burens. Veranderingen die de hele gemeenschap raken! De gemeente is niet langer de allesweter, degene die alles maar moet oplossen, regelen en beheersen. Het gemeentebestuur wil meer gebruikmaken van de kennis, ervaringen en energie van de samenleving. Dit betekent:

- loslaten wat beter door anderen kan worden gedaan,
- stimuleren van initiatieven uit de samenleving en
- zeker geen onnodige drempels opwerpen bij het realiseren van die initiatieven.

Oplossingen gaan boven regels

Per situatie zal Kampen in samenspraak met anderen bepalen welke rol er voor de gemeente is weggelegd. Dat vraagt een sterke externe oriëntatie en een houding om van buiten naar binnen te denken. Voor ambtenaren betekent dit dat het niet in de eerste plaats gaat om het correct toepassen van regels, maar stimuleren dat verschillende partijen willen bijdragen aan de oplossing van problemen. Een bijzonder beroep wordt gedaan op hun communicatieve vaardigheden, het helder in beeld krijgen van de belangen en hun verbindende rol. Daartoe worden zij getraind.

Geen beleidsnota's meer

Die andere manier van werken vraagt ook bij de vorming van beleid om een concrete vertaling. B en W hebben een stop gezet op het maken van allerlei beleidsnota's. Ambtenaren mogen wel meedenken bij het formuleren van vraagstukken, belangrijker is echter dat zij in beeld brengen welke organisaties en personen daarmee te maken krijgen en hoe zij bij elkaar worden gebracht. In plaats van een nota over 'economie' wordt er nu met ondernemers gesproken tijdens zogenaamde 'pizzabijeenkomsten' over (door hen) gewenste economische ontwikkelingen. Verder hebben we 'sociale' en 'culturele' cafés in het leven geroepen, naast wijkavonden en rondetafelbijeenkomsten over bijvoorbeeld de decentralisatie-opgaven. Daarbij wordt niet alleen besproken wat er moet gebeuren, maar ook wie daar welke rol in kan en wil spelen. Inwoners en organisaties worden daar gestimuleerd om hun eigen kracht te benutten en waar het mogelijk is wordt het initiatief aan hen gelaten. In beginsel ziet de gemeente zich als partner en houding, gedrag, mentaliteit en communicatie worden daarop ingesteld.

B&W en raad

Voor alle betrokkenen is dit wel een leerproces. In de ambtelijke organisatie vinden in de teams gesprekken plaats over wat deze nieuwe rol concreet betekent. Het is een gezamenlijke zoektocht. Ook leden van het college nemen aan die gesprekken met de ambtelijke teams deel. In het college worden ervaringen en ideeën teruggekoppeld. Deze andere manier van werken heeft ook gevolgen voor de gemeenteraad. Wat is de plek van de raad als het college en ambtenaren met organisaties in gesprek zijn? Hoe geeft de raad invulling aan zijn controlerende werk als taken die zijn losgelaten niet goed worden opgepikt?

Binnenkort zal de gemeenteraad van Kampen hier een conferentie aan wijden. Al die ontwikkelingen vragen om een scherpe visie en een krachtig bestuur. Het laatste woord is er niet over gezegd. ■

Auteur Bort Koelewijn is burgemeester van Kampen

De staat als nood-zaak

DOOR GEERT JAN SPIJKER

**De rijksoverheid verplaatst
zorgtaken naar gemeenten en 'geeft
verantwoordelijkheden terug' aan
burgers. Betekent dit het einde van de
verzorgingsstaat? Misschien het
begin van de 'participatiesamenleving'
waar de troonrede over sprak? En is dat
eigenlijk wel zo sociaal?**

Noden en wensen

Om die laatste vraag te kunnen beantwoorden, kan het geen kwaad eens terug te gaan naar de periode van de opbouw van de verzorgingsstaat, rond de jaren vijftig. Kees Schuyt constateert in *Noden en wensen* dat het in die beginfase ging "om de leniging van noden, urgente behoeften van bepaalde groepen, die hun directe bestaanszekerheid aantastten en waarin niet op familiale basis kon worden voorzien. Bovendien stonden soberheid en eenvoud van uitkeringen centraal, waarbij op geen enkele wijze werd voorbijgegaan aan eigen verantwoordelijkheid, initiatieven van en aansporingen voor de betrokkenen."

Na 1965 start de uitbouw van de verzorgingsstaat, waarin naast noden ook steeds meer wensen van burgers gehonoreerd worden. Die periode duurt tot eind jaren tachtig, als bijvoorbeeld voor alle studenten studiefinanciering en een ov-jaarkaart worden ingevoerd. Men begint in te zien dat de verzorgingsstaat in die omvang niet langer houdbaar is: het stelsel wordt onbetaalbaar en de burger begint zich calculerend te gedragen. Hij begint te rekenen op allerlei soorten overheidssteun en subsidies. In de jaren negentig wijzigt er veel in het stelsel, maar wordt het probleem niet bij de wortel aangepakt. Een fundamentele aanpak

is vereist. Schuyt betoogt dat we het onderscheid tussen noden en wensen weer centraal moet zetten. Bij noden gaat het om de vervulling van een *noodzakelijke* voorwaarde voor een fatsoenlijk menselijk bestaan, bij wensen ontbreekt die noodzaak. Schuyt ziet het onderscheid vooral toepasbaar bij de vraag waar collectieve verantwoordelijkheid op zijn plaats is en waar individuele verantwoordelijkheid begint.

Maakbaarheidsgeloof

Als we deze aanzet willen uitwerken, moeten we ons wel realiseren dat de samenleving erg veranderd is. De grootste verandering is, in de ogen van Schuyt, dat "nu veel gemeenschappelijke sociale verbanden met hun eigen sociale controle zo goed als geheel zijn verdwenen en zijn vervangen door puur administratief werkende grote en logge bureaucratieën". En dat werkt fraude van bijvoorbeeld 'Bulgaarse spookburgers' in de hand. Collectieve regelingen, die niet meer gedragen worden door sociale verbanden zijn het meest kwetsbaar voor oneigenlijk gebruik en fraude, aldus Schuyt.

Daarnaast is er sinds de jaren vijftig een enorme toename van maakbaarheidsgeloof, dat de laatste jaren zelfs radicaler wordt. De bestuurskundige Willem Trommel spreekt van 'gulzig bestuur'.² Die gulzigheid komt voort uit de angst voor een dreigend verlies. De overheid is haar greep op de sociale werkelijkheid aan het kwijtraken. Het verzorgingsstaatideaal is verdampt en het vroegmoderne planningsoptimisme is voorbij, constateert hij. We zien in dat we niet alles in de hand hebben en van bovenaf kunnen sturen. Sterker: we hebben gemerkt dat overheidssturing allerlei problematische neven-effecten heeft - denk aan de ooit goedbedoelde hypotheekrenteaftrek. Onze verzorgingsstaat staat bovendien onder grote druk door de globalisering. Hoe gaan we om met Polen en Roemenen die hier

werken? Kortom, een diep besef van greeploosheid maakt zich van ons en de overheid meester. Toch is de mythe van de beheersing springlevend. De overheid hongert naar orde. Ze weet dat ze die niet meer kan opleggen, maar juist daarom doet ze er een schepje bovenop, in de vorm van toezichtsorganen, regels en protocollen. Ze laat de touwtjes niet los, ze worden hooguit wat langer. De overheid wil dat burgers meer zelf gaan doen, en zich meer tot noden beperken, maar wil tegelijk wel een oogje in het zeil houden vanuit Den Haag.

Decentralisatie

En de decentralisatie dan? Die laat toch juist ruimte voor maatschappelijke diversiteit en lokale veelkleurigheid? In zijn Rietkerklezing van 3 september jl. betoogt Herman Sietsma dat we de huidige decentralisatie met een korreltje zout moeten nemen.³ De taakverschuiving vraagt zoveel uitvoeringskracht van gemeenten dat ze ofwel minimaal 100.000 inwoners moeten hebben ofwel intensief moeten gaan samenwerken. Mag dat nog decentralisatie heten? Er komt bovendien een nog nooit vertoonde hoeveelheid geld terecht bij samenwerkingsverbanden: 16 miljard, waar dus geen democratische controle op is. De rol voor de gemeente en de raad (en de burger) wordt daarmee kleiner. Is er een alternatief? Volgens Sietsma is het verrassend eenvoudig: taken waarvoor gemeenten (structureel) te klein zijn, worden door de provincie behartigd. Misschien is een taak als de jeugdzorg wel het meest thuis bij de provincie.

De verzorgingsstaat heeft het publieke domein te complex gemaakt en teveel verantwoordelijkheden van burgers 'afgenomen'. De rijksoverheid probeert nu terecht taken 'terug' te geven aan de burger, maar het gaat niet van harte. In een christelijk-sociale overheidsvisie gaat het om publieke gerechtigheid: (1) het beschermen van kwetsbaren die met echte *nood* te maken hebben en (2) het scheppen van randvoorwaarden voor het goede leven - dat is leven in dienstbaarheid aan elkaar en aan God, aldus Sietsma. Als de overheid dat weet mogelijk te maken - of niet in de weg staat - is dat voldoende. Dat vraagt van burgers nieuw verantwoordelijkheidsbesef en van de overheid het loslaten van centralistisch maakbaarheidsgeloof. Pas dan kan er in Nederland een echte participatiesamenleving gaan groeien. ■

Noten ¹ *Noden en wensen. De verzorgingsstaat gezien als historisch fenomeen.* Oratie bij aanvaarding van J.A.A. van Doorn leerstoel 24-6-2013.

² *Gulzig bestuur.* Oratie bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar beleids- en bestuurswetenschappen aan de VU Amsterdam, 17-9-2009.

³ *Organiseren van openbaar bestuur: chirurgisch of organisch?*, Rietkerklezing Zwolle, 3-9-2013.

• De koers van de kleine jeugdzorg bootjes

Pragmatische discussies over jeugdzorg

De discussies die vervolgens gevoerd worden, lijken gedreven te zijn door pragmatisme en opportuniteit. Weliswaar gaan de gesprekken over de beste inrichting van de jeugdzorg, maar opvattingen over wat dat 'beste' is lijken meer bepaald te worden door de portemonnees van beide partijen dan door een fundamentele opvatting over wat jeugdwelzijn inhoudt. Op deze wijze raakt ondergesneeuwd wat we anno 2013 eigenlijk van de jeugdzorgsector moeten verwachten, waar hun verantwoordelijkheden liggen en waar de verantwoordelijkheden van burgers en overheid. Het is echter van wezenlijk belang om een antwoord te vinden op deze vragen. Immers wat jeugdhulpverlening mag kosten is ten diepste een morele discussie en geen pragmatische. In dit essay zet ik uiteen wat kenmerkend is aan de visie achter de nieuwe jeugdwet en tracht ik te verklaren welke ontwikkelingen ten grondslag liggen aan deze visie. Tenslotte beschrijf ik welke kans het nieuwe jeugdwetstelsel biedt, maar ook welke moeilijke opdracht dit voor gemeenten herbergt.

Ontwikkelingen in jeugdzorgland

De nieuwe jeugdzorgwet (kortweg: jeugdwet) kan gezien worden als het resultaat van een drietal ontwikkelingen: 1) het verplaatsen van het accent

van de hulpverlening naar de 'voorkant' van het jeugdzorgstelsel, 2) de verandering in opvatting over verantwoordelijkheden en 3) de toenemende druk om jeugdzorg betaalbaar te houden. Dit behoeft enige toelichting.

1. Het Savannah-effect

De eerste ontwikkeling wordt met name gevoed door een aantal geruchtmakende incidenten. In 2004 wordt het 8-jarige meisje Savannah op brute wijze vermoord door haar vader. Naar aanleiding van het incident besluit de Inspectie Jeugdzorg tot een onderzoek naar de betrokkenheid van de hulpverlening. De conclusies zijn vernietigend: Jeugdzorg heeft ernstige fouten gemaakt in de afhandeling van de casus. De gezinsvoogd was niet bekwaam genoeg en toen zij dit aangaf heeft Jeugdzorg hier niet op geanticipeerd.¹ De conclusies zijn dusdanig dat er zelfs sprake is van strafrechtelijke vervolging van de betrokken gezinsvoogd. Naar aanleiding van dit en gelijksoortige incidenten schiet Jeugdzorg in een bureaucratische reflex om zich te beschermen tegen nieuwe wijzende vingers.² De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) concludeert dat het jeugdzorgbeleid teveel is gericht op incidenten (het zogenaamde Savannah-effect). Organisatorische hervorming is gevraagd.

DOOR WILLIAM VOORBERG Afgelopen juli 2013 is de nieuwe conceptwet met betrekking tot de jeugdzorg naar de Tweede Kamer gestuurd. Met deze wet wordt de decentralisatie van de jeugdzorg juridisch bekrachtigd. Daarmee komen gemeenten voor een belangrijke en ingewikkelde uitdaging te staan: de jeugdzorg zodanig vormgeven dat het tegemoetkomt aan de hulpvraag van cliënten en tegelijkertijd betaalbaar blijft. Hiermee is gelijk de spanning weergegeven die de laatste jaren het debat rondom de jeugdzorg heeft gedomineerd. Enerzijds de jeugdzorg zo goed mogelijk inrichten en aan de andere kant de jeugdzorg zo goedkoop mogelijk inrichten. Deze twee uiteinden lijken moeizaam samen te gaan en dat zorgt vaak (zoals onderstaande quote illustreert) voor een diepe scheiding tussen zorgorganisaties aan de ene kant en bewindslieden aan de andere kant.

‘Als wij als gemeente verantwoordelijk worden voor de jeugdzorg, hebben we eindelijk een stok om jeugdzorginstellingen mee te slaan.’

2. Toenemende ketenverantwoordelijkheid

In de tweede plaats speelt in toenemende mate de vraag wie er verantwoordelijk is voor de hulpverlening van de jeugdige. Kritiek is er op het jeugdzorgstelsel. Het zou teveel ‘ketenverantwoordelijkheid’ kennen, wat ertoe leidt dat vele hulpverleningsinstanties betrokken zijn bij één probleemgezin. Het resultaat is dat hulpverleners langs elkaar heen werken en enkel verantwoordelijk zijn voor een deel van het probleem.

3. Groei van vraag naar jeugdzorg en afname financiële middelen

De derde ontwikkeling richt zich met name op de betaalbaarheid van jeugdzorgvoorzieningen. In de periode 2005-2011 neemt de vraag naar jeugdzorg jaarlijks met 6% toe. Vanaf 2011 is dat verminderd, maar nog altijd is er een toename van 2%.³ Maar, gevoed door de huidige economische crisis dient ook het jeugdzorgstelsel het in de toekomst met minder financiële middelen te doen.

Het nieuwe jeugdzorgbeleid

Om deze ontwikkelingen het hoofd te bieden werd het vorige jeugdzorgbeleid gericht op het versimpelen van de hulpverlening en verplaatsen van het accent naar de ‘voorkant’ van het hulpverleningsstelsel. Dat houdt in dat de toegang tot jeugdzorg laagdrempeliger en eenvoudiger moet zijn en gericht op preventieve, kortdurende hulpverlening.⁴ Onder aanvoering van de toenmalige minister voor jeugd en gezin André Rouvoet richt men het jeugdzorgbeleid in op de notie van ‘één gezin, één plan’.⁵

Samenvatting

- Voorgaand en komend jeugdzorgbeleid getuigt van een pragmatische en instrumentele visie.
- Onduidelijk is waar dit instrument voor moet dienen en met welk doel.
- Gemeenten krijgen de kans om hun eigen visie te ontwikkelen, maar moeten dan wel durven kiezen.

De essentie is dat per gezin één hulpverlenende instantie de leiding heeft bij het maken van één hulpverleningsplan. Bovendien moeten op gemeenteniveau de Centra voor Jeugd en Gezin (in plaats van het gepasseerde Bureau Jeugdzorg) de toegang en de coördinatie van de jeugdzorg bewaken, dichtbij de brandhaard van jeugdproblemen.

Het ophanden zijnde jeugdzorgbeleid gaat nog een stap verder. De verantwoordelijkheid voor het welzijn van de jeugdigen dient in de eerste plaats bij het gezin zelf belegd te worden. Hulpverlening moet gericht zijn op het versterken van het sociale netwerk en het probleemoplossend vermogen van ouders en jongeren zelf. De gedachte hierachter is dat in tegenstelling tot klassieke hulpverleningsprocedures, gezinnen zo snel mogelijk geleerd moet worden om op eigen benen te staan. Door dit zo snel mogelijk te doen wordt een aanspraak op zwaardere (en duurdere) hulpverlening voorkomen. Door jeugdzorg onder gemeentelijke verantwoordelijkheid te plaatsen is er bovendien meer ruimte voor de plaatselijke diversiteit van jeugdproblematiek. Gemeenten worden vervolgens zo vrij mogelijk gelaten om te bepalen hoe de inrichting van de lokale jeugdzorg eruit moet gaan zien. Elk college wordt zo in staat gesteld om te kiezen voor de meest voordelige variant van jeugdhulp.

Een instrumentele visie

Jeugdzorg wordt dus gedecentraliseerd. Niet alleen naar de gemeente, maar ook naar de burger. Wat opvallend is aan deze discussies en de bijbehorende ontwikkelingen in de jeugdzorg is het *instrumentele* karakter ervan. In de memorie van toelichting van de nieuwe jeugdwet valt te lezen dat de komende stelselwijziging een aantal doelen dient te bewerkstelligen als het 'uitgaan van eigen verantwoordelijkheid en eigen mogelijkheden van jeugdigen en hun ouders', 'eerder de juiste hulp op maat bieden' en het 'opvoedkundig klimaat versterken in gezinnen, wijken, scholen en in voorzieningen als kinderopvang en peuterspeelzalen'. Deze doelen zijn allen geformuleerd als de versterking van een *middel*; een *instrument*. Onduidelijk is ten behoeve van wát deze instrumenten moeten worden ingezet. Weliswaar luiden de eerste zinnen van de memorie van toelichting

*"Alle kinderen moeten gezond en veilig kunnen opgroeien, hun talenten ontwikkelen en naar vermogen participeren in de samenleving. Ouders zijn hiervoor eerst verantwoordelijk. De overheid komt in beeld als dit niet vanzelf gaat"*⁶, maar op welke wijze de verschillende middelen moeten bijdragen aan het creëren van deze idyllische situatie word niet verduidelijkt.

Een instrument waarvoor?

Dit getuigt van een instrumentele visie waarbij ook niet duidelijk is wanneer het instrument moet worden ingezet en wanneer het zijn doel heeft bereikt. Neem nu de toenemende druk op eigen verantwoordelijkheid van gezinnen. De eerste zinnen uit de memorie van toelichting laten zien dat de overheid nog wel degelijk een verantwoordelijkheid heeft wanneer gezinnen tekortschieten in hun zelfredzaamheid. Maar waar liggen die grenzen? Wie moet dat bepalen? De jeugdzorg-professional? Het geloof in jeugdzorgprofessionals heeft een behoorlijke knauw gekregen door eerdergenoemde incidenten. En daarnaast, wanneer kan de cliënt als 'zelfredzaam' worden betiteld? Zijn daarbij 'harde' indicatoren als 'naar school gaan en/of werk hebben', 'afgekickt zijn van alcohol of drugsverslaving' of 'het op orde hebben van het kasboekje' afdoende? Of moeten daarbij ook moeilijker meetbare indicatoren als 'een veilig

Noten ¹ Elsevier (2005) Inspectie vernietigend rapport zaak Savanna | <http://bit.ly/17YP4D3>

² Ostajien, M. van, Voorberg, W. & Putters, K. (2012) Een onverantwoorde inzet op eigen verantwoordelijkheid: 'Eigen Kracht' tussen autonomie en controle, in: Jumelet, H. & Wenink, J. (red.) *Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk*, Uitgeverij SWP Amsterdam.

³ Jeugdzorg Nederland (2013) *De vraag naar jeugdzorg* | <http://bit.ly/15Qlyo3>

⁴ Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2012) *Ontzorgen en Normaliseren: Naar een sterke eerstelijns jeugd-en gezinszorg*, Den Haag.

⁵ Minister voor Jeugd en Gezin (2010) André Rouvoet op de conferentie van de MOgroep Jeugdzorg, 'Eén kind, één gezin, één plan'.

⁶ Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2013) *Memorie van Toelichting bij de Jeugdwet*, De Wereldbank Den Haag.

Het vraagt lef van gemeenten om zichzelf de ruimte toe te dichten om mogelijk een andere invulling te geven aan een term als een 'veilig opvoedklimaat'.

toekomstperspectief', 'een harmonieuze gezins-samenstelling' of 'evenredige groepsrelaties' worden meegenomen? Vergelijkbare vragen kunnen gesteld worden bij de andere doelen die de nieuwe jeugdwet dient te beogen. Dit zijn moeilijke vragen, maar de antwoorden kunnen noch uit de memorie van toelichting worden gestedilleerd, noch uit voorgaande beleidsstukken.

Decentralisatie als kans

Het is natuurlijk maar de vraag in hoeverre we antwoorden op dergelijke vragen kunnen verwachten van een (toelichting op een) wettekst of een beleidsstuk. Het antwoord op deze vragen is wellicht ook niet voorbehouden aan een politiek of ambtelijk bewindspersoon, maar eerder aan een professional of een professionele discipline. Maar het is wel belangrijk om antwoorden te hebben op dergelijke vragen en deze antwoorden ook kenbaar te maken bij de ontwikkeling van een nieuw jeugdzorgstelsel. Op deze wijze wordt namelijk blij gegeven van een visie op een jongere, de (grenzen van de) verantwoordelijkheid van betrokkenen in zijn omgeving en de condities die gefaciliteerd moeten worden door een overheid. De ophanden zijnde stelselwijziging biedt voor het eerst in de geschiedenis van de jeugdhulpverlening de kans om deze visie op gemeenteniveau te ontwikkelen, toegepast op de specifieke behoeftes van haar bewoners. Want jeugdproblematiek is divers. In sommige gemeenten en wijken wordt ze gekenmerkt door drank- en drugsmisbruik. In andere gemeenten gaat het wellicht meer om discriminatie van etnische minderheden of seksuele voorkeur. Wat een 'veilig opvoedklimaat' is en in welke mate er mag worden uitgegaan van de 'eigen verantwoordelijkheid' van de betrokken burgers betekent in deze situaties iets compleet anders. De stelselwijziging biedt de mogelijkheid om ruimte te geven aan deze diversiteit.

Ruimte voor lokale verschillen

Het was de Romeinse keizer en filosoof Marcus Aurelius die in de tweede eeuw na Christus benadrukte dat om een fenomeen te begrijpen, je jezelf moet afvragen wat de essentie is van dit fenomeen. Naar mijn mening is het essentieel dat gemeenten zich afvragen bij de ontwikkeling van hun eigen jeugdzorgstelsels, wat de essentie is van de problematiek op wijkniveau en wellicht zelfs op

gezinsniveau. Vervolgens is dan de vraag wat de essentie moet zijn van het overheidshandelen bij deze problematiek en wie daarbij welke verantwoordelijkheid draagt. Vanuit deze bevindingen kan dan vervolgens worden vastgesteld welke instrumenten daarvoor nodig zijn. Hoe concreter dit wordt verwoord, hoe beter het is.

Een mogelijke uitkomst kan bijvoorbeeld zijn, dat de kern van de jeugdproblematiek overmatig drankgebruik is. Een gemeente kan ervoor kiezen om de verantwoordelijkheid inderdaad bij de ouders te laten liggen en slechts zorgen voor toegankelijke hulpverlening *mochten de ouders dat wensen*. Maar ze kan er ook voor kiezen om zichzelf verantwoordelijker te voelen voor de problematiek en bijvoorbeeld jeugdhulpverleners te plaatsen in de kroegen en discotheken of gewoon op de hoeken van de straat. Dit vraagt in de eerste plaats lef van gemeenten, om vooral naar zichzelf te kijken en zichzelf de ruimte toe te dichten om mogelijk een andere invulling te geven aan termen als een 'veilig opvoedklimaat', 'eigen verantwoordelijkheid' en 'zelfredzaamheid' dan andere gemeenten. Om deze visie dusdanig gedetailleerd vast te stellen hebben gemeenten en (professionele) hulpverleningsorganisaties elkaar nodig in plaats van als kemphanen tegenover elkaar te gaan staan.

Kleine bootjes

Jeugdzorg wordt gedecentraliseerd. Hiermee zijn de grote schepen die provinciale jeugdzorg heten onderverdeeld in talloze kleine bootjes die elk hun eigen kant op varen. Gezien de jeugdproblematiek en de diversiteit tussen deze kleine bootjes anno 2013, lijkt dit een goede ontwikkeling. Al deze bootjes dienen nu wel een koers te kiezen. Rondobberen of meedrijven met de grote boot is nu geen optie meer. Het woord is aan de gemeenten. ■

Auteur William Voorberg Msc. is als promovendus en wetenschappelijk docent verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, afdeling Bestuurskunde.

Leren van De Hoekwierde

DOOR ED ANKER **Achter de Gooimeerdijk en een smalle strook bomen ligt De Hoekwierde. Een heel gewoon wijkje in Almere Haven. Met hele normale huizen en hele normale mensen. Dit wijkje is voor velen een inspiratiebron. De bewoners bouwen aan een kunstwerk, knappen de moestuin op, plantten er fruitbomen en legden een jeu-de-boulesbaan aan. Door al de activiteit is de sociale samenhang erg sterk. Mensen voelen zich er veilig, er wordt naar elkaar omgekeken.**

Twee enthousiaste mannen, Ton en Paul, kregen de gemeente zover om het budget voor het beheer aan de bewoners te geven. In een contract staan afspraken over de prestaties en over twee jaar wordt er geëvalueerd. We zijn inmiddels een jaar op weg. De wijk ligt er fantastisch bij. Wat begon met een eenvoudige afspraak over groenonderhoud loopt wonderschoon uit de hand. De Hoekwierde staat niet op zichzelf. In Almere wordt zelfbeheer een trend. Steeds vaker wordt de klassieke overheid ingehaald door bruisende initiatieven van burgers. Dat gebeurt niet alleen in Almere. In Engeland ontstaan (onder de vlag van *The Big Society*) allerlei mooie projecten, van een subsidievrij energieneutraal theater tot een eetbaar dorp.

Verlammend crisisdenken

Ondertussen spreekt politiek Den Haag dagelijks over de crises waaronder we blijkbaar dagelijks gebukt gaan. Klimaat, krediet, banken, voedsel, energie. Allemaal in crisis. Het is om hopeloos van te worden. Men kiest bewust voor het woord crisis: de problemen lijken onoplosbaar.

Al dat crisisdenken werkt verlamdend. Het lukt de Haagse politiek maar niet om de kracht uit de samenleving aan te boren. Men lijkt vooral druk met politieke akkoorden; stabiliteit is immers nodig in deze moeilijke tijd. Gewone mensen zijn voor politici vooral 'belastingbetalers'.

Die belastingbetalers verwachten voor al dat geld een oplossing. En ze moeten ondertussen zoveel mogelijk uit de wind worden gehouden.

Het Binnenhof en De Hoekwierde: het is een schril contrast. De bewoners in Almere Haven zijn optimistisch en bouwen elke dag aan hun betere wereld. In Den Haag komt men niet verder dan het verdelen van pijn. Den Haag mist zo de aansluiting, ja vervreemdt zelfs van de rijkdom aan initiatief in talloze buurten en wijken als De Hoekwierde.

Wat is er met ons gebeurd?!

Door deze houding daagt de politieke leiding overheden niet meer uit om die rijkdom aan te boren. De overheid is in de loop der jaren sterk gerationaliseerd en lijkt zich te beperken tot de rol van 'verdeler'. De overheid verdeelt geld en zorgen. Ieder moet zijn deel krijgen, uitschieters moeten gedempt worden. Onderwijs moet betaalbaar blijven, infrastructuur moet economisch rendabel zijn, zorg moet verdedigbaar verleend kunnen worden. Het gevolg is dat ambtenaren zich richten op techniek en op regels en principes als gelijkheid en herhaalbaarheid. Risico's moeten worden gemeden, precedentwerking op voorhand uitgesloten.

Het is die cultuur die mensen het eigen initiatief uit handen slaat. Dit leidt tot allerlei Pavlovreacties

in de samenleving. Twee voorbeelden uit eigen ervaring. Toen het zelfbeheer in De Hoekwierde van start ging, was dat uiteraard nieuw voor de bewoners. Een van hen was verbaasd over het plan om zelf fruitbomen te gaan planten in een plantsoen. "Mag dat wel?".

Radar

Tweede voorbeeld. De lokale voedselbank wil een stadsakker beginnen. De producten kunnen worden uitgedeeld, voor klanten van de voedselbank kan het een werkervaringsproject zijn. Weer zo'n parel. Ambtenaren waarschuwen me dat juristen van de gemeente er toch moeite mee kunnen hebben. Want onze regels zitten in de weg. Maar wie zou er nou een probleem hebben met dit initiatief? Maar toch: het mogelijk willen krenken van een nu nog verborgen algemeen belang kan een serieuze hindermacht worden.

Het lijkt wel of er bij elk idee een radar wordt aangezet die stad en land aftast naar mogelijke bezwaren. Wat is er met ons gebeurd, dat allerlei goede plannen zulke reacties bij burgers en overheden van goede wil ontlokt? Ik kan maar een conclusie trekken. Politiek en overheid zitten op dood spoor. Ja, het zijn zware tijden, maar die worden alleen maar zwaarder als we onszelf de kans op de verrassing ontnemen. Politiek en overheid moeten zich een nieuwe rol aanmeten. De rol van een inspirator, van zingever.

Waarom in plaats van Wat

Waarom kiezen voor die twee rollen? Omdat zingevering en authenticiteit weer helemaal terug zijn. Een populaire exponent is misschien wel Simon Sinek. Hij schreef het boek *Start with Why* en zijn TEDtalk hierover is al bijna 10 miljoen keer bekeken. Sinek stelt dat je, om echt succes te hebben, vooral moet vertellen WAAROM je iets doet, in plaats van WAT je doet. Een product of dienst heeft een reden, een zin, waar mensen zich mee willen verbinden. We hebben allemaal behoefte aan een visie, een reden om mee te doen. We willen weten waarom we extra moeten meebetalen aan de verzorgingsstaat en waarom we ons afval moeten scheiden.

De overheid moet dus weer het visionaire leiderschap opnemen. Mensen vragen om een visie, om

een groter plan om aan mee te doen. En ze vragen om de kans, de ruimte en de gereedschappen om hun eigen partijtje mee te blazen. Een inspirerende overheid laat heel bewust het initiatief in de samenleving. Als iemand een goed idee heeft, is er een overheid met kennis, kunde en contacten om dat idee verder te brengen. Een overheid hoeft het idee niet direct over te nemen en uit te voeren. Daar wordt zo'n idee waarschijnlijk helemaal niet beter van. Je verliest het oorspronkelijke eigenaarschap. Bovendien werkt de overheid nu eenmaal altijd dempend: dat haalt de verrassing uit het initiatief.

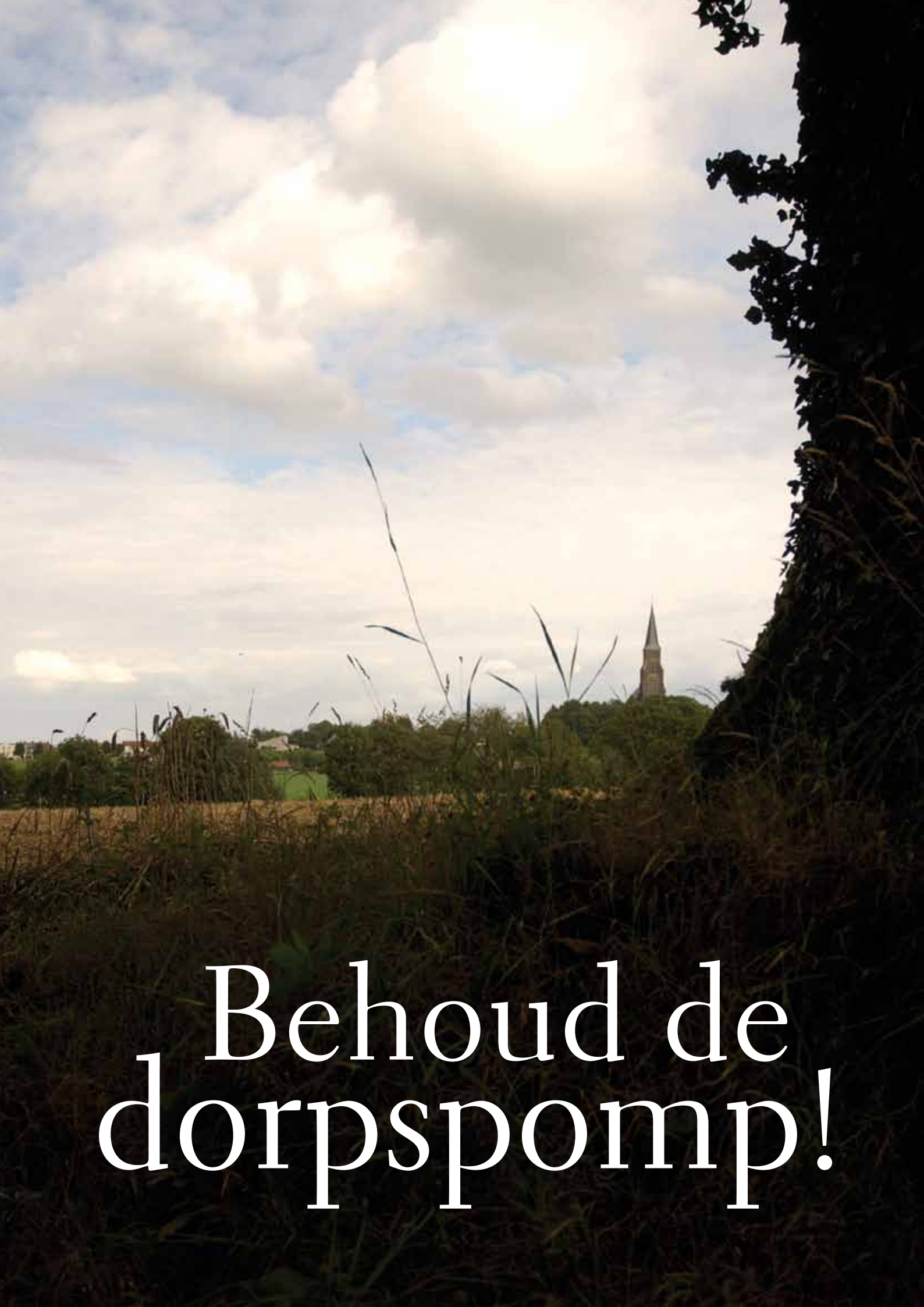
Loslatende overheid

Kern van dit idee is dat de bestuurders en politici hun reflex om alle problemen op te willen lossen, moeten loslaten. Daarvoor zijn de middelen te beperkt en de uitdagingen te groot. En met de eisen die de bureaucratie aan een oplossing stelt, wordt de wereld nodeloos ingewikkeld. Als de overheid oplossingen van de samenleving durft te verwachten, is het heel goed te verdedigen dat een lastig dilemma of een simpel gebrek aan middelen wordt teruggelegd bij de initiatiefnemers. Dat stimuleert creativiteit. De kans is groot dat vervolgens andere partijen worden betrokken om iets tot stand te brengen. En dat vergroot weer de kans op verrassende neveneffecten. Coproductie en sociaal ondernemerschap zien we al steeds meer in het reguliere bedrijfsleven. Nieuwe verdienmodellen worden dagelijks uitgevonden. Ze zijn soms hyperlokaal en gebonden aan een gemeenschap en daardoor uiterst effectief.

Mijn ervaring als bestuurder is dat ambtenaren staan te springen om op deze manier te werken. Simpel gezegd: ze willen losgaan, maar ze weten zich nog te vaak gevangen door de klassieke rationale, risicomijdende bureaucratie. Het is aan bestuurders en politici om het risico weer aan te gaan: om een eigen visie te hebben en de rol van inspirator op te nemen. Want wat in De Hoekwierde kan, hoeft niet tot Almere beperkt te blijven. Het kan in heel Nederland. Zelfs op het Binnenhof. We kunnen niet wachten. ■

Auteur

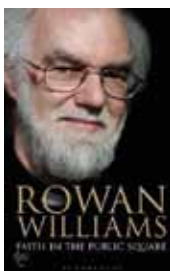
Ed Anker is wethouder in Almere.

Behoud de
dorpsspomp!

DOOR ESTHER JONKER **In februari van dit jaar kwam de Protestantse Kerk in Nederland met een opmerkelijke actie naar buiten: ze heeft de Nederlandse staat aangeklaagd bij de Raad van Europa. De PKN verwijt de staat illegalen basale rechten zoals voedsel, kleding en onderdak te onthouden. De actie kreeg veel aandacht in de media, waarin soms verwonderd werd gereageerd op het initiatief. Al snel rezen er de bekende vragen over de grenzen van het publieke domein. Een kerk op de barricaden is blijkbaar geen bekend verschijnsel (meer) in onze samenleving. In Groot-Brittannië ligt dat anders.**

ROWAN WILLIAMS OVER LOKALE VERHOUDINGEN EN PLURALITEIT

Rowan Williams
Faith in the Public Square
Bloomsbury Publishing PLC
2012
ISBN: 1408187582
352 pagina's
€ 19,99

Als leider van de *Anglican Communion* heeft de voormalige aartsbisschop van Canterbury, Rowan Williams, zich jarenlang op het snijvlak van publieke en kerkelijke verantwoordelijkheid bewogen. Als voorman van de – officieel nog altijd – Britse staatskerk werd hij vaak gevraagd zich over politiek en samenleving uit te spreken. Zijn laatste boek *Faith in the Public Square* bevat een greep uit de inspirerende, prikkelende en immer erudiete bijdragen die hij daarmee aan het publieke debat leverde.

Geduld en rebellie

Williams geeft in het voorwoord aan, dat zijn publieke functie geen gemakkelijke was. Zijn uitspraken konden standaard wel ergens op hoon, kritiek of onbegrip rekenen. De genuanceerd gecomponeerde gedachtegangen die Williams kenmerken, vinden nu eenmaal lastig weerklank in een mediacultuur van bits en bites. De aartsbisschop ontwikkelde naar eigen zeggen echter geduld en zelfs enige rebellie om te blijven bij standpunten die hem dierbaar zijn. Aan het einde van zijn termijn voelde hij zich daarom vrij en gedrongen om die dingen nog eens helder onderbouwd voor het voetlicht te brengen. Als we de wereld daadwerkelijk zien als Gods geschenk en als we belijden dat God zelf op unieke wijze als mens in onze geschiedenis zichtbaar is geworden, dan heeft dat consequenties voor de manier waarop we over die wereld en dat menselijk leven denken, aldus Williams.

Ruimte voor overtuigingen nodig

De voordrachten in het boek zijn ondergebracht in verschillende thematische secties, maar het zwaartepunt ligt wel in Williams' terugkerend pleidooi voor pluraliteit in een samenleving. Zijn meest fundamentele argument is dat elke samenleving die streeft naar bloei, ruimte moet geven aan gelovigen om vanuit hun overtuiging bij te dragen aan het bredere publieke belang. Theorieën die het publieke domein als neutraal of volkomen rationeel beschouwen, hebben het volgens Williams niet alleen mis, ze houden ook de broodnodige morele dimensie buiten beeld, die een samenleving nodig heeft om gezond te blijven. Vanuit hun diepste overtuigingen zijn gelovigen immers in staat om vanzelfsprekendheden

in de maatschappij van vraagtekens te voorzien. Williams laat zien dat zo'n houding een fundamenteel christelijke is, zowel vanuit theologisch als historisch perspectief.

Drie thema's

In enkele essays gaat Williams ook in op de maatschappelijke verhoudingen op lokaal niveau. Wat hij daarover zegt, valt grofweg in drie thema's samen te vatten.

1. Diversiteit en pluraliteit

Allereerst benadrukt Williams dat ook en juist op lokaal niveau het geluid van minderheidsgroepen, en dan met name religieuze, van cruciaal belang is. Zulke pluraliteit brengt diepte aan in de textuur van de lokale samenleving, waar onderlinge verbondenheid de drijvende kracht is. Het is volgens hem dan wel van belang dat die groepen ook *elkaar horen en de ruimte geven*, dat ze daadwerkelijk 'samen' leven in plaats van langs elkaar heen. In zo'n gesprek, gezamenlijk zoekend naar gedeelde waarden binnen de lokale gemeenschap, kan vervolgens iedere stem een beslissende zijn in de realisatie van het *common good*.

2. Duurzame gemeenschappen

Williams gaat ook in op het concept van de 'duurzame gemeenschap' (*sustainable community*). In dit concept staan duurzame relaties centraal: tussen mensen onderling, tussen de mens en zijn omgeving en tussen mensen in de (lokale) economie. In zijn essay hierover wijst Williams op twee noodzakelijke voorwaarden voor zulke duurzame gemeenschappen: gedeelde noties van plaats en van tijd. Williams ziet het als een bedreiging voor hun bloei, wanneer lokale gemeenschappen leven zonder gedeelde markeringspunten in tijd en in ruimte.

Een lokale geografie bijvoorbeeld is volgens Williams meer dan een abstract grondplan van een regio, stad of dorp. Het voorziet plaatsen van een gemeenschappelijke waarde, die de inwoners herkennen en die hen bij elkaar brengt. Wanneer een ruimte zijn herkenbare eigenheid voor de lokale bevolking verliest – denk bijvoorbeeld aan het verdwijnen van de dorpspomp voor een futuristisch plein – raakt een gemeenschap 'onduurzaam'. Een goed functionerende

gemeenschap heeft echter niet alleen een gemarkeerde ruimte, maar ook een gemarkeerde tijd nodig. De gemeenschap van nu bestaat door haar verleden, door het leven van de mensen van toen én nu. Die gemeenschappelijke verhalen maken de gemeenschap van nu tot wie zij is.

Williams laat vervolgens zien dat deze ideeën over de verankering van een gemeenschap in ruimte en tijd concreet kunnen worden in bijvoorbeeld de beoordeling van bouwplannen. Het is altijd de moeite waard om bij zulke plannen de vraag te stellen of ze recht doen aan de eigenheid van de lokale ruimte en de gedeelde geschiedenis van de gemeenschap. Wat veronderstellen de plannen over wat de mensen hier belangrijk vinden? En zijn die veronderstellingen juist of niet? Daarnaast wijst Williams op de rol die de kerkelijke gemeenschap kan spelen, juist op lokaal niveau. De kerk is bij uitstek op lokaal niveau aanwezig in gemeentes en parochies, verweven met de geschiedenis van een stad of dorp en herkenbaar aanwezig met een (soms eeuwenoud) kerkgebouw. De kerkelijke gemeenschap heeft daarom bij uitstek de kracht in zich om mede bij te dragen aan het eigen karakter, de geschiedenis en de ruimtelijke uitdrukking van de lokale gemeenschap.

3. Big Society

Een derde thema uit Williams' essays met impact op lokaal niveau is dat van de *Big Society*. Hij constateert dat het thema her en der nogal eens verontwaardiging en wantrouwen heeft gewekt,

Noten

¹ Vergelijk bijvoorbeeld: William Cavanaugh, *Migrations of the Holy*, Grand Rapids etc. (Eerdmans), 2011, vooral p. 69-87; Luke Bretherton, *A Postsecular Politics? Inter Faith Relations as a Civic Practice*, Lambeth Inter Faith Lecture 2009; Oliver O'Donovan, 'The Loss of a Sense of Place', in: Oliver O'Donovan, Joan Lockwood O'Donovan, *Bonds of Imperfection*, Grand Rapids etc. (Eerdmans), 2004, p. 296-320; John Inge, *A Christian Theology of Place*, Farnham (Ashgate), 2003.

² Zie hierover ook mijn pleidooi in *Wapenveld*: E. Jonker, 'Luisterend ontvangen. De ander en de publieke roeping van christenen' in: *Wapenveld* 4/2012, p. 9-13.

‘De kerkelijke gemeenschap heeft bij uitstek de kracht in zich om bij te dragen aan het eigen karakter en de ruimtelijke uitdrukking van een dorp of stad.’

waar het werd gezien als een platte ideologie van een zich terugtrekkende overheid gekoppeld aan ingrijpende bezuinigingen. Maar volgens Williams heeft het idee wel degelijk kansen in zich, mits het zich rekenschap geeft van een aantal zaken. Zo is het volgens hem allereerst van belang om goed na te denken bij wie de verantwoordelijkheden precies worden neergelegd. Zijn het de instanties die bij uitstek geschikt zijn om de taak op zich te nemen? En vervolgens moeten we ons volgens Williams realiseren dat taken niet zozeer bij instanties, maar altijd bij individuele mensen terechtkomen. Zijn die mensen voldoende in staat om zo’n verantwoordelijkheid te dragen? Williams stelt, dat het doorschuiven van verantwoordelijkheden van landelijk naar lokaal niveau andere deugden en vaardigheden van mensen op lokaal niveau vergt. Hoe zorgen we voor voldoende oefening en scholing om die bij te brengen? En als laatste wijst Williams erop dat we moeten nadenken hoe het lokale zich verhoudt tot nationale en zelfs globale verhoudingen. Hoe kun je bijvoorbeeld de lokale economie stimuleren, als feitelijk de internationale markt het aanbod in lokale supermarkten en winkelstraten bepaalt? Waar ligt dan de daadwerkelijke verantwoordelijkheid voor beleid en beslissingen?

Hoe concretiseren?

Met zijn pleidooi voor de eigenheid en waarde van de lokale gemeenschap én oog voor de pluraliteit ervan, sluit Williams aan bij geluiden van andere theologen, zoals de eerder in *DenkWijzer* besproken Luke Bretherton. Ook de verbondenheid aan een specifieke ruimte en geschiedenis wordt in recente Engelstalige politieke theologie regelmatig benadrukt als een christelijke visie op lokale gemeenschappen.¹ Veel ervan klinkt ook bekend in onze eigen ChristenUnie-oren. Maar hoe zouden we Williams’ overwegingen concreet in ons politieke werk kunnen verwerken?

Moskee gunnen?

Te denken valt allereerst aan het stimuleren van pluraliteit en verbondenheid binnen lokale gemeenschappen. We kunnen bijvoorbeeld proberen het gesprek te bevorderen tussen groepen die elkaar niet of nauwelijks kennen.² Uiteindelijk deelt men het belang voor het welzijn van de eigen leefgemeenschap, vaak zonder zich

bewust te zijn van dat gedeelde belang. Daarbij hoort ook het erkennen van de verworteling van mensen en het ruimte geven aan mensen om die verworteling uit te drukken. Alleen vanuit hun eigenheid kunnen mensen volwaardig bijdragen aan de gezamenlijkheid van een gemeenschap – of dat nu geldt voor religieuze, etnische of anderssoortige eigenheid. Hoe reageren we bijvoorbeeld op de wensen van andersgelovigen? Durven we een moskee te ‘gunnen’ aan de groep moslims in onze stad?

Nederlandse winkelstraten

Toch kunnen we als politici ook kritisch zijn op de vormgeving van de publieke ruimte binnen een gemeenschap. Hebben nieuwe plannen voldoende oog voor het eigen karakter ervan, voor wat er in de lokale gemeenschap toe doet? Concreet valt bijvoorbeeld te denken aan de vervlakking van het aanbod in Nederlandse winkelstraten. We kunnen nieuw beleid tevens toetsen op de synchroniteit met het verleden van de gemeenschap: past dit beleid bij het karakter van de stad of het dorp? En met de overheveling van verantwoordelijkheden van nationaal naar lokaal niveau moeten we ook nadenken over hoe en waar mensen gevormd worden om zulke nieuwe verantwoordelijkheden te dragen. Durven we creatief te zijn in het aanwijzen van vormende instituten?

Blootleggen

De grondhouding in al Williams’ essays is er echter vooral een van openstaan voor anderen, het zoeken van de dialoog en het blootleggen van vooronderstellingen achter bepaalde overtuigingen. En daarmee hebben we wel de meest concrete toepassing van *Faith in the Public Square* voor ons politieke werk gevonden. ■

Auteur Dr. Esther Jonker is voorzitter van de Kiesvereniging Leiden en lid van het curatorium van het WI.

Decentraliseren kun je leren

DOOR BAS LONT De afgelopen jaren is met enkele decentralisaties in het fysieke domein begonnen. De komende tijd staan er een aantal decentralisaties in het sociale domein op het programma. In dit artikel probeer ik te verduidelijken waar die decentralisatiedrang wortelt, welke wettelijke regels het decentralisatieproces beheersen en welke politieke afwegingen er gemaakt worden bij een decentralisatie.

In Nederland hebben gemeenten en provincies (decentrale overheden) een zelfstandige positie in het staatsbestel. Er bestaat een hiërarchie van wetten en regels, *niet* van bestuursorganen.¹ In de Grondwet is deze spanning te zien in art. 124 dat enerzijds laat zien dat 'hun huishouding' aan decentrale overheden wordt overgelaten (autonomie), en anderzijds regelt dat 'regeling en bestuur' kunnen worden gevorderd (medebewind). De Grondwet (GW), Provincie- (Pw) en Gemeentewet (Gw) en de Financiële verhoudingswet (Fvw) zijn het raamwerk voor de onderlinge verhouding tussen de overheden.

Van centralisatie naar decentralisatie

Veel overheidstaken zijn begonnen als autonome taak van een decentrale overheid, maar zijn vervolgens overgenomen door de centrale overheid. Als het beleid op rijksniveau is uitontwikkeld of bezuinigingen dwingen tot keuzen, dan wordt het beleid gestopt (deregulering) of overgedragen aan decentrale overheden (decentralisatie). Dit zijn processen van tientallen jaren. Cynisch gezegd is decentralisatie dus het terugbezorgen van taken bij decentrale overheden met meer regels, maar minder geld.

Wettelijke waarborgen

De wetgever heeft een aantal wettelijke waarborgen in het leven geroepen op bestuurlijk en financieel gebied en op het terrein van de informatie-uitvraag om dit cynisme geen grond te geven.

1. Bestuur: hoe minder rijksregels hoe beter

Op bestuurlijk vlak is het de taak van de minister van BZK de beleidsvrijheid van decentrale overheden te bevorderen. Deze minister moet vroegtijdig in nationale beleidsvoornemens betrokken worden en kan bedenkingen kenbaar maken als zaken in strijd zijn met het decentralisatiebeleid (116 Gw, 114 Pw). Hij heeft geen veto, het is een politieke afweging wat de mate van decentralisatie is. Daarnaast moet de minister decentralisatie bevorderen. Alleen als een taak niet doelmatig of doeltreffend door de gemeenten respectievelijk een provincie gedaan kan worden, komt het Rijk in beeld (117 Gw, 115 Pw).

Het Rijk kan met gering ingrijpen doelmatig- en doeltreffendheid herstellen en hoeft niet meteen een taak zelf te gaan uitvoeren. De laatste tijd is verplichte gemeentelijke samenwerking 'in' om dit te bevorderen, zoals met de verplichte regionale brandweer en de omgevingsdiensten voor vergunningen. Belangrijkste streven is dat de externe

Noten

¹ "Spelregels voor interbestuurlijke verhoudingen". Eerste periodieke beschouwing over interbestuurlijke verhoudingen, paragraaf 3.3 (2006).

² <http://bit.ly/19GWy0H>

³ Voor degenen die meer willen lezen over (de toekomst van) het stelsel van bestuurlijke en financiële verhoudingen, kunnen hun hart ophalen bij "Het BIF-stuk" | <http://bit.ly/13LeMh1>

effecten van beslissingen gevoeld worden door de verantwoordelijke. Dat kan met regels (zie de overlegverplichtingen in de RO), maar ook met financiële middelen.

2. Financiën: hoe vrijer besteedbaar hoe beter

De wet stelt financiële voorwaarden aan decentralisaties. De Fvw houdt het in artikel 2 nog algemeen als zij bij elke wijziging van taken inzicht vraagt in de financiële gevolgen en de bekostigingswijze voor decentrale overheden - dat kan dus ook 'eigen geld' zijn. De Gw (art 108) en Pw (109) stellen onomwonden dat kosten van medebewind voor decentrale overheden door het Rijk moeten worden vergoed.

Bij de financiering van decentrale overheden geldt de zogenaamde voorkeursvolgorde, waarin beleidsvrijheid het ordenende principe is. Bestedingsvrijheid zorgt er voor dat de euro besteed wordt aan de doelen die de lokale gemeenschap het meest nodig vindt. Het mooiste is als er *belastinggebied wordt overgedragen* (rijksbelasting omlaag, lokale belastinggebied groter). Dan ligt de genoten baat (theater, park) het dichtst bij de last (belasting) en zal de afweging tussen deze twee het beste verlopen. Daarna volgt de *uitkering in het gemeente- en provinciefonds*. Deze fondsen zijn eigenlijk grote vereveningsmachines. Grote steden krijgen extra geld voor centrumvoorzieningen ten bate van de regio, rijke gemeenten worden gekort ten bate van de arme, enzovoort. Tot slot is er de *specifieke uitkering*. Bij deze uitkering is het Rijk verantwoordelijk voor de besteding en deze zal dat dwingend voorschrijven aan gemeenten.

3. Informatie: koppel informatie aan verantwoordelijkheid

Tot slot van onze opsomming van wettelijke waarborgen is er nog de informatie die opgevraagd wordt door de rijksoverheid van decentrale overheden. De systematische uitvraag van informatie moet vastgelegd worden in wet- en regelgeving (119 Gw, 117 Pw). De spelregelkaarten interbestuurlijke informatie bieden een handig stappenplan dat doorlopen kan worden.² De hoofdlijn van deze kaarten is: vraag slechts wat je nodig hebt voor je verantwoordelijkheid, vraag niet frequent uit (één keer per looptijd van de regeling) en vraag niet iedereen alles (maak gebruik van een steekproef).

Het evenwicht van bestuur, financiën en informatie³

Elke decentralisatie dient met deze drie knoppen een zo decentraal werkend stelsel te maken. Neem bijvoorbeeld de jeugdzorg. Eén van de problemen in het huidige stelsel is dat gemeenten te weinig prikkels hebben om de doorstroom naar zwaardere jeugdzorg te voorkomen. Op dat moment verschuift de verantwoordelijkheid en bekostiging namelijk naar provincie.

Voorbeeld: jeugdzorg

In het regeerakkoord is onder andere daarom afgesproken dat de hele jeugdzorg een gemeentelijke verantwoordelijkheid moet worden. Het lijkt een eenvoudige oplossing omdat op die manier doorschuiven naar een andere overheid onmogelijk is geworden. Maar is hiermee de doelmatige en doeltreffende uitvoering van met name de zwaardere zorg gerealiseerd? Hoe kunnen ruim 400 gemeenten ruim 20 vestigingen van gesloten jeugdzorg aansturen en financieren? Je kunt kiezen uit verplichte regionale of zelfs landelijke samenwerking via een WGR. Of je kunt de taken door gemeenten laten uitbesteden en inkopen bij de gemeente met een instelling binnen haar grenzen. Maar mag deze gemeente deze instelling ook sluiten? En wie is verantwoordelijk voor het kind en de financiering van de zorg als het kind naar een instelling verhuist en dus niet meer in de gemeente woont? En dan hebben we het nog niet gehad over de informatie. Het Rijk zal informatie willen hebben om de Kamer te kunnen informeren over hoe het nu gaat met het stelsel. Kinderen zijn echter een kwetsbare groep. Zal bij een incident het antwoord van de minister geaccepteerd worden dat "hij over het stelsel gaat en de gemeenten verantwoordelijk zijn voor individuen"?

Slot

Het is telkens weer maatwerk en zoeken welk evenwicht tussen deze drie knoppen het beste is. Hopelijk helpt deze schets het speelveld beter begrijpen en werkt ze uitnodigend om mee te doen in de decentralisatiediscussie. ■

Auteur Bas Lont is politiek secretaris van de ChristenUnie Utrecht (stad). Hij is werkzaam geweest bij de afdeling Bestuurlijke en Financiële Verhoudingen van het ministerie van BZK.

Duurzame energie nu of nooit

DOOR PETER SIEBE Het thema duurzaamheid lijkt van de kaart te zijn verdwenen. Werkloosheid vraagt nu alle aandacht. Wil deze aarde op langere termijn leefbaar blijven dan moeten we echter de zorg voor de schepping hoog op de agenda houden. Een gesprek met Ron Wit van Natuur en Milieu over de impact van het Energieakkoord, ook voor gemeenten. 'Nederland heeft in Europa het hoogste bevolkingspercentage dat denkt dat klimaatverandering overdreven wordt.'

Deze zomer kwam er onder regie van de SER een Energieakkoord tussen de energieproducenten, de industrie, de milieuorganisaties, werkgevers, werknemers en de overheid. U zat aan tafel namens Natuur en Milieu. Bent u tevreden?

Het energieakkoord zorgt voor een omslag van kolen naar windmolens. Niet door 'holle' doelstellingen, maar doordat concrete marsroutes zijn afgesproken door alle partijen samen. Zo is precies vastgelegd wanneer oude kolencentrales moeten worden gesloten en hoeveel megawatt wind op zee van 2015 tot 2019 per jaar moet zijn aanbesteed. Ieder jaar zullen daardoor tot vier windparken op zee worden gebouwd in de komende jaren. In 2020 zal meer dan 40% van onze elektriciteit met hernieuwbare energie worden opgewekt. Op zonnige dagen met veel wind zal het zelfs richting de 100% gaan. Bovendien levert het akkoord volgens de planbureaus tenminste 15.000 extra banen op en miljarden aan investeringen.

100% duurzame energie, dat klinkt mooi. Maar waar komt onze stroom dan vandaan als het niet waait en de zon niet schijnt?

Dan kunnen warmtekrachtinstallaties en gascentrales gemakkelijk een tekort aanvullen. Daarnaast worden opslagtechnieken ontwikkeld, zoals 'windgas', waarbij een overschot aan windstroom wordt omgezet in waterstof. Bij windstille kan het waterstof worden ingezet om stroom op te wekken.

Nederland heeft een achterstand ten opzicht van Denemarken en Duitsland, waar procentueel veel meer duurzame energie wordt opgewekt. Hoe komt dat?

Ten eerste vanwege gevestigde belangen in ons land die zich ertegen verzetten. De gasindustrie

en een deel van de energie-intensieve industrie begrijpen vaak wel dat energiebesparing bijdraagt aan hun concurrentiepositie, maar doen in ons land amper investeringen op dat vlak. Strenge normen en fiscale vergroeningen - waarbij lasten op arbeid worden verlaagd en lasten op emissies worden verhoogd - kunnen best zo worden doorgevoerd dat dit hun concurrentiepositie niet aantast. Toch regeert vaak angst en ontbreekt visie. KLM is bijvoorbeeld al jaren faliekant tegen emissiebeperking in het vliegverkeer, terwijl vele Europese luchtvaartmaatschappijen voor zijn. Een tweede oorzaak is het gebrek aan politiek leiderschap. In Duitsland was al een *Energiewende* ingezet en na de kernramp in Fukushima besloot Angela Merkel de kerncentrales te sluiten. De kabinetten-Balkenende deden niets. Een derde oorzaak is het wijdverbreide klimaatscepticisme. Nederland heeft in Europa het hoogste bevolkingspercentage dat denkt dat klimaatverandering overdreven wordt. In de media is er weinig serieuze aandacht voor.

Hoe kunnen we onze achterstand inlopen?

Daarvoor is nou zo'n Energieakkoord nodig met concrete maatregelen als harde doelstellingen voor duurzame energie, energieprestatienormen en bijpassende fiscale regelgeving. Alleen daarmee verzekeren we dat voor een lange termijn de juiste richting wordt ingeslagen. Neem windenergie: Nederland heeft op dit moment twee bescheiden windmolenparken voor de kust van in totaal 220 MW. Maar nu is in het Energieakkoord besloten dat er in voor 2020 in totaal 4450 MW moet zijn aanbesteed door de overheid, inclusief een stopcontact op zee. Dat is dus twintig keer meer dan de omvang van de huidige twee parken! Zo merken bouwbedrijven dat het menens is en

zullen ze serieus geïnteresseerd zijn. Met het Energieakkoord op zak is uitstel niet meer mogelijk.

Volgend jaar zijn er gemeenteraadsverkiezingen. Wat kun je aan duurzame energie doen op gemeentelijk niveau?

Volgens het Energieakkoord krijgen mensen die in hun buurt gezamenlijk energie opwekken in coöperatief verband een korting van 7,5 cent per opgewekte kWh stroom. Hierdoor wordt het aantrekkelijk om samen te investeren in zonnepanelen op een buurtschool, een manege, of ieder andere gebouw met een geschikt groot dak. Ook samen investeren in een windmolen in de buurt of warmtetechnieken valt onder deze nieuwe fiscale regeling. Dit kan ook positieve sociale effecten teweegbrengen.

Veel gemeenten zijn al actief op dit vlak. Een aantal Friese gemeenten werkt gezamenlijk hard aan het produceren en toepassen van groen gas. Lochem is heel actief, maar ook grote steden, zoals Utrecht en Amsterdam. Verder zijn er intussen al zo'n 300 burgerinitiatieven in coöperaties, waarvan circa 100 professioneel en bedrijfseconomisch solide zijn. Hun aantal groeit en zal door de nieuwe fiscale regeling naar verwachting snel verder toenemen.

Rotterdam had ten tijde van de film van Al Gore grote ambities om klimaatneutraal te worden, maar er komt weinig van terecht. 'Zie je wel' zeggen critici. Hebben ze gelijk?

Ja en nee. Positief is dat er veel gebeurt. Zo worden veel nieuwe concepten op het gebied van energiebesparing in woningen en vastgoed toegepast. Negatief is dat de gemeenteraad

bouwvergunningen heeft afgegeven voor twee nieuwe kolencentrales, en dan ook nog zonder harde afspraken over bijvoorbeeld CO₂-opslag. Ongelofelijk! Zelfs in de Verenigde Staten zijn de laatste jaren alle nieuwbouwplannen voor kolencentrales ingetrokken.

In provinciale en gemeentelijke kassen zit 17,3 miljard, gekregen uit de verkoop van de geprivatiseerde energiemaatschappijen. Wat kunnen gemeenteraden doen om veel meer van dat geld in te zetten voor onze toekomstige energievoorziening?

Sommige provincies zetten dat kapitaal al in voor de energietransitie. Zo is in Overijssel een succesvol energiebesparingsfonds voor woningeigenaren opgericht. Maar zeker in deze crisistijd zou het goed zijn als provincies meer financieringsconstructies opzetten om energiebesparing in met name woningen en gebouwen te stimuleren. Dat levert direct veel werk op voor aannemers en de installatiesector. In het Energieakkoord is geregeld dat mensen leningen kunnen terugbetalen via de energierekening, zodat de consument er weinig van merkt, omdat de kosten van de lening worden gecompenseerd door de lagere energierekening. Mensen zullen echter alleen massaal gebruik gaan maken van deze optie als de Rijksoverheid samen met provincies een subsidie op betere energieprestaties van hun huis zou invoeren. ■

Personalia Drs. Ron Wit is Hoofd Energie van Natuur en Milieu. Drs. Peter Siebe was tot 2010 voorzitter van het Christelijk Ecologisch Netwerk, waar de ChristenUnie bij was aangesloten. Tegenwoordig zet hij zich onder de naam GreenConnect in als verbinder tussen mensen en milieu.

GESPREK MET SANDER LUITWIELER

‘Europese politiek moet meer vat op de economie krijgen’

DOOR GEERT JAN SPIJKER *Na De euro gewogen*, een publicatie eind vorig jaar over de eurocrisis, bracht het WI in april een boek uit over Europa in brede zin: wat bindt Europeanen? Welke betekenis hebben de christelijke wortels voor Europa? En wat betekent dit voor onze visie op de huidige EU? Belangrijke vragen, ook met het oog op de komende Europese verkiezingen op 22 mei 2014. Een gesprek met auteur Sander Luitwieler.

Waarom moest dit boek er komen?

Wat was de aanleiding?

Richting Europa, de eerste publicatie van het WI over de Europese Unie, uit 2002, heeft een aanzet gegeven tot een positief-kritische partijvisie. Het leek mij van belang deze visie verder uit te werken en te onderbouwen. Hiermee kan de ChristenUnie een alternatief geluid laten horen in het Europa-debat. Tijdens het schrijven is het belang en de actualiteit hiervan, vooral door de eurocrisis, alleen maar groter geworden.

Wat is de hoofdboodschap van het boek?

In het Europadebat worden vaak uiterste posities ingenomen: superstaat of natiestaat, eurofilie of eurofobie. In een christelijk-politieke visie op de EU hoeven we ons niet vast te klampen aan de natiestaat, maar ook niet door te slaan in eurocentralisme. Er is wel degelijk een alternatief. Een positief-kritische visie combineert het belang van integratie met een gehechtheid aan de culturele diversiteit tussen de lidstaten. Het gaat om het vinden van de juiste balans tussen eenheid en verscheidenheid. En laat ‘In verscheidenheid verenigd’ nu juist het officiële motto van de EU zijn!

Wat heeft het christendom bijgedragen aan Europa?

In de bewoording van de Canadese filosoof Charles Taylor, is het belangrijkste misschien wel de bron van *agapè* die zij heeft voortgebracht. De bron van Gods liefde vormt de basis voor een relationele invulling van de gemeenschappelijke waarden van Europa. Het christendom waardeert de *vrijheid* en *gelijkwaardigheid* van het individu en hecht er sterk aan dat de mens recht wordt gedaan, vooral de kwetsbare (*gerechtigheid*).

Sander Luitwieler

In verscheidenheid verenigd

Buijten En Schipperheijn B.V.

April 2013

ISBN: 9058817237

152 pagina's | € 14,90

Het individu floreert binnen allerlei *gemeenschappen*, zonder dat er één alomvattend is - behalve dan de gemeenschap met God. Hierin komt de unieke bijdrage van het christendom aan de waarde van *diversiteit* tot uitdrukking.

En aan de EU?

De bron van *agapè* is ook beschikbaar voor de EU en de EU is eveneens een waardengemeenschap. De vijf genoemde waarden zijn terug te vinden in EU-Verdragen en het Handvest van de Grondrechten van de EU. De grondleggers van de EU, zoals Robert Schuman, waren bovendien overtuigde katholieken. Voor hen speelden deze waarden een grote rol bij hun streven naar Europese eenwording en zij werden hierbij geïnspireerd door hun geloof.

Wat bedoel je precies met publieke gerechtigheid?

Een liberaal als Bolkestein kon er, zo bleek bij de boekpresentatie, niet zoveel mee, snap je dat?
Ik begrijp dat in zoverre dat gerechtigheid een specifiek, Bijbels begrip is, dat tegenwoordig minder gebruikt wordt. Maar gerechtigheid is natuurlijk verwant aan rechtvaardigheid, dat toch een belangrijk begrip is in de liberale traditie. Met publieke gerechtigheid bedoel ik recht doen aan de belangen van mensen, hun onderlinge relaties (binnen gemeenschappen) en de schepping. De overheid dient de publieke voorwaarden te scheppen voor mensen om tot bloei te komen.

Wat heb je tegen eurofilie?

Bij eurofilie bestaat het gevaar dat de EU een alomvattende gemeenschap wordt. De balans slaat zo ver door naar integratie dat geen recht wordt gedaan aan de culturele diversiteit tussen de lidstaten. Zo wordt nu onder druk van de eurocrisis aangestuurd op hervormingen van bijvoorbeeld de arbeidsmarkt en sociale zekerheid die de culturele eigenheid van lidstaten kunnen aantasten.

De eurosceptis in de EU groeit.

Een zorgelijke ontwikkeling?

Bij eurosceptis bestaat het omgekeerde gevaar: dat de natie wordt verheerlijkt en gezien als een alomvattend geheel. De opkomst van eurosceptische partijen in Europa is dan ook een gevaarlijke en zorgelijke ontwikkeling. Vanuit christelijk oogpunt is de EU op zichzelf niet problematisch; het gaat om de manier waarop zij wordt vormgegeven.

De angst die vaak gepaard gaat met eurosceptis is bovendien niet passend voor een christen; hij mag vanuit liefde en hoop in het leven staan en de toekomst tegemoet zien.

De EU bevindt zich in een crisis, zowel op economisch als staatkundig terrein. Hoe moet de ChristenUnie daar op reageren?

Eenzijds openstaan voor verdere integratie, juist om de politiek meer vat te geven op de economie in plaats van, zoals nu vaak het geval is, dat de economie de politiek in de greep heeft. Anderzijds er voor waken dat dit niet ten koste gaat van de culturele diversiteit tussen de lidstaten. Bij dit alles een waardegedreven en relationele benadering in het debat inbrengen.

Gebrek aan draagvlak is een van de belangrijkste ondermijnende factoren in de EU. Hoe kan dat worden verbeterd?

Dit kan allereerst door een betere democratische controle en verantwoording van de uitoefening van overheidsbevoegdheden, zowel op Europees als nationaal niveau. Verder moet men duidelijk en eerlijk zijn over de vergevorderde stand van het integratieproces en de beperkte nationale beleidsruimte. Tot slot is een positieve visie op de EU als waardengemeenschap van belang, gericht op publieke gerechtigheid en culturele diversiteit.

Wat verwacht je van de komende Europese verkiezingen? Waar moet de ChristenUnie op inzetten?

Ik verwacht dat de tendens om uiterste posities in te nemen ten aanzien van de EU - dus eurofilie of eurofobie - zich tijdens de verkiezingscampagne in versterkte mate zal voordoen. Vooral eurosceptische partijen zouden wel eens een flinke opmars kunnen gaan maken in het Europees Parlement. Voor de ChristenUnie is het de uitdaging om uit dat kamp weg te blijven en zich niet in die hoek te laten drukken. De ChristenUnie kan een aansprekend alternatief presenteren: een positief-kritische visie die zowel recht doet aan integratie als culturele diversiteit. ■

Personalia Dr. Sander Luitwieler schreef voor het WI verschillende publicaties over de EU, waaronder *In verscheidenheid verenigd. Een positief-kritische visie op de Europese Unie* (2013).

De politiek heeft teveel vertrouwen in de ICT

ICT IN DIENST VAN DE ECONOMIE?

DOOR MELLE DE VRIES **Het is nog niet zo heel lang geleden dat de internetzeepbel klapte. De verwachtingen van ICT, het internet en de daaraan gerelateerde bedrijvigheid waren eind vorige eeuw hooggespannen en toen de zeepbel in 2000 klapte, geraakte ons land in een economische recessie. Inmiddels bevinden we ons weer in een recessie, hebben we al enkele jaren te maken met een economische crisis en toch zijn de verwachtingen van internet en ICT opnieuw hooggespannen.**

Met een digitale agenda hopen de Nederlandse overheid en de EU de economie weer uit het slop te halen. Tegelijkertijd houden de antigeluiden rondom ICT niet op: cybercriminaliteit, geldverslindende en mislukte ICT-projecten bij de overheid, cyberpesten en de slechte invloeden van ICT voor kinderen.¹ Hoe houden we greep op de technologie die een steeds grotere greep op ons heeft? En wat kan of moet de overheid hierin doen? In dit artikel ga ik in op de relatie tussen ICT en samenleving en wat overheid en politiek hierin van plan zijn. Het valt op dat zowel de EU als de Nederlandse overheid een tamelijk instrumentele visie op ICT hebben en ICT vooral in dienst van de economie stellen. Aan het eind van dit artikel formuleer ik enkele aanbevelingen ten aanzien van ICT voor de politieke agenda.

ICT verandert onze samenleving

Eind 2012 is – al voor de negende keer – een jaarboek over de relatie tussen ICT en samenleving uitgebracht.² In het inleidende hoofdstuk wordt ingezet bij het bijzondere karakter van ICT: een technologie die steeds meer verweven raakt met ons dagelijkse doen en laten. Er ontstaat een andere economie en dat is ook de rode draad in de bundel: ICT als transformerend potentieel voor onze economie. Starre ‘fysieke’ organisaties maken plaats voor dynamische ‘virtuele’ organisaties. Verdienmodellen veranderen en ook de kwetsbaarheden komen anders te liggen. Ook voor gebruikers van ICT verandert er veel. Letterlijk en figuurlijk zit de gebruiker meer ‘aan de knoppen’. Dat brengt veel nieuwe mogelijkheden met zich mee, maar ook meer verantwoordelijkheden - vaak ten koste van de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. De impact is meestal moeilijk te overzien en te voorzien.

Uit de introductie blijkt dat de redacteuren een optimistisch boek voor ogen hadden. Het is goed om in tijden van (economische) crisis de kansen te belichten, maar het is ook belangrijk dat de keerzijden en overblijvende vraagstukken voldoende belicht worden. Twee bijdragen in de bundel vragen tegen de achtergrond van de ontwikkelingen in de ICT expliciet aandacht voor een debat

over normen en waarden. Deze bijdragen geef ik hieronder beknopt en met instemming weer.³

ICT als ontwrichtende technologie

De Tilburgse hoogleraar Gerard van Oortmerssen spreekt over ICT als een *disruptieve* (=ontwrichtende) technologie. Hij stelt dat door de hoge veranderingssnelheid het feitelijk gebruik van nieuwe technologie voorloopt op de ontwikkeling van ons begrippenkader en onze taal, waardoor ons conceptueel vermogen om de werkelijke aard van de revolutie die we nu meemaken te bevatten en erover te communiceren achterblijft. ICT is niet alleen een *enabling* technologie, maar een technologie die leidt tot innovatie en verstoring van bestaande processen en instituties. Voor het disruptieve karakter van ICT wijst de auteur vier onderliggende trends aan: compressie (alles wordt steeds kleiner), connectiviteit (alles wordt verbonden), convergentie (alles versmelt) en complexiteit. Door deze trends kan emergent (=niet voorzien) gedrag ontstaan. De ontwikkeling van ICT roept filosofische en ethische vragen op waar we nog geen antwoord op hebben. En we kunnen die ontwikkeling maar zeer ten dele beïnvloeden. Van Oortmerssen noemt als eerste uitdaging van ICT voor deze tijd de ethische aspecten. Hij heeft het dan over de misdaden die met ICT gepleegd kunnen worden, maar ook over ongewenste effecten als verslaving en verschraving van intermenselijk contact. Ook vraagt hij zich af hoe de zich verder ontwikkelende ICT in de toekomst met óns omgaat. Het is volgens hem hoog tijd dat er een publiek debat komt over wat wij echt belangrijk vinden in het leven, wat onze gemeenschappelijke waarden zijn en hoe technologie ons kan ondersteunen om die waarden te realiseren. We moeten volgens hem een goede balans vinden tussen leven in de fysieke wereld en leven in de virtuele wereld.

- Samenvatting**
- ICT brengt veel kansen en ook veel vraagstukken.
  - De politiek heeft te veel vertrouwen in ICT.
  - Er is meer debat nodig over de keerzijden van ICT.

Het informatiele wereldbeeld is incompleet

Ook Rinie van Est en Linda Kool (van het Rathenau Instituut) pleiten in hun bijdrage voor een debat over normen en waarden. Zij beschrijven aan de hand van twee concrete voorbeelden hoe ICT de werkelijkheid verandert. Zij noemen drie niveaus van technologische invloed:

1. directe lokale, fysieke en zichtbare invloed;
2. invloed op de werking van socio-technologische systemen zoals sociale en culturele patronen en instituties;
3. invloed op mondiale trends: technologisch, economisch, sociaal, ecologisch, enz.

De innovatie- en transformatiekracht van ICT heeft veel te maken met het feit dat ICT eenvoudig mengt met andere technologieën. Echte doorbraken vinden vaak plaats op de grenzen tussen sectoren. Een belangrijke ontwikkeling is de toenadering tussen natuurwetenschappen (nanotechnologie en informatietechnologie) en levenswetenschappen (biologie en hersenwetenschappen). Deze convergentie wordt gedreven door een informatiele wereldbeeld: leven als een informatiesysteem. Het gaat dan niet meer alleen om beheersing, zoals in het mechanische wereldbeeld, maar ook om programmeerbaarheid en manipuleerbaarheid. "Hoe meer we weten van cognitieve en emotionele processen, des te meer vragen dit oproept over hoe we deze data kunnen en willen gebruiken. (...) Welke data en technieken zijn acceptabel om mensen te beïnvloeden?" (51) Ondertussen laten wij mensen ons op allerlei manieren beïnvloeden. Zo langzamerhand is ons hele leven een grote commerciële ervaring aan het worden.

De politieke claim dat technologische vooruitgang (niveau 1) ook leidt tot meer welvaart en welzijn (niveau 2 en 3), is volgens Van Est en Kool niet vanzelfsprekend legitiem. "Om politieke sturingsmogelijkheden te ontdekken is het belangrijk om te erkennen dat op het functionele (1) en systemische (2 en 3) niveau andere principes gelden. Op het functionele niveau domineert het informatiele wereldbeeld. (...) Het grote gevaar is dat het informatiele wereldbeeld de dominante manier wordt waarop wij als mensen naar onszelf en de wereld om ons heen gaan kijken. (...) [Het is] van cruciaal belang dat het informatiele

wereldbeeld gecompleteerd wordt met een sociaal en politiek perspectief dat de wereld begrijpt als het geheel van normen, waarden en sociaal-culturele betekenissen." (58) Tegen deze achtergrond is de vraag relevant hoe ICT op de politieke agenda staat.

EU: De digitale agenda van Kroes

In 2010 bracht Eurocommissaris mevrouw Kroes een digitale agenda voor Europa⁴ uit. Deze agenda heeft een hoog maakbaarheidsgehalte en staat geheel in het licht van economische groei. Direct aan het begin wordt al gesteld: "De Digitale Agenda moet uitmonden in een digitale een-gemaakte markt die duurzame economische en sociale voordelen creëert op basis van snel en ultrasnel internet en interoperabele toepassingen." En even verder: "De voorstellen in het kader van de Digitale Agenda zullen het pad effenen voor de kenteringen die zich als gevolg van de toenemende digitalisering van de economie en de samenleving zullen voordoen." De Digitale Agenda is één van de zeven 'vlaggenschipinitiatieven' om de EU uit de crisis te helpen. "Dankzij een grootschaliger en efficiënter gebruik van digitale technologieën zal Europa zijn kernuitdagingen kunnen aangaan en zullen de Europeanen hun levenskwaliteit zien verbeteren dankzij, onder meer, betere gezondheidszorg, veiligere en efficiëntere vervoersoplossingen, een schoner milieu, nieuwe mediamogelijkheden en vlottere toegang tot overheidsdiensten en culturele inhoud."

Nederland: eenzijdig economische oriëntatie

De Nederlandse overheid heeft in 2011 in aansluiting op de EU een eigen digitale agenda⁵ uitgebracht. Al in de inleiding valt de instrumentele visie op ICT op. Er wordt weliswaar gesteld dat ICT een onlosmakelijk onderdeel is van onze werk- en leefomgeving en dat ICT structurele veranderingen in economie en maatschappij tot gevolg heeft, maar toch wordt alles door de economische bril bekeken en niet vanuit een breder ethisch kader. Kort gezegd komt het er op neer dat de overheid er met deze agenda voor wil zorgen dat:

1. er meer ruimte komt voor ondernemers om slimmer te werken;
2. er een snelle en open infrastructuur beschikbaar komt en blijft;

‘De digitale agenda van de EU heeft een hoog maakbaarheidsgehalte en staat geheel in het licht van economische groei.’

3. die infrastructuur met vertrouwen gebruikt kan worden en
4. daarvoor voldoende kennis en vaardigheden op de werkvloer zijn.

Zo worden we “meer en meer de *Digital Gateway to Europe*”. Zelfs het vertrouwensaspect, het derde punt uit de digitale agenda, wordt verbonden met de economische groei: “Gebrek aan vertrouwen in ICT is ongewenst omdat het economische groei schaadt.”

De ChristenUnie over ICT

Staat ICT voldoende op de politieke agenda? En zo ja, maakt die aandacht voor ICT dan ook deel uit van een meer omvattende visie? Van de huidige partijen in de Tweede Kamer hebben de VVD, PVV en 50plus niet of nauwelijks aandacht voor ICT in hun programma’s. De andere partijen besteden meer aandacht aan ICT, maar het blijft veelal instrumenteel. ICT wordt als een oplossing gezien voor maatschappelijke vraagstukken, zoals in het onderwijs, de zorg en de publieke dienstverlening door de overheid. Diverse partijen pleiten voor een vrij internet. Daarnaast worden ten aanzien van ICT vraagstukken gesignaleerd zoals een tekort aan kennis op dat terrein, de cybercriminaliteit en schending van privacy.

De ChristenUnie pleit in haar verkiezingsprogramma ook voor een vrij en toegankelijk internet, maar slaat daarin niet door zoals de andere partijen. Zo wil de ChristenUnie dat internetfiltering mogelijk blijft, de privacy beschermd wordt, internet- en gameverslaving tegengegaan wordt en dat ook in het digitale domein er een plaats is voor een publieke en pluriforme omroep. De SGP spreekt nauwelijks over ICT maar wel over technologie en waarschuwt vooral tegen de mogelijkheden om het leven op aarde naar eigen hand te zetten. Het CDA vindt dat een samenleving wordt gebouwd op gedeelde waarden en daarvoor is een maatschappelijk debat nodig, zeker met alle veranderingen die op ons afkomen waaronder een informatietechnologische revolutie.

Het regeerakkoord

Eind 2012 hebben VVD en PvdA in hun regeerakkoord met betrekking tot ICT een aantal zaken vastgelegd. Zo willen ze de overheidsdienstverlening verbeteren: uiterlijk eind 2017 moeten

bedrijven en burgers al hun zaken met de overheid digitaal kunnen afhandelen. Verder komen er in aansluiting op de digitale agenda tien doorbraakprojecten⁶, onder meer gericht op het gebruik en de kennis van ICT. De regering is zich bewust van toenemende bedreigingen en kwetsbaarheden op het terrein van cybersecurity en wil daar ook wat aan doen. Ten slotte zet de regering publiek toegankelijke informatie over kwaliteit in de zorg en een betere aansluiting van ICT-systemen in de strafrechtketen op haar agenda.

In de *Visiebrief digitale overheid 2017*⁷ aan de Tweede Kamer laat het kabinet merken dat een deel van de bevolking kritisch staat ten opzichte van verdergaande digitalisering. De kritiek betreft dan ofwel het gebrek aan vaardigheden, ofwel de angst voor verlies van privacy. “Hiervoor moet altijd aandacht zijn en naar een oplossing worden gezocht.” Het kabinet wil daarom burgers nog actiever betrekken bij de doorontwikkeling en het testen van ICT-voorzieningen. Burgers moeten ook eenvoudig kunnen inzien welke gegevens over hen zijn vastgelegd en aan wie deze worden verstrekt. Het is bepaald niet zo dat het kabinet te weinig doet met ICT. Integendeel, het voorafgaande toont het grote vertrouwen dat het kabinet heeft in ICT. In de afgelopen jaren heeft de Algemene Rekenkamer echter kritische kanttekeningen geplaatst bij de ICT-projecten van de overheid en onlangs nog constateerde ze⁸ dat die lessen nog niet zijn geleerd.

Aanbevelingen

Wat zou de overheid beter kunnen doen ten aanzien van ICT? Ik rond af met enkele aanbevelingen.

1. De overheid moet leren van de lessen uit het verleden, zowel van de mislukte ICT-projecten als van alle bedreigingen op het terrein van ICT. De overheid moet zich actiever opstellen in het debat over ICT en dan niet alleen vanuit het perspectief van kansen (technologische vooruitgang leidt tot meer welvaart en welzijn), maar ook vanuit de openstaande (ethische en politieke) vraagstukken. Wordt het zogenaamde ‘tegenderaken’⁹ wel gefaciliteerd?
2. De overheid moet beseffen hoe zij zelf op allerlei manieren beïnvloed is door ICT en wat daarvan

‘Er zijn kritische kanttekeningen te plaatsen bij het ‘technovertrouwen’ van politiek en overheid.’

de consequenties zijn, bijvoorbeeld als het gaat om de kluwen van informatiestromen en informatienetwerken die ontstaan is. De WRR¹⁰ zette in dit kader onlangs nog kritische kanttekeningen bij het ‘technovertrouwen’ van politiek en overheid en vraagt aandacht voor een zorgvuldige afweging van waarden bij de beoordeling van initiatieven met ICT.

3. Politici moeten beseffen dat de invloed van internet en ICT heel groot is en dat een debat over normen en waarden alleen maar belangrijker is geworden. De publicist Louis Stiller stelt:¹¹ “Waar vorm vervaagt, is de kans groot dat de norm vervaagt. In de anonimiteit en vaagheid van het internet is het nu eenmaal gemakkelijker om je emoties te laten gaan en grenzen te overschrijden.” De eenzijdige pleidooien voor een vrij internet laten ongenoemd dat de vrijheid voor de één kan leiden tot onvrijheid van de ander.¹²
4. Ook richting de Europese Unie moet duidelijk gemaakt worden dat de dominantie van de economie en het negeren van morele waarden nadelige gevolgen heeft. Sander Luitwieler stelt in de recent verschenen WI-publicatie:¹³ “De Europese Unie zit momenteel op het verkeerde spoor. Haar neoliberale koers zet te eenzijdig individu en economie centraal. Daardoor is Europa verschaald en verworden tot ‘supermarkt’.”
5. Het is goed om waakzaam te zijn voor een te sterke afhankelijkheid van ICT. Want niet alles is ICT en ICT is ook niet alles. De filosoof Michael Sandel waarschuwt¹⁴ voor de uitlevering van morele waarden en publieke goederen aan de marktwerking. Net zoals de markt door sommigen als een oplossing voor (bijna) alles wordt gezien, zo dominant lijkt soms de positie van ICT. Wat met ICT mogelijk is, dat moet ook gebeuren, en wat met ICT niet gevonden kan worden, dat bestaat niet. Echter, niet alles is ICT. ■

Auteur Melle de Vries studeerde informatica en filosofie en is nu werkzaam als beleidsdirecteur bij de KNAW.

Noten

- ¹ In NRC Handelsblad van 24 juni 2013 wordt het boek *Digitale demantie: Hoe wij ons verstand kapot maken* van Manfred Spitzer besproken: “Hoe meer kinderen met ‘beeldschermen’ bezig zijn, des te slechter het is voor hun concentratievermogen, taalverwerving en sociale vaardigheden.” In NRC Handelsblad van 28 juni 2013 reageert Patti M. Valkenburg dat de internetschade niet overdreven moet worden.
- ² Corien Prins, Anton Vedder en Frans van der Zee (red.). 2012. *De Transformerende Kracht van ICT - Jaarboek ICT en Samenleving 2012*. Gorredijk: Media Update.
- ³ De overige bijdragen zijn gerichte essays over bepaalde onderwerpen, zoals ‘big data’, ‘creatieve industrie’, ‘open access’, ‘het nieuwe werken’ en de toepassing van ICT in sectoren als energie, onderwijs en zorg.
- ⁴ <http://ec.europa.eu/digital-agenda>
- ⁵ <http://bit.ly/k6ivcg>
- ⁶ “Doorbraakprojecten met ICT hebben als doel een bijdrage te leveren aan economische groei, regeldrukvermindering, kwaliteitsverbetering en de verbetering van de concurrentiepositie van Nederland door efficiënter en grootschaliger gebruik van ICT. Maatschappelijke vraagstukken worden opgelost door het creëren van doorbraken in gebruik van ICT met een duidelijk en herkenbaar effect voor ondernemer en/of burger.”
- ⁷ <http://bit.ly/k6ivcg>
- ⁸ <http://bit.ly/15ZbPXi>
- ⁹ De term is van de filosoof Hans Achterhuis.
- ¹⁰ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. 2011. *iOverheid*. WRR-rapport 86. Amsterdam: Amsterdam University Press. (<http://www.wrr.nl/publicaties/publicatie/article/ioverheid>)
- ¹¹ In NRC Handelsblad van 22 juni 2013. Ons leven speelt zich steeds meer af in het grenzenloze virtuele domein en dat heeft ook gevolgen voor onze houding in de reële wereld. Ons leven wordt door schermen geregeerd, of we het nu willen toegeven of niet.
- ¹² Zo ook Johan Graafland in zijn bijdrage in G.J. Spijker (red.). 2010. *Vrijheid: Een christelijk-sociaal pleidooi*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.
- ¹³ Sander Luitwieler. 2013. *In verscheidenheid verenigd. Een positief-kritische visie op de Europese Unie*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.
- ¹⁴ Michael J. Sandel. 2012. *Niet alles is te koop. De morele grenzen van marktwerking*. Utrecht: Ten Have. Zie het vorige nummer van *DenkWijs* (2013/1, p.16-19) voor een bespreking van dit boek.

WI zoekt fellows!

Meld je aan vóór 1 december

WI AGENDA

Het WI in het najaar van 2013

oktober

- fellowsdiscussie over zorgzame samenleving
- expertmeeting wonen
- DenkWijzer en cursussen over decentralisaties

november

- publicatie zorg en de Groenlezing
- tafelgesprek voorgangers over christelijke politiek

december

- publicatie decentralisaties
- DenkWijzer over de lokale verkiezingen

Het Wetenschappelijk Instituut wil bijdragen aan het mooie werk van de ChristenUnie met verdieping en vernieuwing. We inspireren graag ook de christelijk-sociale beweging van de toekomst. Nu al vijf jaar verzorgt het WI met Perspectief en het Opleidingscentrum het fellows-talentenprogramma. In januari 2014 begint een nieuw seizoen. Het staat ditmaal onder leiding van historicus Remco van Mulligen en WI-directeur Wouter Beekers.

Een jaar lang ontmoeten we elkaar iedere maand en denken we na over de christelijk-sociale politiek van toen, van nu en van de toekomst. Dat doen we aan de hand van klassieke denkers, intellectuelen en ervaringsdeskundigen. Na tien cursusavonden schrijven de cursisten een essay en worden opgenomen in de kring van de fellows.

Veel van de oud-cursisten hebben inmiddels een verantwoordelijke functie binnen de ChristenUnie en de samenleving. Met hen, onze jonge fellows, blijven we graag in gesprek, binnenkort bijvoorbeeld in een bijeenkomst over de huidige hervormingen in de zorg.

Voor het komend jaar zijn we op zoek naar nieuw jong talent. Studenten die willen proeven van de christelijke politiek, bijvoorbeeld. Of jonge mensen uit de praktijk die hun kennis van de christelijk-sociale traditie willen verdiepen. De deadline is 1 december. Bekijk de website en vertel, mail en twitter het rond!

A blue inflatable ring with cartoon characters is floating in a swimming pool. The ring is decorated with various colorful characters and patterns. The pool water is clear and blue, and the tiled floor of the pool is visible at the bottom. The background shows a blurred view of the pool's edge and some foliage.

Samenvatting

- De inrichting van het lokaal bestuur moet veranderen.
- Dat is nodig om de taken in een goede verhouding tot burgers en organisaties te kunnen uitvoeren.
- Het is onwenselijk en onmogelijk geworden om vergaande ambities voor de toekomst politiek vast te leggen...
- ... daarvoor is de route te onzeker en het aantal actoren te groot geworden.
- ChristenUnie-politici moeten zich bezinnen op de rol van de gemeenteraad: minder kaders stellen en meer 'het volk' vertegenwoordigen.

‘Wanneer krijgt de gemeenteraad inspraak in de plannen van de burgers?’

DOOR BEN NITRAUW

Tijdens het warme zomerweer eind juli zocht een aantal buurtbewoners in Zwolle op creatieve wijze verkoeling *en* plezier voor hun kroost. Ze zetten een flink kinderzwembadje op de stoep en bezorgden daarmee veel buurtkinderen een waar waterspektakel. Helaas was de vreugde van korte duur. Patrouillerende stadswachten verboden dit spontane evenement binnen de publieke ruimte, op straffe van een flinke boete. De ouders kozen eieren voor hun geld en lieten het badje leeglopen.

De reacties – zowel binnen de stad zelf als op internet – logen er niet om. Was er eindelijk eens een leuk samenbindend initiatief in de wijk, werd het de kop ingedrukt ‘vanwege regels waar niemand om gevraagd heeft’. Ik weet niet of de Zwolse raadsleden van de ChristenUnie ook zijn aangesproken op dit incident. Maar na het lezen van het artikel ‘Geen actief burgerschap zonder zeggenschap’ in de vorige *DenkWijzer* wordt zo’n vraag aan ChristenUnie-politici best een spannende.

Oerkrachten

In dat artikel schreef WI-directeur Wouter Beekers over actiever burgerschap en een terugtrekkende overheid, naar aanleiding van het uitkomen van een aantal rapporten over dit thema. Beekers stelde enthousiast vast dat de kanteling in denken over de verhouding tussen overheid en burger prima aansluit bij de christelijk-sociale traditie van de ChristenUnie. Dat zal waar zijn, maar ook vertegenwoordigers van de ChristenUnie blijken het in de praktijk vaak verbazend moeilijk te hebben met het afstaan van zeggenschap aan burgers. En de afgelopen jaren ben ik toch nog al eens ChristenUnie-politici tegengekomen die het ronduit lastig vonden om de inbreng van (al te?) mondige burgers een plek te geven in bestuurlijke plannen.

Het valt ook niet mee. Niet voor niks meldt het RMO-rapport *Terugtrekken is vooruitzien* dat er sterke “oerkrachten” zijn die er voor zorgen dat de overheid moeilijk kan loslaten. En als je al die rapporten op een rijtje zet, wordt er ook flink met de vinger gewezen:

1. de overheid moet veel *beter luisteren* naar de burgers en er zelfs op uit zijn de invloed van burgers sterk te vergroten (WRR);
2. de overheid moet maatschappelijke initiatieven veel meer *inhoudelijke zeggenschap* geven, ook als dat betekent dat de overheid soms het nakijken heeft (RMO); en
3. *ruimte* geven aan de vitaliteit van de samenleving vraagt om een “urgente en radicale paradigmashift in functie, rol en werkwijze van politiek, bestuur en ambtenaren” (Raad voor het openbaar bestuur).

Wouter Beekers noemde al een zevental aanbevelingen voor een goede benadering van de

burgers. *In dit artikel wil ik vooral inzoomen op de vraag hoe - met name lokale - politici er mee uit de voeten kunnen.* Wat betekent al die aandacht voor de verhouding tussen overheid en burgers feitelijk voor de grondhouding en werkwijze van raadsfracties? Moet daar de bezem door of zijn alleen accentverschuivingen nodig?

Gemeenteraad van de toekomst

Een zestal organisaties, waaronder de Vereniging van Griffiers, de Bestuursacademie en ProDemos startten afgelopen voorjaar een serie van zes seminars om “gezamenlijk te komen tot eigentijdse en innovatieve oplossingen waarmee gemeenteraden zich kunnen voorbereiden op de toekomst.” (Zie www.gemeenteraadvandetoekomst.nl voor meer informatie.) Met masterclasses en simulaties van gemeenteraadsvergaderingen experimenteren we daar met nieuwe vormen om lokaal bestuur eigentijds inhoud te geven. De aanname daarbij is inderdaad dat de manier waarop het lokaal bestuur op dit moment functioneert noch aansluit bij de taken die het moet uitvoeren noch bij de vragen van de burgers. Om een paar hoogtepunten uit de masterclasses naar voren te halen:

1. **Rien Fraanje**, opsteller van het Rob-rapport *Loslaten in vertrouwen* (zie kader) betoogde als inleider op het eerste seminar al dat er twee belangrijke redenen zijn waarom het speelveld waarop gemeenteraden functioneren moet veranderen. Allereerst is het takenpakket van de gemeenteraad in rap tempo van het fysieke domein (met overzichtelijke participatieprocessen) verschoven naar het sociale domein. Daar moeten gemeenten maatwerk leveren, en dat laat zich moeilijk verenigen met standaardprocessen. Hoe lastig wordt het niet om als gemeenteraad kaders mee te geven aan professionals die in bijvoorbeeld de jeugdhulpverlening het werkelijke maatwerk moeten leveren?

De tweede reden is dat de overheid de burger herontdekt. Of het nu is vanuit financiële noodzaak of vanuit de politieke wens dat burgers zich meer moeten inzetten voor de publieke zaak, het pleidooi is dat burgers meer eigen verantwoordelijkheid moeten nemen en meer burgerschap moeten laten zien. Verschillende rapporten en andere onderzoeken - zie de kaders - tonen echter aan dat het niet zozeer de burger is die moet veranderen,

‘In plaats van dingen te willen regelen voor de burger zal het raadslid dan het proces willen faciliteren waarbij de samenleving zelf de richting aangeeft.’

maar dat juist politiek en bestuur dat moeten doen. Zij laten momenteel een in de samenleving aanwezig arsenaal aan ervaring, kennis en ideeën liggen. Met andere woorden: de participerende burger verlangt juist naar een andere, meer luisterende en interactieve overheid.

2. **Annemart Idenburg** (opsteller van het WRR-rapport *Vertrouwen in burgers*) liet in een bijdrage tijdens een andere masterclass overtuigend zien dat burgers op verschillende manieren uit zichzelf participeren. Daar moet je als bestuurder dus ook op verschillende manieren mee om (kunnen) gaan en dat vraagt volksvertegenwoordigende competenties van raadsleden die ze vaak niet in huis hebben. Enige zelfreflectie, en wellicht ook scholing is dus geboden.

3. Dat de overheid er nog lang niet is, stelde ook **Jacques Wallage** in een masterclass vast. Te vaak veronderstelt de gemeenteraad zichzelf als het middelpunt van de besluitvorming, terwijl haar inzet enorm aan betekenis heeft ingeboet. En als 2,5% van de Nederlanders lid is van een politieke partij en slechts 10% daarvan actief is, zit het met de legitimatie ook niet meer goed. Is het dan gek dat burgers wel eens het gevoel krijgen dat de politieke partijen de democratie van hen hebben gestolen?

Veranderen

Tijdens de eerste bijeenkomsten van de Gemeenteraad van de toekomst bleek bij de deelnemers de sterke overtuiging en de wil om op zoek te gaan naar een andere – en wellicht ook minder prominente – rol voor en invulling van politiek en bestuur. Enkele voorbeelden ter illustratie:

1. Inherent aan de kaderstellende rol van de gemeenteraad is dat ambities voor de toekomst in hoofdlijnen worden vastgelegd zonder dat de burger daarbij in beeld is geweest. Pas bij de uitrol van de kaders worden inspraakprocedures en andere vormen van burgerparticipatie uit de kast gehaald. Is het dan gek dat burgers zich niet gekend voelen in hun wensen, kennis en ideeën? Veel beter zou het zijn als de kaderstellende rol van de raad wordt beperkt tot de procedurele kant: hoe gaan we burgers vragen hun ideeën aan te geven, welke rol pakken we daar zelf in en waar willen we dan naartoe werken?

Adviesorganen over de rol van de overheid in relatie tot de burgers

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) stelt in het rapport *Vertrouwen in burgers* (2012) de vraag centraal hoe beleidsmakers burgers beter kunnen betrekken. In het rapport komt het beeld naar boven van burgers die wel degelijk initiatiefrijk, competent en welwillend zijn. Alleen, ze worden daarbij vaak door de overheid gefrustreerd of juist voor de voeten gelopen. Een belangrijke les voor bestuurders en politici is dan ook: denk vanuit de burgers en niet vanuit het stadhuis. Dit kan bijvoorbeeld inhouden dat de aandacht van de gemeenteraad moet verschuiven van het vaststellen van inhoudelijke kaders naar het faciliteren van het ontwikkelen van ideeën en plannen. Een mooi voorbeeld vind ik zelf de manier waarop de gemeente Zeist en burgers in dialoog gingen over een forse bezuinigingsdoelstelling. Het proces werd door de raad vastgesteld, de uitkomst (mede) door burgers bepaald.

Het rapport *Loslaten in vertrouwen* (2012) van de Raad voor het openbaar bestuur (Rob) vertelt niet zozeer dat de overheid zich van allerlei publieke taken kan terugtrekken, maar wel dat ze over een veel breder arsenaal van rollen moet gaan beschikken. Ook hier geldt dus: de richting moet zijn van product naar proces. Om kritisch naar de eigen rol te kunnen kijken geeft de Rob bestuurders en politici de zogenaamde overheidsparticipatietrap cadeau, het spiegelbeeld van de aloude participatieladder. De vraag is niet langer: 'Wanneer betrekken we de burgers bij ons beleid?', maar veel meer: '(Wanneer) wordt de overheid bij dit traject betrokken?'. De uitdaging aan de politiek is dus vooral het geven van sturing aan de omslag naar een grotere betrokkenheid, verantwoordelijkheid en zeggenschap van de burgers.

De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) schetst in het rapport *Terugtrekken is vooruitzien* (2013) hoezeer bestuurlijk Nederland verlangt naar een terugtrekkende overheid, maar ook waarom dat maar niet wil lukken en hoe daarom het dogma van de gelijkheidsfuik moet worden losgelaten: gaandeweg is bij de organisatie van alle publieke voorzieningen telkens de meelkat van rechtszekerheid en rechtsgelijkheid gelegd. Geen wonder dat er politieke angst is ontstaan om particulier initiatief veel ruimte te geven. Mensen kunnen immers worden uitgesloten of voorzieningen worden voor sommige groepen onbetaalbaar? Om dit gelijkheidsdenken te doorbreken adviseert de RMO politici en bestuurders daarom vooral om wat langer op hun handen te blijven zitten: laat burgers eerst maar een probleem zelf ervaren en bereid worden om tot (collectieve) actie over te gaan. Uiteraard blijft het zaak om bij maatschappelijke initiatieven een aantal randvoorwaarden te bewaken of een vangnet te bieden als er gaten in het maatschappelijk aanbod ontstaan.

- Inherent hieraan is een bijna collectieve afkeer van het dichttimmeren van een raadsperiode met collegeafspraken, raadsprogramma's en andere documenten. Ook daarvan geldt: hoe kunnen burgers 'in hun kracht komen' als de marsroute al vastligt en alleen de stopplaatsen nog mogen worden afgesproken?
- De gemeenteraad die burgers serieus wil nemen kan niet anders dan een andere koers varen: meer de volksvertegenwoordigende rol oppakken door goed te weten wat burgers willen en waar nut en noodzaak liggen. In plaats van dingen te willen regelen voor de burger zal het raadslid dan het proces willen faciliteren waarbij de samenleving zelf de richting aangeeft. Of, zoals op een van de seminars schertsend werd opgemerkt: "Wanneer krijgt de gemeenteraad inspraak in de plannen van de burgers?"

Meer lezen over actief burgerschap, de netwerksamenleving of de doe-democratie?

Burgerschap in de doe-democratie (NICIS, 2010) – een rapport met een mooie mix van theorie en veel praktijk over de ins & outs van de doe-democratie, vormen van actief burgerschap ('doe-het-zelvers' en 'mondige monitoren'), het activeren van wijkbewoners en de opbrengsten van lokale initiatieven. Leuk en leerzaam leesvoer voor raadsleden.

De affectieve burger (Loes Verplanken e.a., 2013) – een onderzoek naar de ontwikkeling van de publieke moraal van zorgzaamheid. Boeiend is de analyse van de manier waarop de overheid via emotiemanagement de burgers in een modus probeert te krijgen waarin voor elkaar zorgen de norm wordt. "De overheid moet straks kunnen rekenen op burgers die op elkaar kunnen rekenen." Hoogleraar Evelien Tonkens concludeert aan het slot dat de politiek ten aanzien van de herziening van de verzorgingsstaat suggereert uit te voeren wat burgers zelf willen, maar dat veel van de nu ingezette veranderingen juist ingaan tegen de wens van de meeste burgers: de overheid gooit veel dingen op het bordje van de burger en laat die het vervolgens zelf uitzoeken.

De doe-democratie (Ministerie van BZK, 2013) – reactie op met name de rapporten van de drie adviesorganen over versterking van actief burgerschap. Mooi overzicht van recente ontwikkelingen en visies op overheid en burgerschap; veel voorbeelden van de doe-democratie in het land. Kanttekening: sommige initiatieven lijken nieuw, maar zijn wel erg uit de oude doos.

Verkiezingen 2014

Rond deze tijd mag je verwachten dat in de meeste gemeenten waar de ChristenUnie deelneemt aan verkiezingen de programma's en kandidatenlijsten al tenminste in de grondverf staan. Wat dat betreft komt dit artikel misschien wat laat. Toch is het goed om wat aandachtspunten mee te geven voor de nieuwe raadsperiode en de jaren erna (want de weg is nog lang).

Met dank aan Jeroen van Urk, raadsgriffier in Oude IJsselstreek, geef ik vijf bewegingen aan die de Gemeenteraad van de Toekomst wil maken, maar uiteraard eerst nog nader wil verkennen:

- van een politiek van partijen naar een *politiek van personen* – omdat het de mensen zijn die de relatie met de burgers goed inhoud kunnen geven;
- van een politiek van programma's naar een *politiek van thema's* - omdat de toekomst niet moet worden vastgelegd maar juist samen met burgers moet worden vormgegeven;
- van een politiek van doelstellingen naar een *politiek van uitgangsstellingen* – omdat elk proces een wandeling is waar je het startpunt wel maar het eindpunt nog niet van weet;
- van een politiek van arena's naar een *politiek van netwerken* – omdat verbinden effectiever is dan elkaar de loef afsteken;
- van een politiek van ideologieën naar een *politiek van inspiratie* – omdat grote verhalen meestal geen antwoord geven op de actualiteiten die zich spontaan aandienen.

Spannend, maar het lijkt me de moeite waard om aan die verkenning mee te doen. Want gaat politiek niet per definitie om macht? En hoe verhoudt die zich tot de overtuigingen van een partij als de ChristenUnie? Wat moet je straks nog in je verkiezingsprogramma zetten als je als raad nog 'slechts' een speler in het netwerk bent? Genoeg ideeën voor een mooie ledenvergadering, zou ik zeggen. ■

Auteur

Ben Nitraw is zelfstandig trainer/adviseur (www.in-gesprek.nl) en was gemeenteraadslid in Heino en Harderwijk. Hij is lid van de Gemeenteraad van de Toekomst.

De Bestuurdersvereniging maakt het u gemakkelijker

DOOR BERNADETTE VAN DEN BERG **Mogelijk hebt u het al gemerkt, de Bestuurdersvereniging zet in op de zichtbaarheid en herkenbaarheid van onze lokale en provinciale politici, ook in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen in 2014 en de provinciale verkiezingen in 2015. Dit doen we door u te bedienen met praktische Handreikingen, het aanbieden van ideeën en het versterken van de onderlinge uitwisseling. Hiermee kunt u lokaal op vrij eenvoudige wijze aandacht vragen voor een bepaald punt, passend bij het ChristenUnie-profiel. Zo mogelijk worden Handreikingen voorzien van voorbeeldvragen, voorbeeld-moties en een voorbeeld-persbericht.**

Meer samenwerking

We zien als Bestuurdersvereniging het belang van een helder landelijk én lokaal ChristenUnie-geluid, en het belang van samenwerking rond thema's. Een goed voorbeeld is het statiegeld-dossier geweest, waarin Bestuurdersvereniging en Tweede Kamerfractie succesvol samengewerkt hebben om afschaffing te voorkomen. Een ander voorbeeld van goede samenwerking lokaal, provinciaal en landelijk is de samenwerking rond het onderwerp 'kleine scholen'.

Wat kunt u van ons verwachten?

De Bestuurdersvereniging wil de komende maanden benutten om richting de gemeenteraadsverkiezingen de raadsleden te 'bedienen' met ideeën om lokaal zichtbaar te zijn en invloed uit de oefenen. De Tweede Kamerfractie wil dit ook, door onderwerpen die landelijk spelen zo mogelijk ook lokaal door te vertalen. We proberen u niet te overvoeren met ideeën in deze drukke periode in aanloop naar de verkiezingen en proberen de informatie die wij voor u hebben zoveel mogelijk te bundelen in de maandelijkse digitale nieuwsbrief van de Bestuurdersvereniging. Handreikingen worden wel 'los' naar u gemaïld. Het is

niet de bedoeling dat u perse alles oppakt, maar dat u kijkt wat past binnen uw politieke werk.

Intranet

Op Intranet (<http://intranet.christenunie.nl>) kunt u te allen tijde rondkijken en ideeën opdoen, een aanrader! Concreet hebben raadsleden/wethouders onlangs bijvoorbeeld al Handreikingen ontvangen rond lokaal alcoholbeleid en de nieuwe winkeltijdenwet. Ook zijn via Intranet voorbeeldvragen rond de WMO verspreid, en over schaliegas (Statenfracties). Ook via Twitter (@bvchristenunie), Facebook (groep 'Bestuurdersvereniging ChristenUnie') en de nieuwsbrief van de Bestuurdersvereniging wordt u op de hoogte gehouden van nieuw geplaatste ideeën/voorbeelden/Handreikingen/etc.

Wat verwachten we van u?

Als u politieke kansen ziet, laat het ons weten via bestuurdersvereniging@christenunie.nl of 033-4226969. Wij zullen er mee aan de slag gaan, en ze zo mogelijk vertalen en verspreiden, zodat alle fracties, inclusief de Tweede Kamerfractie, er wat mee kunnen doen. Graag ontvangen we ook uw feedback op de input die we leveren. ■

‘Ambtenaren en professionals moeten een omslag maken’

INTERVIEW MET SIMONE KENNEDY-DOORNBOS

DOOR GEERT JAN SPIJKER Bij binnenkomst in huize Kennedy vallen meteen de vele portretten van Amerikaanse presidenten op. Van Jefferson tot Bush jr: allemaal blijken ze wel ergens familie van de Kennedy's. Het huis ademt geschiedenis en politiek. Een mooie plek om Simone Kennedy-Doornbos, fractievoorzitter van de ChristenUnie in Amersfoort te interviewen. Een gesprek met een ervaren politica over decentralisaties, koopzondagen en verkiezingen. ‘Als burgers niks horen over lokale politiek gaat het meestal goed. Helaas komen in Amersfoort vooral de ruzies in de krant.’

Hoe ben je bij de ChristenUnie terechtgekomen?

Ik kom helemaal niet uit een politiek nest, mijn ouders waren wel lid van het GPV, maar de blaadjes werden niet gelezen. Pas toen ik naar Amsterdam verhuisde om daar te gaan studeren werd ik door de politiek gegrepen. Min of meer toevallig kon ik in 1990 een reis met GPV-jongeren naar Rusland maken. Dat was heel bijzonder, de communistische regimes waren toen net gevallen. Ik dacht 'Wow, interessant, de politiek doet ertoe!' Ik werd actief in het GPV en later zelfs de landelijke campagnepresentator. Toen trouwde ik echter een Amerikaan en emigreerden we naar de Verenigde Staten.

Toen jullie in 2003 weer in Nederland kwamen wonen, waren GPV en RPF gefuseerd tot ChristenUnie. Was dat heel anders?

Eigenlijk had ik het gevoel dat ik iedereen nog kende. Arie Slob en Kars Veling kende ik van school in Zwolle en bleken nu actief in de Haagse politiek. Heel grappig. Het ontstaan van de ChristenUnie vind ik nog steeds heel mooi. Een partij over kerkgrenzen heen waarin we open kunnen praten over geloof en samen kunnen bidden. We moeten wel voorkomen dat we gaan pretenderen dat we precies weten 'wat God wil'. Dat is gevaarlijk. Standpunten verschillen, binnen de ChristenUnie overigens nog meer dan in het GPV destijds.

Hoe uit jouw geloof zich in de raad?

Ik probeer met zoveel mogelijk soorten argumenten doelen te bereiken en meerderheden te

smeden. Op bepaalde momenten is het ook goed om te getuigen en de bijbel aan te halen. Zo eindigen onze algemene beschouwingen vaak met een inspirerende bijbeltekst.

Rijk en provincie gaan veel taken, zoals jeugdzorg en veel langdurige zorg, naar gemeenten verplaatsen. Vind je dat een goede ontwikkeling?

Jazeker, door decentralisatie rekenen we af met de afschuifcultuur – waarbij mensen met minder kansen op de arbeidsmarkt vanuit de bijstand (gemeentelijk geld) naar de Wajong of via werkbedrijven naar de WW werden geschoven (rijksgeld) – en het versplinterde zorglandschap. Vooral de jeugdzorg is een enorme warboel. Ik ben blij dat het nu op één niveau komt, met oog voor maatwerk. Maatwerk kost echter wel meer geld, dat moeten we ons realiseren. En veel ambtenaren en professionals zullen een enorme omslag moeten maken. Nu zijn zij ingesteld op vastgestelde kaders, straks zullen ze veel flexibeler en vraaggerichter moeten denken: 'Wat hebt u, burger, nodig?'. Om dat goed te kunnen beoordelen is veel kennis nodig van de lokale samenleving.

Kan Amersfoort deze omslag aan?

We bereiden ons goed voor, bijvoorbeeld door werkbezoeken te doen naar allerlei zorginstaties. Daarbij hebben we als gemeente een visie vastgesteld die richting geeft. Tegelijk is nog wel meer duidelijkheid nodig van het rijk, vooral over de omvang van de zorgvraag. Ook moet het rijk nu echt eens leren loslaten, zo bemoeit het zich telkens weer met Wmo-gelden.

Er wordt steeds meer van burgers verwacht. Is dat realistisch?

Amersfoort is een behoorlijke vrijwilligersstad. Eigen onderzoek in de stad heeft aangetoond dat mensen best wat willen doen. De drempel om vrijwilligerswerk te gaan doen blijkt hoog, maar als mensen het eenmaal hebben gedaan dan zijn ze vaak positief verrast. We zien ook grenzen: voor persoonlijke verzorging (douchen, lichamelijke verzorging, e.d.) wil men toch liever de professional dan de buurman. Bovendien moet de overheid er rekening mee houden dat vrijwilligers zich minder goed laten aansturen en minder continuïteit met zich meebrengen.

Blijft er nog ruimte voor christelijke zorginstellingen op lokaal niveau?

Wij hebben voorgesteld om te werken met een front-Office, waarachter de instellingen zitten. De hulpvrager kan dan zelf aangeven wat hij wil en bij welke organisatie. Dat kan dus een christelijke instelling zijn. Instellingen die nooit gevraagd worden zullen vanzelf het loodje leggen. Het huidige college kiest helaas een andere weg, meer via wijkteams met 'neutrale' organisaties. Wij sturen er nu op aan dat die instanties wel divers samengesteld zijn.

Jullie zaten vorig jaar nog in het college, nu niet meer. Waait er een andere wind door Amersfoort?

Toen de VVD vorig jaar het college liet vallen vanwege een vertrouwenscrisis met GroenLinks, wilde deze partij doorgaan met de PvdA, niet toevallig natuurlijk na de landelijke uitslag... Ze wilden beide perse twee wethouders leveren, en omdat alleen GroenLinks met dit plan mee wilde doen, zijn ze weer samen in een coalitie gestapt. Al het gedoe is slecht geweest voor het vertrouwen in de politiek. Zolang de burger niks hoort over lokale politiek gaat het meestal goed. Deze coalitie is echt seculier: 52 koopzondagen werden er meteen doorgedrukt, ondanks gebrek aan draagvlak onder alle groepen van de bevolking...

Waar gaat jullie fractie komend jaar op inzetten?

Richting de verkiezingen gaan wij van die koopzondagen zeker een punt van maken. Ik vrees dat de druk om te gaan werken op zondag enorm zal gaan toenemen bij veel meer beroepsgroepen, dat gaat echt voor een andere cultuur zorgen. Verder willen wij opkomen voor kwetsbaren in de samenleving, in het bijzonder de chronisch zieken, en voor keuzevrijheid zodat hulpvragers zorg kunnen krijgen die bij hen past. En ook voor kinderen en gezinnen in het algemeen hebben wij een scherp oog, bijvoorbeeld als het gaat om speeltuinen, het zwembad en de bibliotheek. ■

Personalia Simone Kennedy is sinds 2006 gemeenteraadslid (sinds 2011 fractievoorzitter) van de ChristenUnie Amersfoort en sinds 2009 vice-voorzitter van de gemeenteraad. Ze is lid van het curatorium van het WI en was meerdere malen lid van de landelijke verkiezingsprogramma commissie.

De ChristenUnie Raadsledenchecklist

DOOR RIEKE ELSENBROEK Deze weken wordt de training ‘Klaar voor de campagne in 1 dag’ gevolgd door ervaren en nieuwe kandidaat-raadsleden. Onderdeel van deze training is de ChristenUnie raadsledenchecklist, ontwikkeld met het WI en de BV.

Als je als fractie een raadsvoorstel in overweging neemt, moet je met veel zaken rekening houden. Hoe weet je nu of je alle belangrijke aspecten goed hebt meegewogen? Deze checklist voor ChristenUnie-raadsleden is bedoeld als ondersteunend middel.

1. Hoort het onderwerp bij het domein van de overheid?

De ChristenUnie vindt dat de overheid zich terughoudend moet opstellen. Ze moet geen verantwoordelijkheden van de samenleving overnemen en zich zo weinig mogelijk mengen in zaken van individuen of gemeenschappen. Is de overheid in het voorstel dienstbaar aan de samenleving?

2. Houdt het voorstel zich aan de beginselen van behoorlijk bestuur?

Een betrouwbare opstelling van de overheid is de kern van behoorlijk bestuur. Een betrouwbare overheid motiveert haar besluiten goed, handelt zorgvuldig en correct, houdt zich aan afspraken en zorgt dat de burger weet waar hij aan toe is.

3. Doet het voorstel recht aan alle betrokkenen?

Wie of wat ondervinden er gevolgen van het voorstel? Zijn hier partijen bij die hun stem niet kunnen laten horen? Daarbij hoort ook aandacht voor de gevolgen van mensen ver weg en in de toekomst, voor een duurzame economie en zorg voor de schepping dus.

4. Is dit voorstel in lijn met de koers van de ChristenUnie?

Een consistent geluid bevordert een helder profiel. Zegt het verkiezingsprogramma iets over het onderwerp? Zijn er op een ander niveau of in andere gemeenten

ChristenUnie-vertegenwoordigers bezig met de behandeling van het onderwerp, en wat is hun standpunt?

5. Blijft er door dit voorstel voldoende ruimte voor levensbeschouwelijke diversiteit?

De ChristenUnie wil mensen ruimte geven om hun geloof een plek te geven in hun leven, in het onderwijs, op het werk, enzovoort. Gaat het voorstel ten koste van die ruimte of bevordert het die?

6. Past het voorstel in de begroting?

Zijn de kosten in verhouding met de opbrengsten? Vinden we het dit bedrag waard of kan het geld beter aan iets anders besteed worden?

7. Heb je de reacties van de omgeving op het voorstel ingeschat?

Welke reactie verwacht je vanuit andere partijen, en van leden en kiezers? Het wil niet zeggen dat je je stemgedrag hier helemaal naar moet richten, maar dit moet wel onderdeel van je afweging zijn.

Ten slotte: politieke besluitvorming is uiteraard geen wiskunde. Vertegenwoordigers maken hun eigen inschatting en weging. Een ChristenUnie-politicus laat zich uiteindelijk leiden door de Bijbel. *Micha 6:8* is in dit verband een mooie richtlijn:

*Er is jou, mens, gezegd wat goed is,
je weet wat de HEER van je wil:
niets anders dan recht te doen,
trouw te betrachten en nederig
de weg te gaan van je God. ■*

ChristenUnie
Opleidingscentrum

Column

Subsidiariteit

DOOR EPP0 BRUINS, HOOFDREDACTEUR

Het subsidiariteitsbeginsel is een bekend begrip in de christelijke politiek. Het is terug te voeren tot de Augustijnse samenleving zoals beschreven in *De Civitate Dei*. Het begrip zelf is ontstaan als middenweg tussen het (extreem-)liberalisme, waarbij het lot van individuen aan marktwerking wordt overgelaten en de totalitaire regimes uit het begin van de twintigste eeuw.

Banale uitleg

Subsidiariteit gaat uit van een wederzijdse verantwoordelijkheid van de mens en de verbanden waarin hij zich organiseert, zoals kerken, verenigingen - maar ook familie en de overheid. Die verbanden dienen de mens. Tegelijk stellen die verbanden de mens in staat de maatschappij te dienen. Instellingen en overheden moeten de voorwaarden scheppen waardoor de mens zich kan ontplooiën - maar de ontplooiende mens geeft ook terug aan het grotere geheel. En dat heet samen leven.

Subsidiariteit sluit goed aan bij het Kuyperiaanse concept 'soevereiniteit in eigen kring'. De verbanden waarin de mens zich organiseert hebben alle hun eigen rol, functie en taak te vervullen. En daar hoort dan ook de juiste verantwoordelijkheid - en dus vrijheid - bij. Verbanden in de samenleving zijn er niet voor niets, ze geven zin en inhoud aan de samenleving.

Het is jammer dat het mooie principe van subsidiariteit tegenwoordig zo banaal wordt geïnterpreteerd: subsidiariteit betekent in de moderne samenleving alleen nog dat je taken en verantwoordelijkheden zo laag mogelijk belegt. Veelal komt dat voort uit nutsdenken of efficiency-overwegingen en dat heeft niets te maken met subsidiariteit - laat staan met soevereiniteit in eigen kring.

Wat is het 'waarom'?

Hoe doen ze dat in het bedrijfsleven? In de organisatiekunde heet subsidiariteit: integraal management. Het is bekend dat integraal management staat of valt met inspirerend leiderschap. Een inspirerend leider schept de juiste voorwaarden, bewaakt de samenhang, spoort aan en perkt in al naar gelang wat nodig is om het hogere doel te bereiken. Een inspirerend leider is bovenal in staat het 'waarom' uit te leggen. Waarom doen we dit en waarom doen we het zo? Het grotere verhaal, de zin achter dit alles. Juist dan zijn mensen bereid en in staat om hun rol en verantwoordelijkheid te nemen.

Zonder inspirerend leiderschap werkt subsidiariteit niet. Het beleggen van verantwoordelijkheden op lagere niveaus vindt dan niet plaats op basis van vertrouwen, maar op basis van een baas-knecht-verhouding, door het opleggen van taken en soms vanwege angst van de baas om zelf een fout te maken. Dat is geen subsidiariteit, dat is eenrichtingsmanagement.

De regering verschuift op dit moment allerlei taken en verantwoordelijkheden naar lagere overheden. Op zich kan dat een goede zaak zijn, maar de zingeving ervan, het 'waarom', mist. "Als lagere overheden de taken gaan uitvoeren, staat het dichterbij de burger, dan wordt het dus efficiënter" - zo is de bewering. Tegelijk wordt er op bezuinigd - en dat is het eigenlijke doel. Een neoliberale uitleg van een christelijk principe, gespeend van enige vorm van leiderschap.

"Als visioenen ontbreken, verwildert het volk." (*Spreuken 29:18*) ■

‘Voor ambtenaren betekent dit dat het niet in de eerste plaats gaat om het correct toepassen van regels, maar om het stimuleren dat verschillende partijen willen bijdragen aan het oplossen van problemen.’

Bort Koelewijn , pagina 13

DENKWIJZER
DW

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

Jaargang 13 | Nummer 3 | december 2013

Tips van Ben Tiggelaar

Politiek en voetbal

De stad wint, de regio verliest

De Eerste Kamer: hoe verder?

Lokaal leiderschap en het Koninkrijk

VOORwoord

Lokaal leiderschap en het Koninkrijk

"Zoek eerst het Koninkrijk van God, dan volgt de rest vanzelf." Dat *vanzelf* kan wat al te gemakkelijk overkomen, maar de oorspronkelijke woorden van Jezus zelf verwijzen naar de Geveer van deze rest. Managementdenker Ben Tiggelaar koos het als levensmotto. Een prachtig motto, en ook de rode draad van dit nummer. Lokale (en andere) politici binnen de ChristenUnie laten zich immers leiden door wat Jezus voorheeft men hen en de samenleving. Ze zoeken het belang van alle burgers, niet alleen van een specifieke groep. Allen zijn immers gemaakt naar Zijn beeld.

Lead like Jesus

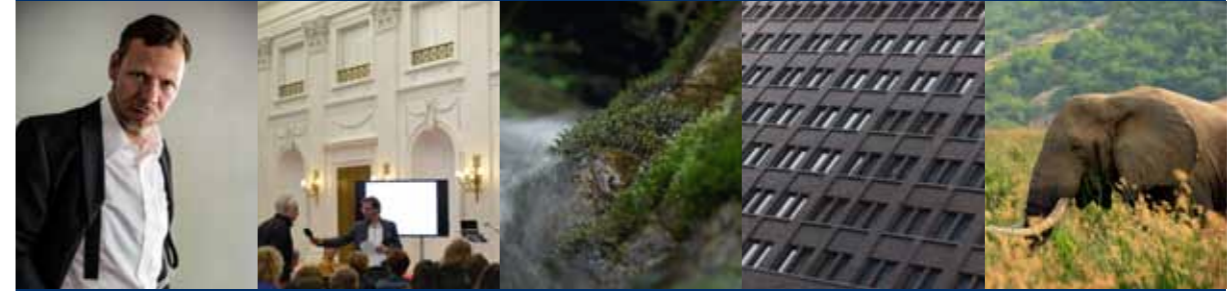
De komende maanden zal veel worden gevraagd van ieders leiderschap, vooral op lokaal niveau. Er moet worden gedebatteerd en geflyerd, vergaderd en onderhandeld. Waar te beginnen? 'Van alles waarover je waakt, waak vooral over je hart, het is de bron van je leven', zegt *Spreuken 4,23*. Ook politiek werk is allereerst iets geestelijks, een zaak van het hart. Centraal staat de vraag: wie dien je? Je portemonnee? Je trots? Je positie? Of sta je in dienst van iemand anders, andermans belang? In *Lead Like Jesus* onderscheiden Blanchard en Hodges het kwartet *heart, head, hands, habits*. Het begint met het hart, de gerichtheid van je leven, dan pas volgen visievorming en de handen uit de mouwen steken. Tot slot zijn *habits* onmisbaar, gewoonten die vormgeven aan een dagelijkse omgang met God.

Publieke herstelwerkzaamheden

Christenen zijn er om oog te hebben voor de noden van iedereen, niet primair voor eigen verworvenheden. Iemand die dat scherp onder woorden brengt is Gabe Lyons (*Herstellers*, 2012). Hij ziet een nieuwe generatie christenen die wil meewerken in het Koninkrijk, erop gericht is een 'spoor van herstel' achter te laten in onze postchristelijke samenleving. Herstellers zijn niet verantwoordigd over immoreel gedrag (als prostitutie), maar voelen zich daardoor juist uitgedaagd om het probleem aan te pakken. Ze zijn cultuurscheppers gericht op het algemeen belang, er niet op uit *cool* te zijn en door iedereen te worden geaccepteerd, maar geworteld in Christus een eigen weg te gaan. Het verlossingswerk van Christus is niet het einde, maar "het begin van onze samenwerking met God om ons leven en de wereld te herstellen." De ChristenUnie kan als politieke partij een mooie bijdrage leveren aan de herstelwerkzaamheden in het publieke leven. Een goede instelling en motivatie betekent beginnen met de 'eerste dingen': zoek eerst het Koninkrijk van God en zijn gerechtigheid - want als we dat niet als eerste doen, dan zullen we het nooit doen (Sören Kierkegaard).

GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

INHOUDSOPGAVE

- 04** - 'Wij gedragen ons kapot' | INTERVIEW MET BEN TIGGELAAR
- 08** - De oude beweging van levensbrengers | REINIER SONNEVELD
- 12** - Een fantastisch verhaal voor laffe tijden | HERMAN WEGTER
- 14** - Politiek is geen voetbal | ROB NIJHOFF
- 18** - Opnieuw debat over zondagsrust | ANJA HAGA
- 20** - Kwaliteit met betrokkenheid | JET WEIGAND
- 22** - Lokaal alcoholbeleid: betutteling? | ANJA HAGA
- 24** - Naar een economie van het Oude Testament | ALEX TEN CATE
- 28** - De stad wint, de regio verliest | PETER MULDER
- 34** - Zorg in een participatiesamenleving | WOUTER BEEKERS EN GEERT JAN SPIJKER
- 38** - De Eerste Kamer: hoe verder? | ROEL KUIPER EN HARMJAN VEDDER

MR. G. GROEN VAN PRINSTERER STICHTING
WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie
Bestuursvereniging

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie. Jaargang 13, nr. 3, december 2013.

Oplage: 6000 | ISSN: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuursvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via: wi.christenunie.nl
- DenkWijzer verschijnt 3 keer per jaar.
- Deadline kopij volgende nummer: 01-02-2014
- Donateurschap WI per 01-01-2013: €36,00* per jaar. T/m 26 jaar € 20,00.*
- Donateur WI (kwartaalbetaling) € 9,00 mogelijk met aut. incasso.

*Bij aut. incasso, anders € 2,50 toeslag

Redactie:

Eppo Bruins (hoofdredacteur)
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Wouter Langendoen (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:

frivista | concept & design, Amersfoort

Fotografie:

Folkert Rinkema, ChristenUnie, WI

Druk:

Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Legaten:

Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tennaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, 'Mr. G. Groen van Prinsterer stichting' Amersfoort. KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68.
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van DenkWijzer of uw donateurschap willen opzeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl).

© ChristenUnie 2013
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

BEN TIGGELAAR OVER GEDRAG EN LEIDERSCHAP

‘Wij gedragen ons kapot’

DOOR GEERT JAN SPIJKER **We moeten meer gaan zorgen, voor onszelf en voor onze naasten. Het accent in sociaal beleid verschuift van rijk naar gemeenten, en van gemeenten naar gemeenschappen. Dat vraagt een nieuwe houding en meer actie van burgers en lokale bestuurders. 'Managementgoeroe' Ben Tiggelaar is gespecialiseerd in gedragsverandering en leiderschap. Wat kunnen politici leren van de psychologie? En wat raadt hij ChristenUnie-politici aan?**

De eerste keer dat ik een boek van Ben Tiggelaar las, was tijdens een vakantie in de Ardennen. In het vakantiehuisje stond zijn boek *Doen!*. Ik begon - niet zonder scepsis - het boek te lezen en kon het niet meer wegleggen. Tiggelaar koppelt psychologische kennis aan voorbeelden uit het leven van alledag. Zijn boeken gaan vooral over privé en werk, maar raken ook aan maatschappelijke thema's. Hij werkt vanuit een wetenschappelijke basis en verpakt dat in een toegankelijke stijl, met kleurrijke covers en gelikte slogans. Wie kent niet de boeken - of tenminste de titels - *Dromen durven doen?* (De ChristenUnie hanteerde zelfs enige tijd de slogan 'Geloven durven doen') en *Dit wordt jouw jaar!?* De titels lijken te duiden op optimisme over gedragsverandering, zelfs op maakbaarheidsgeloof. Ten onrechte, naar zal blijken.

Gedragsverandering

In de troonrede werd gesproken over een verandering van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving. De overheid treedt terug en roept burgers op om meer voor elkaar te zorgen. Gaat dat zomaar? Kunnen mensen zo'n omslag maken?

Gedragsverandering is niet eenvoudig. Grofweg zijn er twee typen aandrijvingen van gedrag: situationeel en intentioneel. Het eerste gaat over veranderingen van iemands specifieke omstandigheden. Het tweede gaat over persoonlijke keuzes en intenties van mensen om te veranderen. Als mensen voor keuzes staan - zoals: zal ik me laten inenten? - dan vragen ze zich drie dingen af: is dit gedrag nuttig, wordt het gewaardeerd, en kan ik het wel? Als bij al die drie het stoplicht op groen staat dan is er op zijn minst sprake van goede wil om dat gedrag te gaan vertonen. Maar alleen intentie is onvoldoende voor gedragsverandering, onze wilskracht is erg beperkt. De invloed van de situatie is sterk, helemaal als we moe of gestrest zijn. Mensen onderschatten dat. Je kunt duizend keer zeggen dat mensen niet teveel moeten eten, maar onderzoek laat zien dat afmetingen van servies veel belangrijker zijn dan iemands intenties. Grotere soepkommen zorgen ervoor dat mensen meer gaan eten. Kortom, de omgeving en de verandering daarvan heeft een veel sneller en groter effect op gedrag dan het maken van een keuze.

Welke rol kan de politiek spelen bij gedragsverandering? De overheid lijkt me bij uitstek geschikt om omstandigheden aan te passen.

Ik ben net een jaar in de Verenigde Staten geweest en zag daar hoe in New York burgemeester Bloomberg de maat van geserveerde frisdrank probeerde te verkleinen, omdat die zo slecht zijn voor onze gezondheid. Hij moest echter opboksen tegen een enorme lobby van de fastfood industrie die zei: 'Mensen kunnen zelf wel kiezen wat ze willen'. Maar de wetenschap laat zien dat we dingen vaak op de automatische piloot doen, dat we worden gestuurd door de situatie. En aangezien suikerhoudende dranken een grote impact op obesitas-cijfers hebben, was het een goede zet geweest om invloed via de situatie uit te oefenen. Hetzelfde geldt voor maatregelen tegen roken. Uiteraard moet de overheid dat afwegen tegen de menselijke autonomie, teveel sturing wekt irritatie op. Mensen willen serieus genomen worden.

Als omstandigheden zo belangrijk zijn, moeten we dan nog wel wat verwachten van zelfhulp en persoonlijke gedragsverandering? Kunnen we daar niet beter mee stoppen?

Ik vond het grappig te horen over jouw scepsis over zelfhulp. Mijn vraag is dan: wat is het alternatief? Iets als: ik weet prima hoe ik mijn leven moet vormgeven en mijn gedrag veranderen? Laat maar zien, zou ik zeggen! We doen immers niet wat we willen. Meer dan 60% van de Amerikanen heeft stevig overgewicht en ruim 30% is zo dik dat het de gezondheid sterk bedreigt. In Nederland is dat inmiddels al 12%. Willen mensen dat echt? De meeste gezondheidsproblemen in westerse landen worden veroorzaakt door veranderbaar gedrag. Wij gedragen ons kapot! Dat is wat we doen. Is dat omdat we dat willen, omdat we zo goed zijn in zelfsturing? Ik geloof er niks van. Zelfhulp is nodig, maar wel in een sociale context. Laatst deed iemand deze mooie uitspraak: 'Ik had heel wat mensen nodig om het in mijn eentje te redden.'

Maar gaat die zelfhulpbenadering niet teveel van maakbaarheid uit?

Het is juist andersom: mensen die denken geen zelfhulp nodig te hebben geloven te veel in de eigen maakbaarheid. En uiteraard kunnen we onszelf en de wereld uiteindelijk niet redden,

ik ben ook erg blij dat iemand anders de wereld wil redden. Maar die Persoon doet ook de oproep mee te werken in Zijn Koninkrijk.

U schrijft: mensen willen wel veranderen, maar niet verliezen. In Nederland hebben we heel wat te verliezen, in ieder geval als het gaat om rechten en inkomen.

Verlies weegt voor mensen zwaarder dan winst, dat is goed om als politicus te beseffen. Immers, veel veranderingen gaan gepaard met verlies, bijvoorbeeld van zekerheid. Als echter veel verlies dreigt en men beschouwt een politieke ingreep als de oplossing, dan willen mensen wel veranderen.

Willen mensen zo'n participatiesamenleving wel? Willen burgers meer verantwoordelijkheid nemen voor elkaar en hun omgeving?

Als je burgers vraagt of ze in het algemeen een steentje willen bijdragen aan de maatschappij, dan is het antwoord vermoedelijk 'Ja'. Als je hypothetische vragen stelt, dan krijg je sociaal wenselijke antwoorden. Als iemand echter de concrete vraag krijgt om zijn onbekende buurman te wassen, ligt het heel anders. Dan komt het dichtbij en zal het antwoord eerder negatief zijn. Politici moeten dus oppassen te snel met cijfers te gaan schermen van 'burgers zouden dit en dit wel willen'.

Voor succesvolle gedragsverandering acht u een keuze voor een richting belangrijk, evenals het bepalen van een motto of credo. Wat is uw eigen credo?

'Zoek eerst het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid. Dan komt de rest vanzelf.' Bij de dingen die ik doe, vind ik het belangrijk om na te gaan wat Jezus Christus van mij vraagt. Ik wil leven in afhankelijkheid van Hem, verlost worden door Hem. Daarnaast zijn zijn aanwijzingen en zijn leven zelf mijn waardevolste lessen. Tegelijk blijf ik een zoeker, zoals iedereen. Het gaat om het zoeken van het Koninkrijk.

U zet gedrag centraal, maar begint gedragsverandering niet bij verandering van het hart? Moet niet voor alles de innerlijke mens worden gevormd?

Die vraag gaat meer over theologie dan over mijn vakgebied. Naar mijn idee zijn er minstens drie

soorten kennis. De eerste gaat over heilsleer: wat is de weg tot zaligheid? Dan heb je de zedenleer: wat is goed om te doen, wat is deugdzaam leven? Ik beweeg me zelf vooral op het derde terrein, dat van de actieleer: als je bepaald gedrag wilt implementeren, wat is dan verstandig om te doen? Mijns inziens zit daar de bottleneck! Maar wat ik doe en graag wil doen valt natuurlijk niet los te zien van mijn bekering.

Politiek leiderschap

Lokale overheden gaan een steeds centralere rol spelen in het bestuur van Nederland. Wat vindt u belangrijk als het gaat om (lokaal) leiderschap? Leiderschap ontwikkelt zich richting het anderen ondersteunen in zelfleiderschap. Dat zie je ook in de politiek: de overheid treedt terug, maar ambtenaren kunnen burgers wel ondersteunen bij hun taken. Hier liggen hele interessante uitdagingen. Ik zie parallellen met het bedrijfsleven en de zorg. Daar zie je de opkomst van zelfsturende teams. Dat is geen verkeerde ontwikkeling, maar ondersteuning blijft wel nodig, het gaat niet automatisch goed.

Wat is volgens u typerend voor politiek leiderschap?

Het bestaat uit twee onderdelen. Allereerst leiderschap in de kleine kring - binnen de fractie, de partij - wat vergelijkbaar is met andere organisaties: je wilt met een groep mensen om je heen bepaalde doelen halen. Tegelijkertijd is er het leiderschap richting de diffuse groep daarbuiten, de burgers. Die groep beïnvloeden is een stuk lastiger. Dat gaat meer over marketing dan over leiderschap: hoe breng je je ideeën aan de man?

Ziet u momenteel goede politieke leiders rondlopen?

Daar doe ik geen onderzoek naar en weet ik dus te weinig van af. Het is een lastige kwestie. Een paar jaar geleden vond men Obama een hele goede leider, maar wat is er nu over van dat beeld? Velen in Nederland waren blij met Obamacare, maar in de VS geloven zelfs veel democraten niet meer in Obamacare, vanwege het gebrek aan beschikbare middelen. Goed leiderschap betekent toch dat je in staat bent inspirerende resultaten te definiëren en te halen. Het gaat om visie en resultaat. En dat is in de politiek lastig. Het duurt jaren eer wetgeving

klaar is en doorwerkt in de steden en dorpen waar het moet gebeuren. Mijn vraag is: hoe pakt het uiteindelijk uit in de maatschappij? Dat valt vaak knap tegen.

Burgers worden mondiger en accepteren minder makkelijk gezag. Niet alleen de politiek, ook de kerk, het bedrijfsleven en zelfs de wetenschap worden gewantrouwd. Een goede ontwikkeling? In zijn algemeenheid zie je dat leiders minder belangrijk worden en volgers belangrijker. Het tijdperk van het claimen van leiderschap is ten dode opgeschreven. Leiderschap is tijdelijk geworden, altijd onder voorbehoud van de steun van volgers. Dat geldt in de politiek, maar ook daarbuiten. Mensen aanvaarden leiders wel, maar alleen als ze problemen ervaren die ze zelf niet kunnen oplossen. Ze zullen vervolgens een leider het mandaat gunnen om op dat specifieke terrein een oplossing te vinden. Leiderschap is dus contextueel. Winston Churchill kreeg van de Britten het mandaat om de oorlog tegen de Duitsers aan te voeren, maar mocht na de oorlog niet door. Voor politiek draagvlak is cruciaal: kun je als leider identificeren wat het echte probleem van de mensen in je gebied is en kun je een oplossing formuleren die mensen accepteren?

Volgers bepalen wie leiders worden, maar moet een politiek leider niet soms ook voor de troepen uitlopen? Burgers willen toch het liefste alles houden zoals het is, bang voor verlies als ze zijn. Een politicus krijgt het mandaat voor meerdere jaren en dat is goed. Binnen die periode heeft hij ruimte om maatregelen te nemen die verder gaan dan de waan van de dag. Hij kan daarbij op problemen wijzen die burgers zelf misschien nog niet eens hadden gezien. In de film *Primary Colors* bijvoorbeeld worden arbeiders uit de staalindustrie er door de hoofdrolspeler op gewezen dat hun industrie dreigt te verdwijnen. Hij heeft het lef om ze de waarheid te zeggen: het probleem was niet dat de staalindustrie zou verdwijnen, maar dat de werknemers al jaren niets aan hun scholing deden en zo hun eigen toekomst op het spel zetten.

Nederland ontkerstent, wat betekent dat voor christenen in politiek en samenleving? God leidt de geschiedenis, dat staat voorop. Dus ook als er geen christelijke meerderheid is,

© MaddyChristine Hope

is pessimisme niet op zijn plaats. Wat mij wel zorgen baart, is dat mensen vergeten dat veel van onze waarden voortkomen uit het christendom. Als je God uit het oog verliest en denkt dat de beschaving een puur menselijke inspanning is, dan kunnen we gemakkelijk te hoog van onszelf gaan opgeven. Juist als christen kom je tot zelfrelativering en bescheidenheid. Dat is hard nodig, zeker voor mensen die leiding geven. Jozef vind ik hier een prachtig voorbeeld. Omdat hij Farao's droom over de zeven magere jaren kon uitleggen werd hij tot onderkoning benoemd. Maar hij kon dat alleen omdat God hem de droom en de uitleg had doorgegeven. Jozef had kennelijk leiderschapskwaliteiten, maar zijn functie had hij niet aan zichzelf te danken. Het draaide om afhankelijkheid. ■

Auteur Dr. Ben Tiggelaar is schrijver en trainer op het gebied van leiderschap en gedragsverandering. Hij is columnist van diverse bladen en schreef onder meer *Dromen durven doen*. Hij promoveerde aan de VU op het proefschrift *The Core of the Matter* (2010).

De oude beweging van levenbrengers

DOOR REINIER SONNEVELD **Christelijke politiek is door en door pro life. Christenpolitici hebben oog voor het leven en de bloei van de ander, omdat ze in elk mens de herinnering aan God en zijn liefde voor mensen zien. God wil mensen zien leven en bloeien, de ChristenUnie dus ook. Die boodschap uiten en doorgeven is hard nodig in deze tijd waarin de rede steeds eenzijdiger en egocentrischer wordt.**

Mijn eerste stukje in een echte krant (dus niet de schoolkrant) schreef ik op mijn zeventiende. Na een uur zoeken vond ik het terug in de uiterste krochten van mijn computer. Het was geschreven in WordPerfect 5.1 (digitaal gezien een soort Oud-Hebreeuws) en het duurde even voor ik een tekstverwerker vond die dat aankon. De eerste zin is:

“Niet alleen in Den Haag is het een hot item, ook in Rotterdam wordt er op gemeentelijk niveau druk over gediscussieerd: mogen winkels op zondag open, of niet?”

Daarna volgde een interview met een dame van het CNV over de ‘24-uurseconomie’. Dat was toen een nieuw begrip, herinner ik me, en je hoorde het overal. We hebben het over voorjaar 1996.

De CNV-dame zei:

“Als ik niet openga, zal het publiek minder bij

mij kopen, maar als de winkel wél opengaat, dan worden de personeelskosten en dergelijke weer veel hoger. Het publiek is uiteindelijk het slachtoffer door de noodzakelijke prijsstijgingen... We gaan Amerikaans leven; het ene gezinlid komt binnen, rukt wat uit de koelkast, stopt wat in de magnetron en is al weer weg als lid nummer twee binnen komt. Daar wordt de maatschappij niet bepaald beter op.”

De stemmen van de Rede

Voor mij was haar methode van redeneren heel verfrissend. Zij was christelijk, reformatorisch als ik het me goed herinner, maar ze gebruikte in het interview geen enkel argument uit de Bijbel. Ze sprak een algemene, seculiere taal. Dat was toen nieuw voor mij en ik vond het een openbaring. Niet alleen de Bijbel zegt het, de Rede ook! Het suggereerde dat er ook in de schepping informatie over het ware leven te vinden was,

in dat tweede heilige boek, het Boek van de natuur. En dat boek is toegankelijk voor iedereen. Als er een ritme in de natuur geschapen is, is het gezond daarop af te stemmen, en kun je erop vertrouwen dat ook de Rede dat ritme zal ontdekken.

Later ben ik weer wat pessimistischer geworden over de mogelijkheden van de Rede. De Rede heeft, kort gezegd, weinig last van bindingsangst en laat zich voor veel karretjes spannen. Ook elke ChristenUnie-politicus loopt daar tegenaan. Christelijke motivaties worden in onze seculiere cultuur steeds minder uitlegbaar. Er is geen taal meer die lijkt te werken en bij iedereen overkomt. Je zult dus regelmatig iets denken als: “Ik weet zó zeker dat deze beslissing slecht is voor ons dorp, onze stad – maar ik weet niet meer hoe ik ze ooit daarvan kan overtuigen. Misschien als ze het uitproberen, blijkt na een tijdje dat het inderdaad niet werkt, dan krabbelen ze wel terug, zoals nu

gebeurt rond legalisering van prostitutie...”

Boterhammen in Congo

Hoe de Rede het christelijk geloof heeft ‘verlaten’ voelde ik bijvoorbeeld een jaar of zes geleden in Congo. Ik was daar in een gehucht om een korte speelfilm te maken. We kwamen er de eerste dag binnenrijden met een forse jeep. We sjouwden onze grote zilverkleurige camerakoffers eruit. Vijftig kinderen gaapten ons aan. Na de eerste ochtend filmen werd het etenstijd. Als ik een uurtje te laat eet, ga ik trillen en word ik kribbig. Ik had dus die ochtend een indrukwekkend lunchpakket gesmeerd. Ik zou niet gaan trillen en kribbig worden – niet als ik zeven acteurs uit het dorp zelf en een crew moest aansturen.

Ik haalde dus mijn indrukwekkende lunchpakket uit de grote jeep en begon fanatiek te happen. Eén dubbele boterham weg, de tweede, de derde...

Gehandicapten durven zomaar het tempelplein op en Jezus geneest hen. Een fysieke genezing, maar ook het systeem geneest. Een prachtige motivatie voor christelijke politici.

En toen pas keek ik op en zag ik de grote groep kinderen om mij heen. Al die tijd hadden ze me doodstil aangestaard. Eentje hapte zelfs met zijn mond, alsof hij een onzichtbare boterham mee-at. Jachtig keek ik rond. Wat moest ik beginnen met één overgebleven boterham?

De kruimels van Leontine

De oma! Natuurlijk. Zij, Leontine Kunda, was een van de hoofdrolspelsters in onze film, en ik wist hoe hoog oude mensen worden geacht in deze cultuur. Ik moest mijn boterham aan haar geven. Dat zou een goede daad zijn. Ook zij had vandaag nog niets gegeten. Met een heel nobel en christelijk gevoel gaf ik haar mijn laatste boterham. De oma pakte mijn offer met een alleraardigste glimlach aan. Zij draaide zich om. Zij brak er een stukje vanaf. Zij gaf dat stukje aan een kind. Zij brak er nog een stukje vanaf. Gaf dat aan het volgende kind. Alle kinderen kregen een miniem stukje van mijn boterham. Zelf at zij niet. Op heel lokaal, kleinschalig niveau wist oma Kunda precies wat de Bijbel voorschrijft en bracht dat in de praktijk. Maar ik weet niet of het uit te leggen is.

De Rede zou zeggen: "Op deze manier heeft niemand iets aan die ene boterham. Beter had gewoon een enkele persoon die helemaal opgegeten." En toch is er ergens in ons een diepe intuïtie dat oma Kunda het wél snapte, en de Rede niet; dat wat zij deed, misschien niet slim was, maar wel onweerlegbaar mooier...

Verachte lammen en blinden

Uiteindelijk heeft oma Kunda deze houding bij Jezus geleerd. Laatst viel mijn oog op een detail dat mij niet eerder was opgevallen. Het detail krijgt diepte als je iets weet over de positie van gehandicapten in het Jodendom van de eerste eeuw. In *Leviticus 21* staat een hele lijst van mensen die geen priester mogen worden: "Niemand die blind is of verlamd, niemand met een misvormd gelaat of abnormaal ontwikkelde ledematen, niemand wiens ledematen na een botbreuk vergroeid zijn, niemand met een gebochelde of dwergachtige gestalte, niemand met staar, niemand met zweren of uitslag, niemand met verpletterde zaadballen..." Die regel was er om uit te drukken dat God volmaakt is en de priesters moesten dat op hun beurt ook uitdrukken. De eerste twee categorieën,

de blinden en verlamden, werd een spreekwoord, dat terugkomt in een verhaal eeuwen later.

Gehandicapten mochten niet alleen geen priester worden, blijkt dan, ze mogen vanaf dan helemaal het tempelplein niet meer op en hen werd zo het intiemste contact met God onmogelijk gemaakt. De grote koning David zegt zelfs (2 *Samuël 5*): "Lammen en blinden, die veracht ik uit de grond van mijn hart." En sindsdien werd het spreekwoord: 'Lammen en blinden komen mijn huis niet in.'

Jezus en de gehandicapten

En dan, duizend jaar later, een ver achterkleinkind van die David is op dat tempelplein, en wat staat er? "Blinden en lammen kwamen in de tempel naar hem toe en hij genas hen." (*Matteüs 21*) Deze gehandicapten die werden geweerd van het intiemste contact met God, durven nu wel zomaar het tempelplein op en Jezus geneest hen. Een fysieke genezing, maar ook het systeem geneest. Die daad, dat moment, lijkt me een prachtige motivatie voor christelijke politici vandaag de dag: we willen dat personen opbloeien, maar ook dat structuren veranderen. Maar weer is het lastig uit te leggen. We geloven dat mensen 'beeld van God' zijn, ieder mens, want zo leefde Jezus dat voor en zo vertelt de Bijbel dat. Maar de Rede lijkt zich momenteel aan andere belangen te verbinden. Die laat zich, zoals gezegd, voor veel karretjes spannen, en het wordt steeds moeilijker je geloof in de bijna oneindige waarde van ieder leven uit te leggen in termen van de Rede.

God is pro life

Die vervreemding en die teleurstelling merken we nog het meest op dit vlak: God is fundamenteel pro life, voor elk leven – hij heeft het zelf geschapen. Jezus is hét leven (1 *Johannes 1*). Dus als wij Jezus volgen, proberen we leven te brengen. We proberen mensen te laten opbloeien en al hun potentieel te laten schitteren. Want we weten dat we allemaal 'beeld van God' zijn. In elk splintertje van ons zit iets dat ons heilig maakt en dat kan ons onmogelijk worden afgenomen. Dat betekent dat de essentiële vraag die je bij elk besluit kunt stellen, deze is: brengt dit besluit meer leven of niet? Behandelt dit de mensen die het betreft als het beeld van God of niet? Dat is de ultieme vraag. Heb ik door hoezeer deze mensen

geliefd zijn? Dat ooit het ultieme beeld van God, de definitieve volmaakte versie, Jezus, voor hen gestorven is? Dat is een vraag waar de Rede momenteel steeds dover voor wordt, maar hier gaat het om en dit is wat ons drijft als gelovigen.

Courgette

Laten we ons daarom blijven oefenen in anders kijken. Zoals Leontine Kunda anders keek naar mensen dan ik toen. We zagen dezelfde kinderen en toch zagen we iets anders. Wij hebben bijvoorbeeld een moestuin. En de eerste courgette die we daar uit halen, daar hebben we voor gevochten. We hebben gesnoeid, we hebben de meeldauw bestreden, we hebben de slakken verwijderd, we koesteren die eerste courgette. Maar als een gast bij ons komt eten, ziet diegene gewoon een courgette als alle andere uit de supermarkt. Het ziet er hetzelfde uit, maar het voelt totaal anders. Zo kun je ook naar dit leven kijken. We zien dezelfde gebeurtenissen. We kennen dezelfde geschiedenis. Maar toch maakt het enorm uit of van dit leven gehouden is, of we gekoesterd zijn, of er voor ons gezorgd is – of er zelfs iemand voor ons gestorven is.

Twee medaillons

Het mooiste verhaal dat ik hierover ken, gaat zo. Haing Ngor was een arts in Cambodja, maar verloor daar zijn hele familie door de Rode Khmer – die roeiden in de jaren 70 en 80 een-derde van hun eigen bevolking uit. Ngor droeg een bril, werd dus opgepakt en lang gemarteld, maar hij wist te ontsnappen en kwam uiteindelijk terecht in Los Angeles. Het enige bezit dat hij mee kon nemen, was een gouden medaillon met daarin een lok haar van zijn doodgemartelde vrouw. In Amerika werd hij acteur en hij speelde in *The Killing Fields* – die film werd wereldberoemd en hij won er een Oscar mee. Toen, 25 februari 1996, werd hij in zijn eigen huis overvallen door een bende. Zij eisten alles wat hij had. En hij gaf ze alles, want bezit interesseerde hem niks meer, maar niet de gouden medaillon die hij altijd om zijn nek droeg, en hij legde uit waarom. Meer was er niet over van zijn vrouw,

hij hield nog steeds van haar en was nooit hertrouwd. Hij smeekte hen of hij dat ene mocht houden, maar de bendeleden vermoorden hem, terwijl hij wanhopig het medaillon probeerde bij zich te houden. Op de zwarte markt kregen ze er een paar dollar voor, voordat ze werden opgepakt. Er zijn eigenlijk twee medaillons. Een die de overvallers zagen – een die Haing Ngor zag. Eentje is een paar suffe dollars waard – en de ander is de enige en laatste herinnering aan de liefde van je leven. Zo kun je ook naar dit leven kijken. Dit leven kan gewoon zo'n medaillon zijn, een paar dollar waard – of dit leven is de enige en laatste herinnering aan je grote liefde.

De grote uitnodiging

De grote uitnodiging van de Bijbel is je te scharen in die oude, immense beweging van levenbrengers en zelf ook leven te gaan brengen. God had alles voor ons over. De grondstoffen van een mens zijn maar een paar dollar waard en veel mensen worden zo behandeld. Alsof ze niets meer zijn dan wat je op de zwarte markt krijgt voor een medaillon. En dat is wat de Rede soms kan beweren.

Maar als christen, als christelijke politicus, kun je dit in elk mens zien: de enige en laatste herinnering aan onze grote liefde, God. Wees voluit, zonder enige reserve, voor dit leven. Schaar je, als burger, als politicus, in die geweldige beweging van mensen die al zo lang, voluit, zonder enige reserve, voor dit leven zijn. Geef nooit op. Houd vol. Want God heeft ons nog nooit opgegeven en is altijd blijven volhouden. ■

Samenvatting

- De Rede en redelijke argumenten hebben een belangrijke plek in de politiek.
- De Rede laat zich echter voor allerlei karretjes spannen en is nooit neutraal.
- Momenteel legt de Rede de nadruk op nut, effectiviteit en eigenbelang.
- Dat staat op gespannen voet met een christelijke benadering, waarin naar (de bloei van) mensen wordt gekeken door de bril van Gods liefde.
- Het is dan ook hard nodig een christelijk 'levens-geluid' te laten horen in de Nederlandse politiek.

Auteur

Reinier Sonneveld is schrijver van onder meer *Jutten* en *De stilte van God*. Daarnaast is hij columnist van diverse tijdschriften.

Een fantastisch verhaal voor laffe tijden

DOOR HERMAN WEGTER

De gemeenteraadsverkiezingen komen eraan. De kandidatenlijsten zijn goedgekeurd, de inkt van de verkiezingsprogramma's is zo goed als droog. Honderden vrijwilligers en (kandidaat-) politici gaan na de jaarwisseling voor de ChristenUnie de straten en pleinen van hun woonplaatsen op. De standpunten in het hoofd, de flyers in de hand en natuurlijk de jas met het ChristenUnie-logo aan. Maar hebben we in het post-christelijke Nederland van 2014 naast prachtige politieke standpunten ook nog een blijde boodschap voor de wereld?

Iedere week bezoek ik voor mijn programma Geloven op 2 een plaats in Nederland en onderzoek ik in hoeverre het christelijk geloof daar (nog) leeft. Wekelijks word ik zo op straat geconfronteerd met mensen die zijn opgevoed met het geloof, maar er later afstand van hebben genomen. Soms beschadigde en gefrustreerde, maar vaak vooral onverschillige ex-gelovigen. Het christendom is op zijn retour, klinkt het. Ondertussen klagen veel christenen die ik ontmoet over de leegloop van kerken en het verlies van 'christelijk territorium', zoals de zondagsrust. En zo dreigen we te vergeten dat we als christenen juist in 2014 een fantastisch verhaal hebben. Hieronder drie redenen waarom ik daarvan overtuigd ben.

1. Christenen hebben een uitstekend antwoord op het doorgeslagen individualisme

De helft van alle Nederlanders heeft volgens TNS Nipo last van eenzaamheid. Daarnaast zie ik in ons land een echte ABBA-mentaliteit; de winnaar krijgt alles. Maar één persoon alles geven, betekent dat anderen niets krijgen. Wij hebben als christenen echt iets toe te voegen

met onze overtuiging dat je niet voor jezelf leeft. Dat je zelfs je vijanden lief moet hebben. Dat het gezin en de familie de belangrijkste basis zijn voor ieder mens - en dat we daar dus in moeten blijven investeren. Dat de kerken, in welke vorm dan ook, cruciaal zijn als plek om gemeenschap te ervaren. En om te oefenen in naastenliefde.

2. Christenen hebben de beste maatschappijvisie

Wij geloven dat mensen zijn geschapen naar Gods beeld en dat ze daardoor relationele, creatieve en verantwoordelijke wezens zijn. Dat is een heel andere benadering dan die van de markt, die van ieder mens een consu-mens maakt. Of die van de staat, die ieder individu als een nummertje ziet in een grote zorg-machine die alle verantwoordelijkheden van ons overneemt. Dat duizenden jaren oude boek, waar wij nog dagelijks in lezen, staat vol principes die ook nu nog ongelooflijk waardevol blijken. Bijvoorbeeld dat schulden altijd tijdelijk moeten zijn. Of dat iedereen een tweede kans verdient, wat hij of zij ook heeft gedaan. Dat vrijheid niet betekent dat je maar alles kunt DOEN wat je wilt, maar dat je alles kunt LATEN en dus nergens aan vastzit.

Of zoals hoogleraar (Kerkgeschiedenis en Geschiedenis van de Theologie) Paul van Geest het onlangs zei: "De christelijke visie bevrijdt individuen van 'Babel', van het isolement van een leven gericht op rijkdom, roem en wellust."

3. Iedereen profiteert van de christelijke visie

Van zowel een goede kerk als een goede christelijke politieke partij wordt iedereen beter, ook niet-gelovigen. Christelijke politiek is nooit egoïstisch en zal ten diepste niet gaan over het welzijn en de verworvenheden van christenen, maar over die ander, de naaste, de maatschappij. En dus over bijvoorbeeld de zorg voor illegalen en het bestrijden van prostitutie en armoede. Dat maakt de ChristenUnie de partij van de vrijwilligers, van de mantelzorgers, en van de ondernemers die zich inzetten voor het goede doel. De Amerikaanse schrijver Gabe Lyons noemt deze mensen 'Herstellers'. Mensen die met God willen samenwerken om gerechtigheid, genade, vrede, medeleven en vrijgevigheid in de wereld te brengen. Die als zoutend zout willen laten zien wat er mogelijk is en hoe de wereld eruit zou zien als er herstel en verzoening zou zijn. Mensen die willen laten zien dat ze een betere manier van leven gevonden hebben. Een manier van leven waarvan iedereen beter wordt.

Politiek voor de ander

Politiek gebaseerd op de Bijbel creëert zo betrouwbare en constructieve politici die er niet alleen voor zichzelf en ook niet alleen voor de belangen van hun eigen kiezers zijn, maar vooral voor die van de 'ander'. Laat daar nou schreeuwend behoefte aan zijn in een politiek klimaat dat gedomineerd wordt door een historisch laag vertrouwen in politici en goedkoop populisme.

Iedere 'hersteller' die in verkiezingstijd zoutend zout wil zijn, kan dus zijn hart ophalen. We leven in laffe tijden. En wij hebben een fantastisch verhaal! ■

Auteur Herman Wegter is EO-presentator. Hij is ChristenUnie-lid en stond nummer 7 op de lijst voor de Tweede Kamer-verkiezingen van 2012.

Vijf communicatie- en campagnetips voor de gemeenteraadsverkiezingen:

1) Geef jezelf bloot

Laat zien wie je bent en wat je ten diepste motiveert. Volgens de Amerikaanse hersenonderzoeker Drew Westen stemmen mensen niet rationeel, op standpunten of partijen, maar emotioneel, op mensen bij wie ze iets voelen.

2) Drink veel koffie

Je relevantie als partijlid of politicus hangt in deze netwerksamenleving meer dan ooit af van wie je kent. Verdubbel het aantal namen in je adresboek. Zorg dat zoveel mogelijk 'herstellers', christenen die in jouw plaats een rol spelen, erin staan. Vooral degenen die te maken hebben met de onderwerpen waar jij je mee bezighoudt.

3) Kies

Hoe duidelijker je keuzes maakt met welk(e) onderwerp(en) jij als lokale ChristenUnie de verkiezingen ingaat, hoe groter de kans is dat je 'smoel' krijgt in jouw plaats. Dus kies je gevechten wijs, bepaal met welke (een of twee) onderwerpen jij je in jouw plaats gaat onderscheiden.

4) Concreter is beter

Maak je standpunten zo concreet mogelijk. Wat betekent jouw voorstel (en dat van je opponenten) concreet voor de mensen over wie dit gaat? Gebruik anekdotes om je standpunten tot leven te laten komen.

5) Maak een elevator pitch

Formuleer in 30 seconden wat jou drijft om politiek actief te zijn en waarom juist voor de ChristenUnie. Maak het zo specifiek en persoonlijk mogelijk en leer het uit je hoofd. Hier kun je tijdens debatten en op straat veel profijt van hebben (Zie tip 1).

Politiek is geen voetbal

CHRISTELIJKE POLITIEK: HOUDING ÉN INHOUD

Onlangs schreef professor George Harinck in een column: "Zoals er geen christelijk soort voetbal bestaat, bestaat er ook geen christelijk soort politiek. Als er christelijke politiek is, dan bestaat die meer uit een houding dan een methode."¹ Nu behoren columns te prikkelen en kietelt Harinck graag zijn lezerspubliek. Toch maakt hij christenen hier meer bescheiden dan goed is.

Eerst Harincks gelijk. Als we politiek opvatten als overheidshandelen, dan is dat een speciale tak van sport (een praktijk) met een specifiek doel (menselijk samenleven mogelijk houden) en specifieke methoden (zoals debat, wet- en regelgeving, verkiezingen). Wie zich als christen politiek wil inzetten, dient zich deze praktijk eigen te maken, inclusief doel en methoden. Net voetbal.

Herkenningmelodieën

Politiek gaat over het samenleven van ongelijke mensen. Daarom stoort Harinck zich er - net als ik - vermoedelijk aan, wanneer christenen hun politieke inbreng versmallen tot typisch christelijke herkenningmelodieën:

- Ingaan op 'ethische' zaken - en dan blijkt men vooral aan abortus en euthanasie te denken.

DOOR ROB NIJHOFF

Abraham Kuiper richtte in 1879 de AntiRevolutionaire Partij op als eerste landelijke politieke partij in Nederland. Via deze en verwante partijen hebben christenen al zo'n anderhalve eeuw een politieke traditie opgebouwd, nog afgezien van christenen die zich (individueel) in andere partijen hebben ingezet. Dankzij deze lange traditie hoef je niet opnieuw het wiel uit te vinden als je politiek je bijdrage wilt leveren. Niet voor niets zijn Kuiper en concepten als 'soevereiniteit in eigen kring' exportproducten waarmee bijvoorbeeld Zuid-Amerikaanse Pinksterchristenen momenteel hun winst doen. Toch klinken ook andere geluiden.

Deze versmalling wekt de indruk dat een keus voor kolencentrales geen morele verantwoording vraagt, en het functioneren van banken of de salarisopbouw bij woningcorporaties evenmin.

- Opkomen voor eigen groepsbelangen, zoals door een focus op bijzonder onderwijs. Een christelijke partij zal bij discriminatie van christenen, homo's en roma toch niet alleen opkomen voor de christenen? Wie zelf een moskee of meer koopzondagen taxeert als bronnen van onrust, zal moeten beseffen dat politiek gaat over wat wijs en terecht is wanneer een groeiend deel van de bevolking zoiets wel wil.
- Getuigen - wat men dan opvat als het expliciet noemen van de naam van God of Jezus Christus in relatie tot een politiek thema. Wie hiervoor kiest, miskent dat ook zonder deze Naam een zakelijke argumentatie bijdraagt aan het totale getuigenis dat van een christenpoliticus uitgaat, of van een expliciet christelijke partij. Wie bijvoorbeeld aangeeft hoe men via huisartsen en apothekers verspilling in de zorg kan tegengaan, om zo een bezuiniging in die sector te verzachten, laat tegelijk merken tot welke keuzes (in elk geval sommige) christenen graag komen die hun Heelmeester willen volgen.

Christelijke politiek maakt verschil

Christelijke politiek die op deze drie manieren wordt versmald, werkt zomaar contraproductief. Maar dan verder. Wie als christen politiek meer wil doen, moet zich ook niet beperken tot een houding. Die keus kun je interpreteren als een variant van de optie 'getuigen' - maar dan enkel non-verbaal. Ja, een christelijke houding is belangrijk in elk debat, in elke wandelgang, en in de rest van je leven. Het bepaalt hoe geloofwaardig is wat je verder politiek inbrengt. Maar intussen gaat het in de politiek juist om je inhoudelijke inbreng en keuzes. Bij D66 ken ik niemand die enkel een redelijke houding wil leveren als politieke bijdrage. Politiek is nu eenmaal de afstemming van de inhoudelijke inbreng van diverse kanten, onderscheiden taxaties, verschillen in afweging en prioriteiten, onderscheid in waarden en gewicht in waarden. Waarom zouden christenen anderen dan hun inbreng onthouden?

Harinck zet christelijke politiek als houding tegenover christelijke politiek die zichzelf ziet als "een eigen soort van politiek bedrijven, die we christelijk kunnen noemen, met eigen thema's, methoden en technieken." Hier schuift een scheve tegenstelling een hoop christelijke impact zomaar van tafel. Politiek is een praktijk waarin christenen die daaraan willen bijdragen, zich hebben te voegen. Een praktijk met eigen "methoden en technieken" (debat, verkiezingen). Niet die praktijk is specifiek christelijk, maar op tenminste drie vlakken maakt christelijke inbreng groot verschil:

1. Een andere manier van politiek bedrijven

Zelfs als christelijke politiek alleen een houding zou zijn, betekent dat wel degelijk iets voor de methode van politiek bedrijven: op welke manier maakt een christen gebruik van het politieke instrumentarium? Tegen het einde van een NOS-verkiezingsdebat heeft in elk geval Femke Halsema wel eens gène verwoord over het hakketakkerige verloop ervan, het elkaar in de rede vallen, het niet eens op gang komen van een gedachtenwisseling. Zo toonden de politici een belabberd voorbeeld van omgangsvormen aan de samenleving. Scoren met onliners wint het met stip van elke poging om andermans

inbreng recht te doen, om zoveel mogelijk van de 360° aan visies mee te wegen. Wie luistert om diverse aspecten, argumenten en onderliggende waarden te peilen die een ander aanvoert? Een parlement (parler = praten) veronderstelt luisteren (écouter), maar het wordt tijd een apart écoutement op te richten om dat luisteren eens te oefenen. Juist hier kunnen christenpolitici - in welke partij ook - laten zien en horen dat een parlement anders kan en bedoeld is. Dat begint met een houding, maar gebruikt het debat ook inhoudelijk ter vergroting van onderling begrip (je wilde immers samenleven) en draagvlak voor een wetsvoorstel (door dat te nuanceren). Debat als mediavehikel voor eigen profilering holt een democratische rechtsorde uit tot een machtsorde. Neem Wilders' taalgebruik aan het adres van zijn 'miezerige' collegae. Aan zijn oosterse aan-doende bazar-schreeuwerigheid is niet te merken dat hij een theoloog als getrouwe secondant heeft (Bosma).

2. Het dienen van het algemeen belang vanuit eigen thema's

Wanneer christelijke politiek meer wil zijn dan het opkomen voor eigen groepsbelangen, sluit dat "eigen thema's" niet uit. Juist een eigen bijdrage voegt iets toe, geeft inhoud, mogelijk nieuwe gezichtpunten en eigen, al dan niet gedeelde, argumenten. Dat "eigen" betekent geen christelijk monopolie. Allicht zit er vaak overlap met wat andere politieke partijen of niet-christenen

Noten

- ¹ *Nederlands Dagblad*, 5 oktober 2013.
- ² O.a. Harold J. Berman, *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. Cambridge, Mass. 1983, 63-64, 89, 338.
- ³ Volgens Francis Fukuyama zelfs voor het eerst in Engeland na de *Glorious Revolution* van 1688, onder 'onze' Willem III: zie *The Origins of Political Order. From Prehuman Times to the French Revolution*. London 2011, 420. Vgl. de sociale zorg en gelijkheid die mensen ervoeren in en vanuit een Lutherse pastorie (Harnack, via John Witte Jr., *God's Joust, God's Justice. Law and Religion in the Western Tradition*. Grand Rapids, 395).
- ⁴ Vgl. Ad de Bruijne 'Democratie zwanger van dictatuur', *Nederlands Dagblad*, 12 oktober 2013.

WI blik terug op 2013

van belang vinden. Bovendien gaat politiek over knelpunten die opkomen uit de samenleving die gedeeld wordt door al dan niet religieuze humanisten, christenen, moslims, en wie ook. Maar het is niet vreemd dat juist christelijke partijen extra alert zijn op bijvoorbeeld bijzonder onderwijs en op vervolgde christenen. En breder: christenen in de politiek behoren een gevoelige antenne te hebben voor het belang van gewetensvrijheid en minderheidsgroepen ('recht voor allen'), voor pluraliteit en diversiteit (tegenover overheidsdirigisme), voor (ongeboren) leven en duurzaamheid (omgaan met Gods schepping), en voor het belang van gezinnen en kwetsbare burgers.

3. Fundamenten van onze rechtsstaat

Niet enkel politieke inhoud en methoden kunnen een christelijke bron verraden, maar zelfs de politieke "methoden en technieken" in het algemeen: de democratische rechtsstaat als systeem. De beperkt democratische periode in Athene (waar vrije, mannelijke inwoners de dood van Socrates wensten...), heeft zich in de klassieke cultuurwereld niet herhaald. Pas in de late middeleeuwen ontstond de westerse democratie – gevoed door allerlei christelijke waarden, "thema's, methoden en technieken":

- gelijkwaardigheid – zelfs van slaven;
- burgerij die ertoe doet inclusief alledaagse handel en ambachtelijk werk;
- kloosterlingen die met regelmaat voor hun abt een adviserende stem hebben en/of zelfs verkiezingen houden;
- en keizers, koningen en edelen die met regelmaat als vorstenspiegel voorgehouden krijgen hoe goed rechtvaardig bestuur, eerlijkheid en mildheid in rechtspraak, vrede-lievendheid en vrijgevigheid zijn, en hoe on-christ-gelijk wreedheid, wraakzucht en overdadige praal – dat alles in het besef dat een Opperrechter ook hun daden weegt. De vrouwvriendelijke wijsheid van christelijke heiligen overwon de brute kracht van Germaanse helden.²

Onder andere deze bijbels-christelijk mix leverde juist in Noord-West Europa een *accountable government* op.³ Onder onze democratische rechtsstaat liggen niet enkel christelijke houdingen van gunnen en respect, maar ook eeuwen-

oude christelijke praktijken die teruggaan op het leven van de eerste christenen en van Jezus zelf.

Voetbal

Een christelijke inbreng maakt dus nogal verschil. De vergelijking met voetbal gaat dus op relevante punten mank. Wel blijft overeind dat christenen hun inbreng leveren binnen de bestaande politieke praktijk – wat kritische reflectie op die met medeburgers gedeelde praktijk natuurlijk niet uitsluit. De democratische rechtsstaat heeft deze christelijke, constructieve én kritische inbreng tegenwoordig zelfs sterker nodig om niet te ontaarden in een machtsorde.⁴

Natuurlijk vormde ook de Atheense volksvergadering een enorm contrast met dictatoriale bestuursstijlen. En besef van gelijkheid – ook van slaven – verwoordden ook stoïci, met een beroep op de ene mensheid. Het hebben van eigen inbreng als christenen betekent ook niet dat alle christenen het eens zijn over politieke keuzes. Maar hier gaat het erom: inbreng van christenen doet ertoe, in houding, maar ook inhoudelijk. Daarbij is de afgelopen anderhalve eeuw in Nederland wijsheid opgedaan. Die wil je gebruiken en overdragen. Dat is een belangrijk argument om bij de gezamenlijke bezinning op politieke inbreng christelijke partijen in te blijven zetten, als een zinvol middel waar een zegenrijke invloed van kan uitgaan. ■

Samenvatting

- Nederlandse christenen voegen zich in een met alle burgers gedeelde politieke praktijk, die zelf intussen onder andere christelijke wortels heeft (fundamentele bijdrage).
- Inbreng door christenen begint met een houding, die de manier van politiek bedrijven merkbaar verandert en daarmee ook inhoudelijk verrijkt (methodische bijdrage).
- Christelijke inbreng levert inhoudelijk prioriteiten, gezichtspunten en argumenten die meer bieden dan evangelisch getuigenis, verdediging van eigen groepsbelang of micro-ethiek (inhoudelijke bijdrage).

Auteur

Rob Nijhoff is senior onderzoeker bij het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie.

Kars Veling spreekt zijn Groen van Prinsterer-lezing uit

De presentatie van *In verscheidenheid verenigd*

Een bewogen en drukbezocht symposium over de beschermwaardigheid van pasgeboren leven

Opnieuw debat over zondagsrust

DOOR ANJA HAGA

Sinds 1 juli 2013 is het aan gemeenten om te bepalen of en hoeveel koopzondagen ze toelaten. Dit zorgt ervoor dat in veel gemeenteraden weer over dit onderwerp wordt gesproken. In dit artikel wil ik een aantal handvatten voor het debat bieden. Eerder verscheen ook al de Handreiking Winkeltijdenwet.

In veel gemeenten is de discussie over de nieuwe wettelijke mogelijkheden met betrekking tot koopzondagen al volop aan de gang. Met de nieuwe Winkeltijdenwet kan de raad ervoor kiezen om een verordening vast te stellen waarin staat dat de winkels elke zondag open mogen zijn. Vaak zijn de 'seculiere' raadsfracties er als de kippen bij om dit onderwerp op de raadsagenda te krijgen. Hoe kunnen ChristenUnie-fracties hier het beste op reageren? Is het verstandig om als met een gestrekt been de discussie aan te gaan of is het beter om de koopzondagen te accepteren?

Meer verschillen

Aan de ene kant heeft de zondagsrust een uitgesproken christelijke achtergrond. In het vierde gebod wordt één dag van de week apart gezet voor rust en reflectie. Een dag om God te eren. De ChristenUnie en haar voorgangers zijn altijd voor die rustdag opgekomen en het is goed dat te blijven doen.

Aan de andere kant is de opvatting over zondagsrust veranderd, ook onder sommige christenen. In Amerika is het voor veel christenen bijvoorbeeld heel normaal om 's ochtends de kerkdienst te bezoeken en 's middags te gaan sporten of uit eten te gaan. Ook in Nederland zien we steeds meer verschil in opvatting over de zondagsrust binnen de diverse kerkgenootschappen.

Ook is er veel verschil tussen gemeenten. Waar in de ene gemeente de winkels al jaren alle zondagen open zijn, zijn in de andere gemeente de winkels alle zondagen dicht.

Het is zaak om als ChristenUnie-politicus in het debat aan te sluiten bij de lokale situatie, en de juiste insteek voor het debat te kiezen. In de rest van dit artikel worden diverse argumenten aangedragen, en het is aan lokale ChristenUnie-politici om de juiste accenten te leggen. Onze basisgedachte blijft daarbij dat van de zondagsrust een goede en gezonde werking uitgaat voor de hele samenleving. Het streven naar zondagsrust dient het algemeen belang: de hele samenleving heeft baat bij één dag rust in de week en niet bij een 24-uurseconomie.

De feiten op een rij

Wat is er precies veranderd met de Nieuwe Winkeltijdenwet? Op 28 mei 2013 heeft de Eerste Kamer ingestemd met een initiatiefvoorstel tot wijziging van de Winkeltijdenwet. Deze wetswijziging is op 1 juli 2013 jongstleden in werking getreden. Met de nieuwe wet kunnen gemeenteraden een verordening vaststellen waarin winkels de mogelijkheid wordt geboden elke zondag open te zijn. In de nieuwe wet is weliswaar de volgende hoofdregel onveranderd: 'Winkels moeten gesloten zijn op zondag de gehele dag en op werkdagen voor 6 uur en na 22 uur (art. 1 lid 1).' Nieuw is echter dat de gemeenteraad bij verordening vrijstelling kan verlenen van deze hoofdregel. Verder zijn er in de nieuwe Winkeltijdenwet een aantal regels uit de wet geschrapt, zoals bijvoorbeeld het maximaal aantal 'gewone' koopzondagen van 12 per jaar. In de nieuwe verordening kan de raad toestaan dat de winkels elke zondag open

VEEL WINKELIERS WILLEN ZELF NIET OPEN OP ZONDAG

mogen zijn. Andersom is ook mogelijk: het aantal koopzondagen kan worden teruggedraaid. Zolang de raad geen nieuwe verordening vaststelt, blijft de situatie in de gemeente zoals die was.

24-uurseconomie

De ChristenUnie heeft als uitgangspunt dat één dag rust in de week goed is voor de samenleving. Om verschillende redenen is een samenleving die gekenmerkt wordt door een 24-uurseconomie onwenselijk.

In de eerste plaats vanwege de toegenomen werkdruk. De samenleving kenmerkt zich steeds meer door permanente tijdsdruk. De grenzen tussen arbeid, zorg en vrije tijd vervagen. Veel Nederlanders ervaren de toegenomen tijdsdruk als beklemmend. De zondag als gemeenschappelijk rustpunt doorbreekt deze spiraal van permanente tijdsdruk en biedt tijd voor bezinning, sociale activiteiten en ontspanning.

In de tweede plaats gelooft de ChristenUnie niet in de onafwendbaarheid van de 24-uurseconomie. We staan voor een samenleving waarin niet de individuele vrijheid het hoogste goed is ('ik wil dat ik altijd en overal alles kan kopen'), maar waarin ook daadwerkelijk samen geleefd kan worden, doordat we elkaar kunnen ontmoeten op rustmomenten.

Winkeliers willen zelf niet

Als derde mag de positie van de kleine winkelier niet uit het oog worden verloren. Voor de middenstanders is het een hard gelag dat de veelal grote winkelketens straks iedere zondag hun zaak kunnen openen. Door de nieuwe Winkeltijdenwet gaan aanpalende gemeenten met elkaar concurreren. Ze zullen elkaar willen overtroeven in economische activiteit, in het maximaliseren van omzet en in het afsnoepen van elkaars bestedingen. Dit genereert een bijna dwangmatige logica die gemeenten tegen elkaar opzet en waarbij kleine winkeliers het onderspit delven. Kleine winkeliers kunnen vaak geen personeel inzetten en moeten zelf in de winkel staan willen ze kunnen concurreren. Veel ondernemers zullen er daarom voor kiezen om hun winkeldeur op zondag op slot te houden waarbij het velen niet zal lukken om het hoofd boven water te houden. Verschillende gemeenten hebben enquêtes gehouden onder winkeliers over

de behoefte naar meer openstelling op zondag. Zonder uitzondering voelt een grote meerderheid van de winkeliers hier niet voor.

Een laatste, maar niet onbelangrijk argument tegen de 24-uurseconomie is de positie van de werknemer. Werknemers die om principiële redenen niet op zondag willen werken staan op achterstand bij het zoeken naar een baan. Weliswaar geldt de Arbeidstijdenwet die als uitgangspunt heeft dat werknemers niet op zondag hoeven te werken, maar volgens de vakbonden wordt deze wet op dit punt slecht nageleefd. Hierdoor staan met name in de detailhandel werknemers niet sterk wanneer ze principiële bezwaren hebben tegen werken op zondag.

Conclusie

De discussie over koopzondagen biedt ChristenUnie-politici de mogelijkheid om te laten zien dat de moderne samenleving niet gebaat is bij een 24-uurseconomie. Dit heeft een duidelijke christelijke basis. Het uitgangspunt blijft dat God ons een dag in de week heeft gegeven om Hem te eren. Het debat vraagt om argumenten die ook door niet-christenen worden begrepen. ■

Auteur Anja Haga is werkzaam als Adviseur voor de BestuurdersVereniging van de ChristenUnie en is Fractievoorzitter van de Statenfractie ChristenUnie Fryslân.

Kwaliteit met betrokkenheid

DOOR JET WEIGAND In dit artikel zet ik allereerst vraagtekens bij de vanzelfsprekende maar eenzijdige manier waarop invulling wordt gegeven aan het begrip kwaliteit in het onderwijs en de rol die de (lokale) overheid daarbij speelt. Vervolgens ga ik kort in op een paar thema's waar het lokaal onderwijs de komende jaren mee te maken krijgt. Ik sluit af met enkele opmerkingen over het belang van ouderbetrokkenheid voor al het onderwijs.

Kwaliteitsdwang

In veel beleidsnota's staat het streven naar kwaliteit voorop. De Onderwijsinspectie beschrijft kwaliteit als volgt: "De inspectie gaat na in hoeverre het onderwijs voldoet aan de verwachtingen van de samenleving. Concreet betekent dit dat de inspectie onderzoekt of onderwijsdeelnemers erin slagen hun schoolperiode met het beoogde diploma af te sluiten, maar ook hoeveel tijd zij daarvoor nodig hebben en met welke resultaten zij dit doen." De inspectie operationaliseert dit vervolgens in meetbare opbrengsten. Onze samenleving vraagt steeds meer om meetbare resultaten en wil dat bereiken door het onderwijs te lijf te gaan met allerlei standaarden en procedures. Zo denkt men grip te kunnen krijgen op kwaliteit. Maar kwaliteit van onderwijs reikt verder dan meetbare resultaten kunnen laten zien. Ook de Onderwijsraad erkent dit.¹ Bij onderwijs zijn verschillende belanghebbenden met verschillende eisen waaraan onderwijs moet voldoen. Bij het kijken naar kwaliteit van onderwijs is het van belang om alle belanghebbenden bij de

kwaliteitsdefiniëring en bij de kwaliteitsbepaling te betrekken. Bij die belanghebbenden horen allereerst ouders en hun pedagogische en morele opvattingen. Scholen kunnen zo tot een eigen definitie van kwaliteit komen. Kwaliteitszorg, laat staan kwaliteitsdwang, is geen taak van de gemeentelijke overheid. Lokale bureaus² die scholen moeten helpen om de kwaliteit te verbeteren zijn niet wenselijk.

Vroeg- en voorschools

Op de Lokale Educatieve Agenda (LEA) staan een groot aantal thema's. Hier ga ik in op enkele thema's waar gemeenten en scholen rechtstreeks met elkaar te maken hebben. Vroeg- en voorschoolse educatie, ofwel VVE, is er om kinderen voor te bereiden op school, vooral in taal.

De gemeente is verantwoordelijk voor de voorschoolse educatie. Alleen integrale voorschoolse programma's³ komen in aanmerking voor gemeentelijke financiering. Scholen zijn verantwoordelijk voor de vroegschoolse educatie in groep 1 en 2. Omdat de gemeente regioverantwoordelijke is voor het onderwijsachterstandenbeleid, zijn gemeente en schoolbesturen verplicht om met elkaar afspraken te maken over VVE. Vaak is het streven dat in de voorschoolse en de vroegschoolse educatie hetzelfde programma wordt ingezet. De meeste effecten van VVE vallen echter tegen. Zowel op korte als op lange termijn blijken de gevolgen van pre-leerplichtige-deelname op taal en werkhouding verwaarloosbaar. Onderzoek toont aan dat de effecten van de VVE met name afhankelijk zijn van de manier waarop ouders worden betrokken.⁴ De lokale overheid mag eisen stellen aan de uitvoering van VVE en doet er daarom goed aan ouderbetrokkenheid als criterium mee te nemen bij het overleg over VVE. Het is vervolgens niet aan de lokale overheid om te bepalen hoe deze ouderbetrokkenheid georganiseerd wordt. De uitvoering ligt principieel bij scholen zelf.

Samenwerkingsscholen

Met name op het platteland waar bevolkingskrimp is, willen beleidsmakers graag scholen samenvoegen.⁵ Zo ligt er een advies van de Onderwijsraad om scholen met minder dan 100 leerlingen te sluiten. Voorlopig wordt dit nog niet uitgevoerd, maar het gevaar is nog niet geweken. Lokale overheden zien niet graag de laatste school uit hun dorp vertrekken en kunnen druk uitoefenen tot fuseren. De school draagt eraan bij om de leefbaarheid van het dorp te behouden. Juist het wegtrekken van gezinnen is één van de oorzaken van krimp. Er zijn echter praktische oplossingen te bedenken, die niet ten koste gaan van de vrijheid van ouders om hun kinderen in hun eigen levensvisie te laten onderwijzen. Het delen van gebouwen of voorzieningen met andere scholen of andere organisaties kan al veel kosten besparen. Voor wat betreft de richting van onderwijs zou ook het toestaan van kleine dependances voor de onderbouw of het geven van thuisonderwijs onderzocht moeten worden. Maar het is geen taak van de lokale overheid om scholen te dwingen tot samenwerking. En wanneer ouders kiezen om hun kinderen naar een verder gelegen school van hun richting te sturen, dan is een vergoeding voor leerlingvervoer essentieel. Uiteraard mag van ouders, naar draagkracht, een eigen bijdrage gevraagd worden.

Onderwijshuisvesting

Op het gebied van onderwijshuisvesting zal er in 2015 naar verwachting veel gaan veranderen. Tot die tijd zal de lokale overheid er zorg voor moeten dragen dat achterstallig onderhoud aan schoolgebouwen weggewerkt wordt.

Na 2015 zal de lokale overheid aanzienlijk minder bemoeienis hebben met de onderwijshuisvesting. Enig overleg zal echter zeker blijven bestaan. Ook hier is het dan zaak om scholen niet te dwingen, maar te zoeken naar creatieve oplossingen, zodat schoolgebouwen duurzaam en flexibel gebruikt kunnen worden. Zo kent een aantal gemeentes

schoolwoningen. Deze worden eerst gebruikt als klaslokalen, maar kunnen later gemakkelijk weer omgebouwd worden tot woningen.

Ouderbetrokkenheid als rode draad

Bij elk van de thema's komt het naar voren: de cruciale rol van de ouderbetrokkenheid. Met ouderbetrokkenheid wordt bedoeld dat ouders interesse tonen voor de ontwikkeling van hun kind en er een actieve bijdrage aan leveren. Het eerder genoemde onderzoek naar VVE laat zien dat bij betrokkenheid van ouders een aanzienlijke verbetering van de effecten optreedt. Onderzoek uit 2002 laat vergelijkbare resultaten zien over het functioneren van kinderen op school.⁶ Ouderbetrokkenheid is dus niet alleen uit principieel oogpunt (ouders zijn primair verantwoordelijk voor hun kinderen vanuit onze christelijke visie), maar ook uit oogpunt van effectiviteit, los van levensbeschouwing, van groot belang. Politici doen er daarom goed aan ouderbetrokkenheid mee te wegen bij de beoordeling van alle plannen binnen de Lokale Educatieve Agenda. ■

Noten

- ¹ Een smalle kijk op onderwijskwaliteit. De stand van educatief Nederland 2013 van de Onderwijsraad, 4 november 2013.
- ² Zoals de onlangs in Amsterdam opgerichte (en voor 75% door de gemeente betaalde) Stichting Beter Primair Onderwijs.
- ³ Gericht op taal, rekenen, motoriek, en de sociaal-emotionele ontwikkeling.
- ⁴ VVE en ouders. Ouderbetrokkenheid en – participatie in de voor- en vroegschoolse educatie. Frederik Smit, Geert Driessen, Jos van Kuijk, Cees de Wit, Nijmegen Radboud Universiteit, 2008.
- ⁵ [www.christenunie.nl/k/nl/n33079/news/view/550985/363763/opiniestuk-wouter-beekers-en-jet-weigand-timmer-over-sluiting-kleine-scholen-\(nd\).html#.Unawj5HZVXU](http://www.christenunie.nl/k/nl/n33079/news/view/550985/363763/opiniestuk-wouter-beekers-en-jet-weigand-timmer-over-sluiting-kleine-scholen-(nd).html#.Unawj5HZVXU)
- ⁶ <http://www.sedl.org/connections/resources/evidence.pdf>

Auteur Drs. Jet Weigand doet op het WI onderzoek naar het thema onderwijs. Ze bereidt een bundel voor waarin diverse aspecten van het onderwijs aan bod komen. Meedenken? Mail naar wi@christenunie.nl.

Lokaal alcoholbeleid: betutteling?

DOOR ANJA HAGA **‘Het verhogen van de alcoholleeftijd naar 18 jaar is onnodig en betuttelend.’ Tenminste, dat vinden veel jongeren. Waarom is het goed dat de overheid zich bemoeit met de leeftijd waarop alcohol wordt gedronken? Is het niet aan de ouders om te waken over hun kroost? En wat is de rol van de gemeente precies?**

Een steun in de rug

Het afgelopen jaar is een initiatiefvoorstel van de ChristenUnie aangenomen om de leeftijdsgrens te verhogen naar 18 jaar. De verhoging van de leeftijdsgrens gaat in per 1 januari 2014. Vanaf die datum mag aan jongeren onder de 18 jaar geen alcohol meer worden verkocht. Ook mogen jongeren zelf vanaf die datum geen alcohol meer bezitten op straat en in de horeca. Voor de ChristenUnie is het verhogen van de alcoholleeftijd naar 18 jaar een logische stap. Op verschillende terreinen geeft de overheid duidelijke richtlijnen om schade te beperken. De leeftijd voor bezoek aan coffeeshops is bijvoorbeeld al 18 jaar. Het is een belangrijke taak van de overheid om ouders te ondersteunen in hun verantwoordelijkheid én om een duidelijke boodschap mee te geven. Uiteraard zijn en blijven ouders de eerstverantwoordelijke voor hun kinderen. Het zijn de ouders die grenzen horen te stellen in de opvoeding en normen meegeven aan hun kinderen. Verhoging van de leeftijdsgrens waarop alcohol mag worden genuttigd geeft ouders, die hun puber nog geen alcohol willen laten drinken, een steuntje in de rug. De overheid stelt duidelijke richtlijnen waarbinnen ouders, en jongeren, hun verantwoordelijkheid kunnen (of moeten?) nemen.

Jongeren en alcohol

Meer dan de helft van de leerlingen in het voortgezet onderwijs zegt wel eens alcohol te drinken. Iets minder dan de helft is wel eens dronken of aangeschoten geweest. In Europa staan Nederlandse jongeren in de top van de lijst van veeldrinkers.¹ Onder jongeren tot en met 17 jaar is het aantal ziekenhuisbehandelingen door

een kinderarts wegens een alcoholintoxicatie gestegen van 297 gevallen in 2007 tot 762 geregistreerde gevallen in 2011. Dit aantal is een onderschatting omdat niet alle jongeren met een alcoholintoxicatie in het ziekenhuis belanden of daar door een kinderarts worden behandeld.² En dat terwijl het gebruik van alcohol, ook in kleine hoeveelheden, tot het 23e jaar leidt tot blijvende schade aan de hersenen. Jongeren zijn nog niet volgroeid en daardoor kwetsbaarder voor de schadelijke effecten van alcohol. Zulke schade is niet in geld uit te drukken. Alcohol is niet alleen slecht voor het brein van jongeren, maar alcoholgebruik zorgt ook voor overlast op straat. Bij het overgrote deel van de geweldsdelicten en vernielingen in het uitgaansleven is alcohol in het spel. Dronkenschap leidt tot onveiligheid en overlast op straat, maar ook tot ongewenst en (seksueel) overschrijdend gedrag. Overmatig alcoholgebruik brengt hoge kosten met zich mee: jong talent en intelligentie worden vernietigd, de schade op straat is enorm en de medische kosten zijn schrikbarend hoog.

Taak van gemeenten

Per 1 januari 2014 zijn er voor gemeenten twee belangrijke veranderingen rond het alcoholbeleid. De eerste is de verhoging van de alcoholleeftijd naar 18 jaar. Per 1 januari is het aan gemeenten om te handhaven op het alcoholgebruik. Gemeenten kunnen ondernemers en jongeren die de nieuwe alcoholleeftijd van 18 jaar niet naleven, beboeten. De tweede verandering voor gemeenten is de inwerkingtreding van de Verordening

Paracommerciële Horeca (V.P.H.). Met ingang van 1 januari 2013 is de nieuwe Drank- en Horecawet (DHW) in werking getreden. Deze nieuwe wet verplicht gemeenten voor 1 januari 2014 in een verordening regels te stellen voor paracommerciële instellingen. Deze verordening wordt de Verordening Paracommerciële Horeca (kortweg V.P.H.) genoemd. Hierin worden zaken als de schenktijden van alcohol en het alcoholgebruik tijdens feesten en bijeenkomsten in dorpshuizen, sportkantines en andere plekken waar veel jongeren met alcohol in aanraking komen op lokaal niveau geregeld. De gemeente is verantwoordelijk voor het toezicht op de naleving en de handhaving van de Drank- en Horecawet.

Convenanten

Gemeenten moeten voor 1 januari 2014 regels opstellen voor paracommerciële instellingen, zoals sportclubs, studentenverenigingen en dorpshuizen. Het is de vraag of al die instellingen de wet naleven als het gaat om alcohol en jongeren. Paracommerciële horeca moeten vaak verschillende vergunningen hebben en aan veel eisen voldoen, maar zijn hier niet altijd goed van op de hoogte en beschikken niet altijd over de nodige financiële middelen. Om te komen tot een verantwoord alcoholbeleid is het belangrijk dat er samengewerkt wordt tussen de gemeente en de paracommerciële horeca. Dit kan bijvoorbeeld door het afsluiten van een convenant of door afspraken met verenigingen te maken op vrijwillige basis. De gemeente kan helpen door bijvoorbeeld een gratis adviesgesprek aan te bieden met de Juridisch ambtenaar bijzondere wetten, om te kijken of de vergunningen nog in orde zijn of om kosteloos kleine aanpassingen door te voeren waar nodig. Ook kunnen gratis trainingen worden aangeboden, zoals de Instructie Verantwoord Alcohol Schenken voor barpersoneel op locatie en de cursus 'Sociale Hygiëne'. De afspraken kunnen worden vastgelegd in een convenant.

Verenigingen die zich houden aan de spelregels kunnen in aanmerking komen voor een keurmerk of certificaat. Een aantal gemeenten hebben hier inmiddels ervaring mee opgedaan.

Naleving

Gemeenten moeten in aanvulling op de Drank- en Horecawet regels met betrekking tot het verstrekken van alcohol in de paracommerciële horeca vastleggen en zijn ook verantwoordelijk voor het toezicht op de naleving en de handhaving van alle landelijke en lokale regels. Vanaf 1 januari 2014 mag de gemeente een boete geven aan ondernemers en jongeren die de nieuwe alcoholleeftijd niet naleven. De politie, maar vooral Buitengewone Opsporingsambtenaren (BOA's) moeten hierop toezien. De vraag is of elke gemeente voldoende financiële middelen heeft gereserveerd voor de BOA's. Gemeenten krijgen sinds 2007 geld van het rijk voor deze BOA's. Dit geld is evenwel niet gelabeld. Veel gemeenten hebben dit extraatje daarom ingezet voor andere projecten. Het zal een uitdaging voor veel gemeenten zijn om voldoende geld vrij te maken voor BOA's.

Conclusie

Een gezond jong brein én alcohol gaan niet samen, wat de ChristenUnie betreft. Ouders zijn eerstverantwoordelijke, maar de overheid, oftewel de gemeente, heeft een belangrijke rol in het scheppen van de juiste voorwaarden. Ze heeft hier met de nieuwe wetten ook de mogelijkheden voor. In 2014 zal duidelijk worden of gemeenten daadwerkelijk klaar zijn voor deze taak. ■

Noten

¹ Stap.nl. *Feiten over alcohol*.

² Trimbos Instituut, *Nationale Drugs Monitor 2011*.

Naar een economie van het Oude Testament

DOOR ALEX TEN CATE De financiële crisis die in 2008 zichtbaar is geworden, toonde de grenzen van het ongereguleerde marktkapitalisme, zoals de val van het communisme in 1985 het failliet van de allesbeheersende overheid aantoonde. Sinds die tijd zoekt de politiek naar een nieuwe, gezondere relatie tussen overheid, markt en samenleving. Ook de ChristenUnie zoekt naar een nieuwe balans in dit krachtenveld; naar een politieke actualisering van een bijbels, christelijk-sociaal geluid.

In dit artikel wil ik hiervoor een aantal mogelijkheden schetsen aan de hand van het boek *Economics of Good and Evil* van Tomas Sedlacek. Deze jonge Tjechische econoom was adviseur van president Havel en werd al in 2006 door de *Yale Business Review* bestempeld als één van de vijf 'Hot minds in economics'.

Voor de ChristenUnie is Sedlacek wat mij betreft een uiterst relevante denker. In dit boek verbindt hij niet alleen markt en samenleving, maar vooral ook markt, ethiek en religie. Voor zover ik weet is Sedlacek zelf geen christen, en hij behandelt net zo goed de economische implicaties van het Gilgamesj-epos als die van het denken van Plato en Aristoteles. Toch lijkt zijn grootste sympathie als econoom uit te gaan naar de denktraditie van het Oude Testament, en zijn de concrete voorstellen die hij doet vooral daaruit afgeleid.

Mythes en meta-economie

Economics of Good and Evil bedrijft wat Sedlacek noemt "meta-economie". In het eerste deel van het boek toont hij aan dat 'economisch denken' al vanaf het vroegste begin van de mensheid deel is geweest van onze mythen, poëzie, religieuze geschriften en filosofie. In het tweede deel laat hij de andere kant van die medaille zien: dat veel van onze economische overtuigingen niets anders zijn dan moderne mythes. Daarmee zet hij de economie "op haar plek" als slechts één van de spelers op het veld van de samenleving, in plaats van als de objectieve scheidsrechter over alles. De kracht van het boek ligt vooral in de deconstructie van deze economische "mythes": met name de mythes van homo economicus, de onzichtbare hand van de markt en de noodzaak van permanente groei. Hij

ontmaskert deze concepten als primair religieuze ideeën, en pleit ervoor om economie weer vooral te gaan zien als een sociaal-ethische wetenschap in plaats van als waardenvrij en "neutraal". De ethiek, en het denken over het wezen van mens-zijn en samenleving, mogen en moeten weer leidend zijn in economische vraagstukken.

"Ik pleit ervoor dat de economie haar eigen waarden zou moeten zoeken, ontdekken en bespreekbaar maken, ondanks dat ons geleerd is dat economie een waardenvrije wetenschap is."

Als economie ten diepste geen waardenvrije wetenschap is, dan is er ook ruimte voor een partij als de ChristenUnie om onbeschaamd uit haar eigen bijbelse denktraditie te putten, óók waar het gaat om economische vraagstukken. Ik noem een paar voorbeelden.

Stad en tuin

De vroegste geschriften van de mensheid, waaronder het Oude Testament, spreken al over de "stad" en over de "tuin": over beschermende muren van collectiviteit, maar ook over de roeping van mensen om te cultiveren en "onder hun eigen vijgenboom te zitten". Hier is in de kern het debat tussen socialisme en klassiek liberalisme al aanwezig. Flavius Josefus legt bijvoorbeeld in zijn *Joodse Oudheden* de bouw van de muren van Babel (*Genesis* 11) vooral uit als het optrekken van beschermende muren tegen God Zelf, en daarmee als wantrouwen in Zijn verbond van zegen en voorziening met "alle levende wezens" (*Genesis* 9: 10,17) individueel. De bescherming van het collectief en de persoonlijke verantwoordelijkheid vinden alleen de juiste samenhang in relatie tot God en Zijn gerechtigheid.

Sedlacek laat zien dat de bijbel zich op dit onderwerp niet laat vangen in een links/rechts-schema: de 'stad' kan Babylon worden of Jeruzalem, en de 'tuin' kan een wildernis zijn of Eden. In het eindvisioen van *Openbaring* 21 komen 'Jeruzalem' en 'Eden' tenslotte samen. Aan de ene kant is de mens een verantwoordelijk wezen, en mag hij zo worden aangesproken. Doen we dat niet, dan verliezen we een deel van onze menselijkheid: "De prijs die we betalen voor onafhankelijkheid van de

Tomas Sedlacek

Economie van goed en kwaad: De zoektocht naar economische zingeving van Gilgamesj tot Wall Street. Economics of Good and Evil: the Quest for Economic.
ISBN: 9055940291
400 pagina's | € 32,50

Wat mij trof bij Sedlacek was hoezeer de christelijke theologie haar zeggingskracht op maatschappelijke thema's kwijtraakt wanneer zij het aardse uit het oog verliest.

grillen van de natuur, is afhankelijkheid van onze samenlevingen en beschavingen. Hoe verfijnder een samenleving is als geheel, hoe minder haar leden in staat zijn in hun eentje, als individuen, te overleven zonder de samenleving."

Aan de andere kant is daar de zorgende samenleving, waarin de hoeken van het veld niet worden afgemaaid, en waarin opgebouwde schuld een 'ctrl-alt-delete' krijgt in het Jubeljaar. De mens heeft krediet nodig om verantwoordelijk te kunnen zijn – vandaar ook de nadruk in het werk van bijvoorbeeld Phillip Blond (*Red Tory*) op het "herkapitaliseren van de armen". Eigenaarschap wordt in het Oude Testament gereguleerd door vergeving.

"De mens is slechts een pachter op het land, en alle eigenaarschap is slechts tijdelijk. De huur werd betaald in de vorm van de 'tiende' en in naleving van de door de Heer gegeven wetten. 'Vergevingsjaren' herinneren ons er ook aan dat in werkelijkheid het land niet toebehoort aan haar menselijke eigenaars."

Zowel de 'stad' van de collectiviteit als de 'tuin' van risico en ondernemerschap zijn niet inherent goed of slecht. Zij worden genormeerd door gerechtigheid en door het besef dat wij het land te leen hebben van God.

Loont het goede?

Dit leidt als vanzelf tot de vraag of het 'loont' om het goede te doen. In economische termen: de vraag hoe 'nut wordt gemaximaliseerd'. Sedlacek zet de antwoorden op die vraag op een schaal, waarin het meest optimistische antwoord uit het Oude Testament komt: er is een relatie tussen het doen van gerechtigheid en het leven onder Gods zegen.

"...de Hebreëen probeerden de zakelijke cyclus te verklaren vanuit moraliteit en ethiek. Voor hen was moraliteit de belangrijkste drijvende kracht achter de geschiedenis."

Het meest cynische antwoord, aan het andere uiteinde van de schaal, is dat van Mandeville, waarin het juist de private ondeugden zijn die, via het mechanisme van de "onzichtbare hand van de markt" zorgen voor maximalisatie van de publieke

welvaart: *"...Mandeville gelooft dat de afhankelijkheid tussen opbrengst en ethiek valide is, maar hij beschouwt die als omgekeerd. In tegenstelling tot andere scholen, lijkt hij te betogen dat meer ondeugden ruimte creëren voor een groter welzijn van het geheel."*

De recente geschiedenis laat zien dat dit maar zeer ten dele waar is: consumptiedrang leidt inderdaad tot welvaart, maar die welvaart komt niet automatisch ten goede aan de samenleving als geheel. De onzichtbare (en ongereguleerde) hand van de markt produceert vooral wat Phillip Blond noemt "een kapitalisme dat werkt voor de weinigen, niet voor de velen". Daarom bepleit Sedlacek een stevige morele fundering onder het economisch handelen: "Niets zou beter zijn voor een economie dan erg specifiek zijn over gerechtigheid."

Ont-aardsing van het christendom

Sedlacek benadrukt de waarde van het Oudtestamentische denken voor de ontwikkeling van economie en vooruitgang. Voor hem is het Joodse lineaire tijdsbegrip zelfs de "sine qua non" voor de ontwikkeling van economisch denken, waarbij vooral van belang is dat vooruitgang in deze wereld plaatsvindt. *"Eén van de zaken die de schrijvers van het Oude Testament de mensheid nalieten, is het idee en de notie van vooruitgang. De verhalen in het Oude Testament hebben hun ontwikkeling; zij veranderen de geschiedenis van de Joodse natie en haken in elkaar. Het Joodse tijdsbegrip is lineair – het heeft een begin en een einde. De Joden geloven in vooruitgang in de geschiedenis, en dat die vooruitgang in deze wereld plaatsvindt. Hebreeuwse religiositeit is daarom sterk verbonden aan deze wereld, en niet aan één of andere abstracte wereld."*

Daar tegenover lijkt Sedlacek het Nieuwe Testament met name te lezen door de bril van het latere christelijk dualisme, waarin het 'loon' voor het goede steeds meer is verplaatst naar het hiernamaals. *"In tegenstelling tot in het christendom, was het concept van een buitenaards paradijs of hemel niet erg ontwikkeld in het Hebreeuwse denken."*

Het is deze ont-aardsing (en daarmee ont-aarding?) van het christelijke denken dat

ertoe heeft kunnen leiden dat de kerk zich kon verzwageren met de macht. Waar het 'loon van het goede' wordt verplaatst naar buiten ruimte en tijd, heeft aards onrecht immers een 'christelijke' legitimatie om voort te woekeren in het hiernamaals. De zekerheid dat God 'ooit, later' recht zal doen, wordt zo een excuus waarom het hier en nu dus niet hoeft te gebeuren. Op sociaal-economisch vlak houdt Sedlacek het institutionele christendom in die zin een confronterende spiegel voor. Wat mij trof in Sedlaceks passages over het christendom, was vooral hoezeer de christelijke theologie haar zeggingskracht op maatschappelijke thema's kwijtraakt wanneer zij het aardse uit het oog verliest.

Opkomst Koninkrijkstheologie

Gelukkig is dit niet het hele verhaal. In de recente opkomst van de koninkrijkstheologie van onder andere N.T. Wright zien we het christendom steeds meer haar eigen relevantie voor deze aarde herontdekken – niet in het minst in de focus op gerechtigheid en duurzaamheid die ook de ChristenUnie heeft omarmd. En zoals de recente WI-bundel *Volgers* laat zien, zijn er door de eeuwen heen vele christenen geweest die zich vanuit hun geloof hebben ingezet voor hun medemensen, voor hun land en tegen onrecht. De spiegel die Sedlacek het christendom voorhoudt, is vooral de vraag: hoe dicht ligt die betrokkenheid op recht en gerechtigheid bij de kern van wat we geloven? Is het meer dan alleen een accessoire bij een primair 'hemelse' meta-narrative?

Een open vraag

In de zoektocht naar het nieuwe 'verhaal' over markt, ethiek en religie stelt *Economics of Good and Evil* – bewust - meer de juiste vragen, dan dat het de antwoorden geeft. Het ontmaskert de moderne mythes van groei die nog altijd sterk ons regeringsbeleid bepalen. Het laat zien hoe actueel de oudste denktradities van de mensheid zijn voor moderne vraagstukken, en heeft daarbij een bijzondere waardering voor het Hebreeuwse denken zoals we dat tegenkomen in het Oude Testament. Als Sedlacek bij zijn conclusies komt, zet hij dan ook tegenover deze mythes een aantal andere voorstellen, die hij samenvat onder de noemer "Sabbath Economics". Als norm voor overheidsfinanciën geeft hij een hedendaagse uit-

werking van wat hij de "Joseph rule" noemt: ruime overschotten in goede jaren, die worden aangewend voor anticyclisch investeren in de mindere jaren. In die zin was Jozef 'de eerste Keynesiaan'. Met die constatering komt Sedlacek overigens niet per se 'links' uit: hij waarschuwt evenzeer tegen het niet snel genoeg wegwerken van overheids-schuld:

"Wat we nodig hebben, is het zelfde principe dat Jozef aandroeg: heb overschotten zodat je tekorten kunt hebben. Als je tekorten hebt, betaal ze dan snel terug. Deze crisis heeft ons niet vernietigd (hoewel sommige landen in onze beschaving wel failliet gingen of daar dichtbij kwamen), maar als we de volgende crisis ingaan met de huidige lading schuld op ons, dan kan die volgende crisis, die binnen de komende twee generaties zou kunnen komen, werkelijk dodelijk zijn."

Aanmoediging voor theologie

De belangrijkste waarde van het boek ligt in mijn optiek niet allereerst in de concrete voorstellen. Veel meer lees ik het als een aanmoediging - van een econoom! - aan christenen in de politiek om hun visie op overheid, markt en samenleving allereerst theologisch te doordenken. Economie is niet waardenvrij, zij mag en moet dus waarde(n)vol worden gemaakt, vanuit een heldere, bijbelse visie op het 'common good'.

De ChristenUnie heeft de laatste jaren haar verantwoordelijkheid getoond in het meebesturen van het land in tijden van crisis. Het schip van de samenleving heeft daardoor een aantal rotsen ontweken. Maar het schip heeft nog geen koers. Het nieuwe model waarin overheid, markt en samenleving elkaar opnieuw vinden, is nog niet gevonden. In de zoektocht naar die koers kan de denktraditie waaruit de ChristenUnie voortkomt een grote toegevoegde waarde hebben, waarbij de bijbel zonder gêne open op tafel ligt – op weg naar een waardenvolle economie. ■

Auteur Alex ten Cate werkt als ketenmanager in de telecomsector en is binnen de ChristenUnie actief als steunfractielid voor de Provinciale Statenfractie in Fryslân.

De stad wint, de regio verliest

GROEIENDE
ONGELIJKHEID
ONDERMIJNT
MAATSCHAPPELIJKE
STABILITEIT

DOOR PETER MULDER

Wat beschouwt u als de belangrijkste opgave voor politici? De vraag werd onlangs (19 oktober 2013) door *NRC Handelsblad* gesteld aan de Amerikaanse hoogleraar economie Robert Shiller. Shiller was in Nederland voor een al lang geplande lezing, en toevallig had hij een paar dagen ervoor de Nobelprijs voor economie gewonnen. Hij gaf een verrassend antwoord, dat onze serieuze aandacht verdient. Ik bespreek in dit artikel twee belangrijke boeken die erop ingaan.

Robert Shiller krijgt de Nobelprijs voor zijn onderzoek naar de manier waarop prijzen op effectenbeurzen en huizenprijzen tot stand komen. Hij heeft laten zien dat psychologie en irrationaliteit een belangrijke rol spelen bij prijsvorming op markten. Anders geformuleerd: hij heeft aangetoond dat mensen in het economisch verkeer zichzelf en elkaar iets kunnen wijsmaken, domme dingen doen en zichzelf onterecht rijk kunnen rekenen. Het gevolg is dat er zeepbellen ontstaan op markten: prijzen nemen een hoge vlucht, maar hebben steeds minder met de werkelijkheid te maken. Het is algemeen bekend dat zeepbellen mooi zijn en hoog kunnen vliegen, maar ook dat ze vroeg of laat – meestal vroeg – knappen. Op basis van zijn inzicht in het ontstaan van economische zeepbellen voorspelde Shiller

de internetbubbel in 2000 en de ineensdorting van de Amerikaanse huizenmarkt in 2007 – daar waar verreweg de meeste economen compleet verrast werden door deze crises.

Gevraagd naar zijn belangrijkste advies voor politici zou je dus iets verwachten als: pas op voor zeepbellen op markten; let er op dat markten niet altijd gelijk hebben; pak de banken strenger aan, beperk tophypotheek. Niets van dat alles. Wat beschouwt u als de belangrijkste opgave voor politici? Shiller's verbluffende antwoord: "Het grootste gevaar vind ik de groeiende ongelijkheid tussen arm en rijk." Om te vervolgen: "Dat geldt ook voor Nederland. De computertechnologie verandert de wereld zo snel. Nederland was altijd een stabiel

land, maar ook hier kan een groeiende ongelijkheid tot instabiliteit leiden."

Toenemende ongelijkheid

Deze boodschap verdient het om serieus genomen te worden. Iemand die dat al een poosje doet is de Amerikaanse topeconoom Joseph Stiglitz, ook Nobelprijswinnaar (2001). Zijn meest recente boek – *The Price of Inequality* – is er helemaal aan gewijd. Het boek gaat over ongelijkheid in de VS, en daar is alle reden voor. Stiglitz rekent voor dat in de jaren voorafgaand aan het uitbreken van de crisis in 2008 meer dan 65% van de toename van het nationaal inkomen in de VS ging naar de top 1% inkomens. Tijdens de crisis, in 2010, wist deze top 1% maar liefst 93% van de toename van het nationaal inkomen binnen te harken. Ondertussen daalde de gemiddelde huizenprijs in de VS tussen 2006 en 2011 met ongeveer 35%, een harde klap voor mensen met forse hypotheeklasten – een aanzienlijk deel van de Amerikaanse bevolking. En na een klein dipje in 2008 was de verhouding tussen het inkomen van een CEO en dat van een gewone werknemer in 2010 weer terug op het niveau van voor de crisis: 243 tot 1. De top 1% inkomens in de VS verdienen in een week 40% meer dan de laagste 20% inkomens in een jaar verdienen.

Ongelijkheid leidt tot instabiliteit

Verskil mag er wezen, zegt Stiglitz, want het is goed dat verschil in ijver en talent beloond wordt, maar dit gaat te ver. En het is niet zonder risico: een dergelijk niveau van inkomensongelijkheid, maar vooral de snelle groei van de kloof tussen rijk en arm, zet de stabiliteit van een samenleving op het spel. Met Amerikaans gevoel voor het grote gebaar wijst hij op de recente lotgevallen van de elite in Egypte en Tunesië, die uit hun paleizen is verjaagd door de opstand van de massa. Het lot van de top 1% is verbonden met dat van de overige 99%, zo waarschuwt Stiglitz.

Samenvatting

- De econoom Stiglitz en de historicus Nightingale laten zien dat ongelijkheid slecht is voor maatschappelijke stabiliteit.
- In Nederland nemen sociaal-economische verschillen toe, waarbij de scheidslijnen vooral ruimtelijk zijn: de stad wint, terwijl de regio verliest. Dit werkt onvrede in de hand.
- Ongelijkheid is in in Nederland meer een onderwerp van ruimtelijk beleid dan van inkomenspolitiek. Ons overheidsbeleid is veelal gericht geweest op bevordering van gelijkheid, maar de neiging van mensen en bedrijven om te clusteren in bepaalde (stedelijke) gebieden wint het meestal van beleid.

De populariteit van PVV en SP in steden en krimpregio's is een belangrijk signaal dat ook in Nederland sociaal-economische scheidslijnen spanningen in de hand werken.

Nu is Stiglitz sterker in zijn rol van econoom dan in die van profeet, en in de VS is de meest zichtbare manifestatie van onvrede voorsnog beperkt gebleven tot de tentjes van de Occupy beweging. Maar hij heeft een punt met het verbinden van ongelijkheid aan instabiliteit. Spannender echter is zijn constatering dat de Amerikaanse droom – iedereen kan van krantenjongen miljonair worden – definitief een mythe is geworden: ook in de VS geldt dat veruit de meeste mensen die voor een dubbeltje geboren worden zich niet opwerken tot kwartje. En dat heeft gevolgen voor de samenleving en de nationale identiteit, zeker in de VS.

Nivelleren: een Nederlands feestje

Vergeleken met de VS is Nederland een plat land. Nivelleren is hier al heel lang een feestje: in internationaal perspectief zijn de sociaal-economische verschillen tussen mensen in Nederland klein. En op wereldschaal neemt de inkomensongelijkheid sterk terug doordat het afgelopen decennium enkele honderden miljoenen mensen zich uit de armoede hebben gewerkt, vooral in China en India. Het wordt steeds moeilijker om de Derde Wereld aan te wijzen op de wereldkaart, de kloof tussen het rijke Noorden en het arme Zuiden wordt langzaam maar zeker iets uit het verleden. Rijke Russen en Chinezen kopen tegenwoordig bijvoorbeeld huizen en verblijfsvergunningen in de EU, en aanzienlijke aantallen Portugezen emigreren op dit moment naar voormalige koloniën als Mozambique en Angola terwijl Angolees oliekapitaal wordt geïnvesteerd in de zwakke Portugese economie.

Verstedelijking en segregatie

Ongelijkheid is natuurlijk niet alleen een kwestie van inkomen. Stiglitz erkent dit, maar zelden is

dit op papier beter duidelijk gemaakt dan in het magistrale boek *Segregation – A Global History of Divided Cities* van Carl Nightingale. Een heel ander boek dan dat van Stiglitz, geschreven door een historicus, over een op het eerste gezicht heel ander onderwerp. Maar ook Nightingale maakt zich druk over ongelijkheid, en terecht. Immers, de meerderheid van de mensheid woont in de stad en hun aantal groeit snel: elke dag(!) trekken in de wereld 180.000 mensen naar de stad. Nightingale laat fraai zien dat veelvoorkomende en veelbesproken vormen van ongelijkheid een ruimtelijke dimensie hebben. Hij richt zich vooral op raciale ongelijkheid, die vaak nauw samenhangt met inkomensongelijkheid. In veel steden vertaald ongelijkheid zich in segregatie. Zaken die voor verdeeldheid in steden zorgen zijn, in de woorden van Nightingale, onder meer (12), "muren, hekken, poorten, checkpoints en wegblokkades, spoorlijnen, snelwegen, tunnels, rivieren, kanalen, bergkammen, gedemilitariseerde zones, wegblokkades, gewelddadige bendes, terrorisme, de politie, legers, een avondklok, paswetten, sloopwerkzaamheden, gedwongen verhuizingen, bestemmingsplannen, gescheiden ontwikkeling van private bouw en volkshuisvesting, gated communities, aparte gemeentelijke overheden en fiscale systemen, ongelijke toegang tot grondbezit en krediet, beperkingen ten aanzien van immigratie".

Lange termijn gevolgen van ruimtelijk beleid

Nightingale laat voor een keur aan steden door de geschiedenis heen zien hoe dergelijke zaken al dan niet doelbewust zorgen voor ongelijkheid en segregatie in de stedelijke samenleving, met verregaande gevolgen voor het welzijn van mensen en de stabiliteit van de samenleving. De

mooiste hoofdstukken gaan over de ruimtelijke scheiding van etnische groepen in Johannesburg ten tijde van de apartheid en in het Chicago van de jaren '20. In Johannesburg was dat het gevolg van expliciet overheidsingrijpen, in Chicago gebeurde dit veel subtieler, via het marktmechanisme met hulp van vernuftige wetgeving die de toegang tot krediet en landbezit en daarmee tot huizenbezit reguleerde. Vele decennia later is de ruimtelijke kloof tussen rijk en arm en tussen zwart en blank nog steeds pijnlijk zichtbaar in beide steden. Een belangrijke observatie hierbij is dat ruimtelijk beleid lange termijn consequenties heeft, onder meer omdat (het bezit van) onroerend goed van nature relatief duurzaam is.

Nederlandse situatie

In internationaal perspectief zijn in Nederland ook de ruimtelijke verschillen, zoals tussen de stad en het platteland of tussen verschillende buurten binnen een stad, relatief klein. Kijk maar naar de enorme verschillen in Parijs tussen het centrum en de banlieus aan de rand, of de leegloop van het Franse platteland waar vaak halve dorpen te koop staan. Er zijn in ons land maar zeven buurten waar de bevolking voor meer dan 75% van niet-westerse komaf is en deze concentratiewijken lijken in niets op de gevaarlijke ghetto's uit spannende films. Bovendien suburbaniseren migranten waardoor de rest van Nederland qua etnische diversiteit steeds meer op de grote steden gaat lijken. Omgekeerd zien we dat middenklasse gezinnen weer terugkeren naar de grote stad.

De stad wint, de regio verliest

Maar dit gezegd hebbende, moeten we de verschillen in Nederland niet onderschatten. Verschillen die bovendien toenemen. De huidige aandacht in de politiek voor krimpregio's en toenemende tegenstellingen binnen grote steden is dus goed te begrijpen. Binnenlandse migratie zorgt voor een forse herverdeling van de bevolking: in 1860 woonde bijna 19% van de Nederlandse bevolking in Noord-Nederland, terwijl dit in 2013 bijna is gehalveerd tot pakweg 10%. Bovendien is deze migratie selectief naar leeftijd en opleiding: jongeren en hoger opgeleiden zijn veel mobieler en concentreren zich in steden. Dit gaat ten koste van andere gemeenten in Nederland: de stad wint, terwijl de regio verliest.

Bovendien geldt dat in plaatsen met een grotere economische dichtheid werknemers met vergelijkbare kenmerken meer verdienen: recent onderzoek toont aan dat in Nederland een verdubbeling van de economische dichtheid voor lager opgeleiden leidt tot een 3% hoger loon, voor middelbaar en hoger opgeleiden is dit 4% tot 10%. Tegelijkertijd zijn dit ook de steden waar de arbeidsmarkt aan de onderkant 'dichtbevolkt' is. Dit creëert binnen grote steden een tegenstelling.

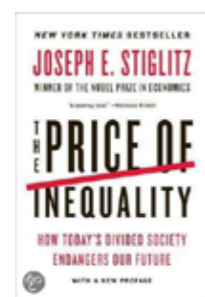
Binnen en buiten de ring

Ook binnen florerende steden nemen de verschillen toe. Zo is in Amsterdam met name het verschil tussen het gebied binnen en buiten de ring de afgelopen twee decennia flink toegenomen. Den Haag kent het verschil tussen zand en klei en in Haarlem is er een relatief scherp onderscheid tussen oost en west Spaarne. In sterke mate is dit te herleiden tot een ruimtelijke sortering van bevolkingsgroepen naar opleidingsniveau: binnen de ring in Amsterdam domineren de hoger opgeleiden, buiten de ring de lager opgeleiden. Eén van de redenen is dat huiseigenaren met een hoog inkomen in de nabijheid van stedelijk erfgoed en de daarbij behorende voorzieningen willen wonen, en ook dichtbij andere huishoudens met hoge inkomens.

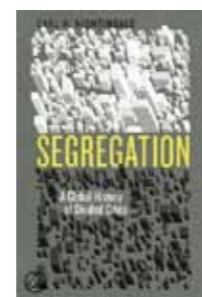
Sociaal-economische scheidslijnen

Dat zijn nog steeds geen 'Amerikaanse toestanden', maar toch is het nuttig om ons te laten inspireren door Stiglitz' verbinding tussen ongelijkheid aan instabiliteit. Immers, ook in een relatief plat en welvarend land kunnen die verschillen uit de hand gaan lopen, zoals twee jaar geleden in Londen en enkele maanden terug in Stockholm, een keurige stad in het rustige en welvarende Zweden. De populariteit van zowel de PVV als de SP in steden als Rotterdam en de krimpregio's van Nederland is een belangrijk signaal dat ook in Nederland sociaal-economische scheidslijnen onvrede en spanningen in de hand werken.

Overheidsbeleid in Nederland is er traditioneel op gericht geweest om de economische en sociale gelijkheid binnen Nederland te bevorderen, bijvoorbeeld door middel van het plaatsen van overheidsdiensten in gebieden met afnemende werkgelegenheid, spreiding van immigranten,

Joseph E. Stiglitz
The Price of Inequality.
How Today's Divided Society
Endangers Our Future.
New York/London: Norton, 2012
ISBN: 0393345068
560 pagina's | € 13,49

Carl E. Nightingale
Segregation.
A Global History of
Divided Cities.
Chicago, University of Chicago
Press, 2012
ISBN: 0226580741
528 pagina's | € 26,99

Nightingale's meesterwerk herinnert eraan dat ongelijkheid, zeker in Nederland, wellicht meer onderwerp is van ruimtelijk beleid dan van inkomenspolitiek.

sociaal woningbouwbeleid in grote steden, stadsvernieuwing in achterstandswijken, etc. Het door de ChristenUnie bedongen openhouden van de kazerne in Assen in het recente begrotingsakkoord is een typisch voorbeeld van deze politieke reflex. Dat is fijn voor Assen en goed voor de kiezersgunst in Noord-Nederland, maar is – in meer algemene zin – dergelijk beleid ook goed voor Nederland?

Vliegwieleffect

Voor het beantwoorden van die vraag vraagt het economisch denkraam aandacht voor het bestaan van zogeheten externe effecten van de clustering van mensen in steden c.q. de Randstad. De keuze van mensen om in steden te gaan wonen heeft namelijk niet alleen gevolgen voor de persoon in kwestie, maar ook voor derden. Dit laatste, externe, effect kan zowel positief als negatief zijn. Positieve externe effecten ontstaan als creatieve, hoogopgeleide mensen clusteren in de stad: het stimuleert innovatie omdat ze leren van elkaar, er ontstaan schaalvoordelen omdat ze samenwerken, en de productiviteit neemt toe omdat ze zich kunnen specialiseren. Dit vertaalt zich in meer welvaart en dit leidt tot typische stedelijke voorzieningen zoals theaters, ateliers, persoonlijke dienstverlening en specialistische winkels, die op hun beurt ook weer een aantrekkingskracht uitoefenen op mensen met hogere inkomens. Dit vliegwieleffect leidt tot krachtige, slimme steden die van groot belang zijn als motor van nationale welvaart. Zo beschouwd is clustering – en dus toenemende ongelijkheid – dus goed, niet alleen voor de stad maar zelfs voor het platteland en ook voor lager-opgeleiden die banen gecreëerd zien worden als afgeleide van de dynamiek aan de stedelijke bovenkant van de arbeidsmarkt: slimme mensen in glimmende kantoorpanden creëren immers vacatures voor schoonmakers en bewakers.

Gevolgen voor krimpregio's

Maar dat is niet het hele verhaal. Er zijn ook negatieve effecten in de vorm van versterkte armoede in krimpregio's door geringe kansen op goede scholing, beperkte kwaliteit van voorzieningen, verhoogde criminaliteit, et cetera. En dus is de vraag naar de optimale mate van menging en clustering complex – en ook politiek. Meer vrijheid ten aanzien van locatiekeuze via toegenomen

marktwerking op de woningmarkt, zoals recentelijk bijvoorbeeld bepleit door wethouder Wiebes in Amsterdam, zal clustering van soortgenoten naar verwachting doen toenemen. De baten daarvan voor hoger opgeleiden zijn naar verwachting substantieel, maar de externe kosten in de achterblijvende gebieden dienen in een totale evaluatie te worden meegenomen. Opvallend genoeg is over de verwachte omvang van deze externe kosten minder bekend dan over de verwachte omvang van de externe baten. Wel is bekend dat het moeilijk is om met beleid tegen de economische stroom in te roeien: ondanks forse subsidies gedurende decennia gaat het niet goed met Delfzijl en Zeeuws-Vlaanderen, en de verhuizing van een deel van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) naar Heerlen jaren geleden heeft de neergang van die stad niet kunnen stuiten. Het lijkt ook onwaarschijnlijk dat die open kazerne van Assen een florerende stad gaat maken. Zelfs Nederland is niet maakbaar. Ruimtelijk beleid dat de economische en sociale gelijkheid binnen Nederland wil bevorderen vergt, naast bescheidenheid, op zijn minst ook goed nadenken over het eigene en specifieke van een (krimp)regio en accepteren van de onmogelijkheden om regio's te kneden naar eigen wensen.

Geen natuurverschijnsel

Op heel verschillende manieren laten Stiglitz en Nightingale in hun boeken zien dat groeiende ongelijkheid geen natuurverschijnsel is, maar het gevolg van een ingewikkeld samenspel tussen imperfecte markten en imperfecte overheden. Sinds de tijd van Adam Smith is de economische wetenschap veranderd: de lofzang op de perfecte markt heeft plaatsgemaakt voor analyses van marktperfecties. Net als Robert Shiller heeft ook Joseph Stiglitz een Nobelprijs gewonnen (in 2001) voor zijn analyse van imperfecte markten. En beide heren waarschuwen nu voor de risico's van ongelijkheid. Dat is geen toeval. Nightingale's meesterwerk herinnert eraan dat ongelijkheid, zeker in Nederland, wellicht meer onderwerp is van ruimtelijk beleid dan van inkomenspolitiek. ■

Auteur Dr. Peter Mulder is universitair docent economie aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

Column

Corrupte tijders pakken

DOOR REINIER KOPPELAAR

Nederland doet het goed als het gaat om corruptie. Op de lijst van Transparency International staat ons land op de negende plaats. Al zullen velen enkele recente zaken van corruptie bij wethouders en (ex-)burgemeesters weten te noemen, relatief gezien gaat het om klein grut. Toch is er veel wantrouwen in de politiek. Op internetfora worden de woorden 'politici' en 'graaiers' met het grootste gemak in één adem gebruikt. China scoort veel hoger op de corruptieladder. Hoe gaan ze er daar mee om?

Cynisme over lokale politiek

In het autocratisch geregeerde China is de vrijheid van meningsuiting zeer beperkt. Toch woedt er tegenwoordig op de Chinese sociale media regelmatig grote opwinding over een lokale bestuurder of ambtenaar die is betrapt op zelfverrijking. Sinds jaar en dag kent het land een traditie van corrupte lokale bestuurders en onder het Chinese publiek leeft dan ook veel cynisme over haar bestuurders. Lichtpuntje is dat deze internetjournalistiek tegenwoordig regelmatig leidt tot arrestatie van de boosdoeners.

En dat komt doordat President Xi Jinping sinds zijn aantreden dit voorjaar onafgebroken campagne voert tegen corruptie, waarbij zowel 'tijgers' (hoge officials) als 'vliegen' (kleine ambtenaren) niet worden gespaard. Tot lichte verbazing van het Chinese publiek houdt de president zijn woord: onder leiding van Wang Qishan, hoofd van het Partijdisciplineorgaan, wordt het ene na het andere kopstuk aangepakt. De namen Jiang Jiemin, Liu Zhijun, Ji Jianye doen bij de lezers van *Denkwijzer* waarschijnlijk geen belletje rinkelen, maar het gaat hier om 'tijgers': machtige topmannen die afgelopen maanden zijn gearresteerd wegens grootschalige corruptie.

Democratie tempert corruptie

Deskundige waarnemers merken op dat de campagne diepte mist. Er worden slechts zondebokken geslachtofferd om het volk tevreden te houden. Bovendien lijkt er sprake van politieke afrekening: gearresteerde 'tijgers' zouden voornamelijk politici met verkeerde politieke connecties zijn.

Hoe dit ook zij, duidelijk is dat China op dit terrein mijlenver verwijderd is van het 'schone' Nederland: het staat op plaats 80 op de corruptieranglijst. Een verklaring daarvoor ligt zonder twijfel in het ontbreken van het verantwoordingsmechanisme dat wij zo koesteren in onze democratie: regelmatige verkiezingen. De Chinese politieke cultuur ontbeert wat de Nederlandse momenteel – wellicht in te ruime mate – heeft: de mogelijkheid om politieke bestuurders naar huis te sturen. Toch heerst er een bijzonder negatieve stemming onder de Nederlandse bevolking over politici. Kleine vormen van fraude – hoe erg ook – kunnen rekenen op buitenproportionele publiciteit. Het zou mooi zijn als in Nederland het vertrouwen in bestuurders meer in balans zou zijn met de democratische verworvenheden. ■

Reinier Koppelaar werkt op de Nederlandse ambassade in Peking en schrijft deze column op persoonlijke titel.

Zorg in een participatiesamenleving

DOOR WOUTER BEEKERS EN GEERT JAN SPIJKER Burgerkracht, doedemocratie en participatiesamenleving zijn vandaag de dag sleutelwoorden in het politieke debat. De verhouding tussen samenleving, markt en overheid lijkt te verschuiven, maar hoe en waar willen we uitkomen? In het project Christelijk-sociaal 2030 komt het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie vanuit de eigen traditie met concrete visies op deelthema's.

Onlangs verschenen in dit programma de twee eerste boeken. *Zorg met een hart* behandelt de toekomst van de gezondheidszorg, die financieel onder druk staat en waarin een bureaucratische regeldrift soms haaks staat op de kwaliteit van zorg en leven. *Achter de schutting* gaat over 'de drie decentralisaties' die gemeenten en burgers grote verantwoordelijkheid geven op het gebied van maatschappelijke begeleiding en ondersteuning (Wmo), jeugdzorg en arbeidsparticipatie.

In beide boeken verkennen we de betekenis van de christelijk-sociale mensen samenlevingsvisie voor de eenentwintigste eeuw. Van daar uit doen we aanbevelingen in de concrete keuzes die we de komende jaren zullen moeten maken.

Uitgangspunten

Over de accentverschuiving van een verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving woedt een debat. Critici vragen of de regering zich er niet te gemakkelijk van af maakt door haar verantwoordelijkheden over de schutting te kieperen richting

de samenleving. Wij denken dat het niet goed is alleen stil te staan bij de vraag waar we vandaan komen. Het is beter te beginnen bij de vraag naar wat voor een samenleving we toe willen, om vervolgens te kijken waar we nu staan en hoe we stappen in de goede richting kunnen zetten. In de ideale samenleving wordt de waarde en het talent van ieder mens erkend. God heeft ieder mens geschapen, dat maakt ieder mens waardevol. God heeft de mens ook geschapen als een relationeel wezen. 'Het is niet goed als de mens alleen is', sprak de Heer al bij de schepping. 'Heb uw naaste lief als uzelf', gaf hij de mens mee als gebod. In relaties komen mensen tot hun recht en tot ontplooiing. Daartoe heeft God de mens ook talent gegeven. Onderlinge relaties tussen mensen geven de samenleving haar kracht. Dat is een uniek christelijk-sociaal uitgangspunt in de politiek. Tegenover de linkse nadruk op het oplossend vermogen van de staat en tegenover het liberale verhaal van individuele zelfredzaamheid wijst de christelijk-sociale politiek op de kracht van gemeenschappen.

WI-STUDIES OVER GEZONDHEIDSZORG EN DECENTRALISATIES

De overheid dient voor alles ruimte te geven aan deze gemeenschapskracht. Daarnaast heeft ze een eigen en aanvullende rol in de samenleving. Eigen, want ze handhaaft orde, recht en veiligheid. En aanvullend, want de overheid schept voorwaarden voor mensen en gemeenschappen om zich te kunnen ontplooiën en is ze een schild voor mensen in een kwetsbare situatie. Het is van belang dat overheid, zorgverleners en andere professionals dicht bij mensen staan door een kleinschalige aanpak en maatwerk. Wanneer nodig biedt ze een vangnet, dat wanneer mogelijk veerkrachtig is en erop gericht mensen te stimuleren hun talenten te benutten.

Marktwerving in de zorg is een heikel thema. In onze visie kunnen marktelementen een rol spelen in de zorg, maar is de zorg geen markt. Uiteindelijk draait het om zorg om aandacht van de zorgverlener voor de patiënt. De relatie tussen beiden is uiteindelijk moreel van aard, niet economisch. Het is daarom goed dat we in Nederland een stelsel van gereguleerde marktwerving kennen. Vanuit deze uitgangspunten kijken we naar keuzes die we de komende jaren moeten maken ten aanzien van het zorg- en welzijnsbeleid van de overheid.

1. Begin bij burgers

Alle zorg- en hulpverlening dient te beginnen bij mensen, bij hun talent, zeggenschap en verantwoordelijkheid. In de gezondheidszorg kunnen patiënten veel meer zeggenschap krijgen over de zorgverlening. En elektronische hulpmiddelen als tablets en camera's (E-health) zullen er aan bijdragen dat patiënten meer zelf kunnen meewerken aan hun ziektebestrijding en minder afhankelijk worden van zorgverleners. Ook hierdoor kunnen mensen zelf meer keuzes maken en verantwoordelijk dragen voor hun welbevinden.

Ook voor gemeenten is dit een aandachtspunt. Er komen grote financiële uitdagingen op de gemeenten af. Het kan verleidelijk zijn om keuzes te maken vanuit kostenbesparing. Maar soms zijn investeringen nodig om mensen met hun talenten een plek te geven in de samenleving, bijvoorbeeld in de vorm van beschut werk.

2. Geef gemeenschapskracht ruimte

Relaties maken een samenleving sterk. De overheid moet sociale gemeenschappen de ruimte geven, ondersteunen en stimuleren. Vooral op lokaal niveau is dit een belangrijk aandachtspunt. Zo is de jeugdzorg gebaat bij inschakeling van het sociale netwerk rondom een kind. Eigen Krachtconferenties kunnen daaraan goed gestalte geven. Uit onderzoek blijkt ook dat mensen met afstand tot de arbeidsmarkt veel sneller aan een baan komen door het inschakelen van hun sociale omgeving. Soms kan die omgeving ook gecreëerd worden, de 'maatjesbank' van GIDS-netwerk geeft ervan een inspirerend voorbeeld.

Het is van groot belang dat de overheid niet probeert sociale samenhang en onderlinge zorg zelf uit te vinden. Rondom de Wmo worden wel pogingen gedaan om sociale cohesie in buurten te versterken. Maar in de praktijk blijkt dat het veel beter werkt om families de ruimte te geven en bestaande sociale gemeenschappen, zoals kerken, aan te spreken op hun eigen waarden en doelen.

3. Een beperkte, maar sterke overheid

Een sterke overheid is nodig, maar met een beperkte rol. Een concreet voorbeeld geeft het terugbrengen van de volksverzekering voor langdurige zorg (de Awbz) tot de kern. Jarenlang deed de overheid teveel, nu is het aan burgers en samenlevingsverbanden om hun verantwoordelijkheden weer op zich te nemen. Een beperktere overheidsrol is op de lange termijn, ook vanuit het oogpunt van financiën, beter houdbaar.

4. Preventie als prioriteit

De overheid dient de samenleving wel te blijven ondersteunen. Inzet op preventie moet daarbij prioriteit zijn. Voorkomen is beter dan genezen. En een gezonde levensstijl heeft een positieve invloed op het individu, maar ook op de samenleving als geheel. Preventie draagt eraan bij dat zwaardere zorg wordt uitgesteld of zelfs voorkomen. Wij pleiten voor een structurele financiering van preventie. Bovendien zal het accent meer gaan liggen op de eerste lijn, vooral op huisartsen(ondersteuning) en wijkverpleegkundigen.

Voor gemeenten is dit met name in de jeugdzorg een aandachtspunt. De jeugdzorg dient vindbaar en toegankelijk te zijn. Dit vraagt iets van de locatie en van de professionals. Een toegankelijke jeugdzorg maakt een snelle aanpak mogelijk en kan escalatie van problemen en zware zorgtrajecten voorkomen.

5. Gepaste en samenhangende zorg

De overheid ondersteunt mensen en de samenleving het beste door maatwerk. We hebben ons in Nederland teveel blindgestaard op gelijke behandeling, maar gepaste hulp en zorg is een van de grootste uitdagingen van deze tijd. Zo wordt niet zelden teveel behandeld. 'Overbehandeling' is niet teveel van het goede, maar betekent leed toevoegen aan de patiënt en verspilling van geld dat aan goede zorg had kunnen worden besteed.

Voor gemeenten vraagt maatwerk vooral een samenhangende aanpak. De problemen van jongeren en gezinnen staan vaak niet op zichzelf. Sociale of psychische problemen kunnen bijvoorbeeld veroorzaakt worden door werkloosheid of omgekeerd. Een samenhangende aanpak op het gebied van zorg, welzijn en werk is belangrijk.

Zorg met een hart is geschreven door vier auteurs: Stef Groenewoud, gezondheidswetenschapper en ethicus aan het RadboudUMC Nijmegen, Geert Jan Spijker, adjunct-directeur van het WI, Maarten Verkerk, bijzonder hoogleraar christelijke wijsbegeerte en actief in VitaValley, een innovatienetwerk voor de zorg en Anna de Wit, beleidsmedewerker bij de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie.

Achter de schutting. Kansen na de decentralisaties kwam tot stand door een samenwerking van het WI en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie, in de persoon van Wouter Beekers en Bernadette van den Berg. Bijdragen werden verder geschreven door Marja Jager, Wmo-deskundige en onderzoeker aan de Gereformeerde Hogeschool Zwolle, Marja Haak, die als bestuurder veel ervaring heeft opgedaan met de jeugdzorg en Simone Kennedy, voorzitter van de ChristenUnie-fractie in Amersfoort. (Dit boek is voor donateurs op aanvraag beschikbaar)

6. Aandacht voor identiteit

Door de doorgaande ontzuiling lijkt identiteitsgebonden zorg iets van het verleden. Maar juist de inzet op maatwerk en inbreng van burgers vraagt om aandacht voor identiteit. Mensen worden actief vanuit hun eigen overtuigingen. Bovendien is hulp het meest effectief als deze aansluit bij de culturele en godsdienstige waarden van mensen.

Gemeenten dienen te borgen dat organisaties aan kunnen sluiten bij de eigen overtuigingen van mensen. Bij voorkeur gebeurt dat door te investeren in de diversiteit aan markt- en maatschappelijke organisaties, of anders ten minste door te investeren in de diversiteit aan hulpverleners binnen organisaties.

Niets nieuws onder de zon?

Volgens sommigen is er sprake van een revolutionair experiment met ons sociale stelsel. Wie naar de geschiedenis kijkt, ziet dat het tegendeel waar is. Sociaal beleid is door de jaren heen steeds in verandering geweest. Nederland heeft steeds gezocht naar een evenwicht tussen het ondersteunen en het aanspreken van mensen en verbanden op hun verantwoordelijkheden. Wij hebben de overheid na de Tweede Wereldoorlog langzamerhand een te grote rol toebedeeld. Met inachtneming van de vereiste geleidelijkheid en zorgvuldigheid, is het goed te zoeken naar een nieuw evenwicht en een nieuwe dynamiek tussen overheid, markt en samenleving. Dat past bij de christelijk-sociale politiek. ■

Vooruitblik 2014

CHRISTELIJK
SOCIAAL
2030

WI AGENDA

11 januari

- **Congres zorg en decentralisaties** (zie ook hiernaast)

februari

- **Bijeenkomst vanwege *Open voor God*, een bundel essays n.a.v. het boek *Een seculiere tijd* van Charles Taylor (i.s.m. TU Kampen)**

27 maart

- **Groen van Prinsterer-lezing door prof.dr. Govert Buijs**

voorjaar

- **Start project economie**

zomer

- **Publicaties rond project visie op overheid en onderwijs**

Wilt u contact opnemen n.a.v. deze informatie? wi@christenunie.nl

ZORGCONGRES

Nederland kent uitstekende gezondheidszorg. Daar hangt echter wel een prijskaartje aan: ons land heeft relatief gezien het duurste stelsel ter wereld. En de kosten blijven stijgen. Hoe voorkomen we dat onze zorg onbetaalbaar wordt en de zorg verschaalt? Hoe zorgen we ervoor dat de kwaliteit op peil blijft als gemeenten meer zullen moeten doen met minder geld? Wat kunnen we verwachten van burgers als het gaat om zorg en welzijn?

Over deze vragen gaat het Zorgcongres van 11 januari 2014. Samen met de Bestuurdersvereniging en de Tweede Kamerfractie organiseert het WI deze bijeenkomst om met u in gesprek te gaan. Naast enkele lezingen zal veel tijd worden ingeruimd voor deelsessies, over jeugdzorg, Wmo, preventie, etc. Achtergrond van het congres is het verschijnen van twee publicaties in de serie Christelijk-sociaal 2030 (zie het artikel op p.34-36).

PROGRAMMA

Het programma bestaat uit twee dagdelen. De ochtend gaat over de gezondheidszorg (preventie, overbehandeling, de rol van zorgverzekeraars), de middag over de decentralisaties (mantelzorg, jeugdzorg, etc.). Er zijn workshops met veel ruimte voor gesprek. Sprekers zijn o.a. Andries Baart, André Rouvoet, Stef Groenewoud, Maarten Verkerk en Carla Dik-Faber.

CONGRES ZORG EN DECENTRALISATIES

Datum	zaterdag 11 januari 2014 (10.00 uur - 16.00 uur)
Locatie	Stadscafé de Observant, Amersfoort (www.observant.nl)
Kosten	aanmelding kan voor de ochtend en/of de middag. De kosten voor de lunch zijn 15 euro
Aanmelden	via de coupon op bijgevoegde brief of via www.wi.christenunie.nl/congres

DE SENAAT MOET
DIRECT GEKOZEN
WORDEN DOOR HET
VOLK

De Eerste Kamer: hoe verder?

De senaat werd gezien als ‘de dierentuin van de koning’. Haar bestaan diende ter verzekering van zijn belang. Dat heeft de ontwikkeling van de senaat sterk gehinderd.

DOOR ROEL KUIPER EN HARMJAN VEDDER **Er is veel discussie over de Eerste Kamer. Het kabinet werkt aan een notitie over haar rol en positie. De senaat is volop in ontwikkeling. Een zelfbewuste maar politiek terughoudende Eerste Kamer versterkt de parlementaire democratie. Meer parlementair onderzoek, meer aandacht voor Europa en directe verkiezingen geven invulling aan die eigenstandige rol.**

De Eerste Kamer kan zich de afgelopen jaren verheugen in een bovengemiddelde belangstelling. Met enige regelmaat wordt een fluweelrood perslint door de monumentale hal van de Kamer gespannen om een menigte verslaggevers, fotografen en cameramensen op afstand te houden. Zoveel aandacht was men tot nu toe niet gewend in de senaat, met uitzondering van enkele spannende debatten en tumultueus verlopen nachtelijke vergaderingen. Door de minderheidspositie van Rutte I (2010-2012) en Rutte II (2012 -) in de senaat, is meer dan ooit de schijnwerper op de Eerste Kamer komen te staan. Dat leidt inmiddels ook tot een nieuwe – de zoveelste – discussie over rol, functie en betekenis van de Eerste Kamer. Er zal een kabinetsnotitie over het onderwerp komen en ook de Eerste Kamer wil zich bezinnen op haar eigen rol. De ChristenUnie is altijd voorstander geweest van de Eerste Kamer. Als huis van heroverweging zorgt ze voor een gezonde vertraging in het woelige proces van politieke besluitvorming en draagt zo bij aan de zorgvuldigheid van wetgeving. Maar de Eerste Kamer is ook politiek orgaan en als zodanig onmiskenbaar in ontwikkeling. Met dit artikel willen we daarop reflecteren en bijdragen aan de discussie over de toekomstige ontwikkeling van de Eerste Kamer.

Een ongelukkige start

Dat Nederland bij de grondwet van 1815 een tweekamerstelsel en een senaat zou krijgen, sprak niet vanzelf. Toen koning Willem I op 30 november 1813, na een periode van Franse overheersing, op Scheveningen landde als soevereine vorst van het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden, lag de bestuurlijke en staatsrechtelijke inrichting daarvan nog op de tekentafel. Van Hogendorp, de architect van de nieuwe Grondwet van 1815, had aanvankelijk grote bezwaren tegen de ‘hindermacht’ van een tweekamerstelsel. Een bicameraal systeem naar Brits voorbeeld was een wens van Koning Willem I, die daarin gesteund

werd door de Belgische landsdelen die aan het Koninkrijk waren toegevoegd. De Staten-Generaal werd opgedeeld in een Tweede en een Eerste Kamer ‘ten einde alle overijling in de raadplegingen te voorkomen’.¹ De leden van de Eerste Kamer werden benoemd door de Koning, die via die weg een indirect veto kreeg over alle wetsvoorstellen. De senaat kende daardoor een ongelukkige start. Ze werd gezien als *menagerie de roi* (de dierentuin van de koning). Haar bestaan was niet gedreven door parlementaire overwegingen of een wens van burgers, maar diende ter verzekering van het belang van de vorst. Dat heeft de ontwikkeling tot een senaat met eigen functie in ons staatsbestel in belangrijke mate gehinderd.

Groei naar zelfstandigheid

Rond de grondwetherziening van 1848 gingen opnieuw stemmen op om de ‘dierentuin’ dan maar te sluiten. Van de architect van de staatkundige hervormingen uit 1848, de liberaal Thorbecke, is bekend dat hij de Eerste Kamer het liefst zag verdwijnen. En ook de oervader van de christelijke politiek in Nederland, Groen van Prinsterer, was kritisch op het functioneren van de Eerste Kamer. Het voornaamste verwijt dat hij de Eerste Kamer maakte was dat zij geen ‘zelfstandigheid’ had en dat was een juiste typering voor de toenmalige situatie. De regering wist bij monde van de kundige minister van Justitie Donker Curtius echter met succes het tweekamerstelsel te verdedigen. Dit moest gepaard gaan met een nieuwe positionering van de Eerste Kamer in het parlementair bestel. De grondwetherziening van 1848 maakte een einde aan de kroonbenoeming van Eerste Kamerleden en daarmee werd een voorzichtige stap gezet naar een stevigere en breder gedragen rol in ons parlementaire stelsel.² Voortaan kozen de leden van Provinciale Staten de leden van de Eerste kamer. Deze ‘getrapte’ verkiezing is sindsdien de vaste regel gebleven.³

Senaat vs. torentje

De parlementaire bevoegdheden van de Eerste Kamer worden in de Grondwet beschreven. Deze zijn beperkter dan de bevoegdheden van de Tweede Kamer⁴, maar uiteindelijk dienen alle formele wetten de Eerste Kamer te passeren en beschikt de Eerste Kamer over een vetorecht. Dit laatste betekent dat de vertrouwensregel ook geldt voor de Eerste Kamer. Die vertrouwensregel wordt echter doorgaans niet in stelling gebracht als het gaat om het kabinetsbeleid als geheel. De Eerste Kamer stemt geen kabinetten weg, maar spreekt een veto uit bij individuele wetten. Regeerakkoorden worden voorgelegd aan de Tweede Kamer, niet aan de Eerste. De fracties in de Eerste Kamer zijn formeel niet gebonden aan een Regeerakkoord en ook niet aan parlementaire akkoorden. De erkenning van de politieke betekenis van dergelijke akkoorden, ook in de Eerste Kamer, berust op de erkenning van het politieke primaat van de Tweede Kamer, die direct gekozen wordt en over meer parlementaire bevoegdheden beschikt. Niettemin kan de Eerste Kamer wetsontwerpen verwerpen. Uiteraard kan het dan voorkomen dat een wetsvoorstel zo cruciaal en betekenisvol is voor het functioneren van een kabinet dat bij het afstemmen van een wet in de Eerste Kamer ook het kabinet moet overwegen of het zijn ontslag moet aanbieden. Dat is gebeurd bij het veto over de gekozen burgemeester, een kroonjuweel van D66, in ‘De Nacht van Van Thijn’ (2005).

Senaat te politiek?

Als er gesproken wordt over de ‘politisering’ van de Eerste Kamer dan kan dit geen verwijt zijn dat de Eerste Kamer gebruik maakt van haar bevoegdheden. Een beter en intensiever gebruik van die bevoegdheden kan in omstandigheden zelfs gewenst zijn. In de Eerste Kamer zelf bestaat de opvatting dat de kwaliteit van wetgeving onder druk staat en wetten soms ‘kapot geamendeerd’ in de Eerste Kamer arriveren en stevige reparatie nodig is. De Eerste Kamer probeert met het oog daarop maximaal gebruik te maken van haar bevoegdheden. Er worden meer novelles (voorstellen tot wetswijziging) en moties aangenomen in de Eerste Kamer dan ooit tevoren. Ook neemt de informatiebehoefte van de senaat toe, wat onder meer blijkt uit het gebruik

van het instrument van hoorzittingen en eigen parlementair onderzoek. Een ongewenste politisering treedt op wanneer de Eerste Kamer de Tweede Kamer naar de kroon gaat steken of nog eens dunnetjes over doet wat al in de Tweede Kamer is gedaan. De Eerste Kamer moet in de luwte opereren om effectief te zijn, ze moet zich richten op kwaliteit en uitvoerbaarheid van wetgeving en beleid, en verdieping aanbrengen in de bezinning op politieke en staatkundige vraagstukken. Zo kan ze een parlementaire achterwacht zijn die nuttig is en eigen impulsen uitzendt. Ongewenste politisering is het als het primaat van de Tweede naar de Eerste Kamer verschuift, een ontwikkeling die helaas werd uitgelokt door de formatie van Rutte II. Het politieke lot van een kabinet wordt dan in handen gelegd van de Eerste Kamer. Terecht roept dat vragen op bij een groot publiek dat de zin van een tweekamerstelsel dan niet meer begrijpt. Ongewenste politisering kan ook het gevolg zijn van slordige omgang met onze parlementaire instituties. De PVV werkt daar helaas aan mee door in de Eerste Kamer moties

- Noten**
- ¹ Bert van den Braak, *De Eerste Kamer. Geschiedenis, samenstelling en betekenis 1815-1995*, Sdu uitgevers, Den Haag, 1998, p. 37.
  - ² Voor een goed overzicht van de geschiedenis van de senaat zie het in noot 1 genoemde proefschrift van Bert van de Braak of zijn overzichtsartikel in de bundel *De Eerste Kamer. Geschiedenis, samenstelling en betekenis 1815-1995* of zijn beknoptere overzichtsartikel in de bundel *De Eerste Kamer. De andere kant van het binnenhof: toen, nu, straks* van Vliegenthart en Van Raak (red.), Aspekt, Soesterberg, 2011, vanaf p. 31.
  - ³ Wel werd een aantal maal de Grondwet gewijzigd om de zittingsduur van de senaat te verkorten, van 9 jaar uiteindelijk naar 4, en werd de gespreide verkiezing van de Eerste Kamer geschrapt, waardoor voortaan de samenstelling van de Eerste Kamer door één verkiezing in zijn geheel wijzigde.
  - ⁴ Het recht van amendement en initiatief zijn voorbehouden aan de Tweede Kamer.
  - ⁵ In uitzonderlijke gevallen kan door de regering een novelle aan de Kamer worden aangeboden, waarmee de wet op aangelegen punten wordt aangepast.

In de Eerste Kamer bestaat de opvatting dat de kwaliteit van wetgeving onder druk staat en wetten er soms ‘kapot geamendeerd’ arriveren en stevige reparatie nodig is.

van wantrouwen in te dienen tegen het kabinet als geheel. Daarvoor is de Eerste Kamer niet de aangewezen plaats.

De rol van de Eerste Kamer in de formatie

De vertrouwensregel moet aanleiding zijn om de Eerste Kamer op een of andere manier te betrekken bij kabinetsformaties. Daarom was de gangbare formulering bij formaties dat er gezocht moet worden naar een ‘vruchtbare samenwerking met de Staten-Generaal’. In 2012 nam de Tweede Kamer de regie over de formatie uit handen van het staatshoofd en verdween ook die formulering uit de formatieopdracht. De gesprekken over de formatie, die in het verleden meestal plaatsvonden in de ministerskamer van de Eerste Kamer, werden demonstratief verplaatst naar het gebouw van de Tweede Kamer. De aandacht voor de Eerste Kamer in het formatieproces, werd daarmee nog verder gemarginaliseerd. Dat bleek de inleiding tot een ernstige inschattingfout: het kabinet Rutte II kan als minderheidskabinet in de Eerste Kamer niet effectief werken. Het zou wat ons betreft daarom verstandig zijn als de formulering over vruchtbare samenwerking met de Staten-Generaal als vaststaande regel terugkeert in toekomstige formatieopdrachten. Om een antagonisme tussen beide Kamers te voorkomen moet die formatie weer onder regie van de Koning plaatsvinden.

Terugzendrecht

De ontwikkeling van de laatste jaren wijst erop dat de Eerste Kamer een meer zelfbewuste rol speelt in het parlementair stelsel. Als dat betekent dat ze gebruik maakt van haar eigen bevoegdheden heeft de Eerste Kamer daartoe het volste recht en is het wellicht ook gewenst dat ze deze rol speelt. De snelle omloop van beleid, de ‘volatiliteit’ van de politiek, de kwaliteit van de wetgeving en de verhouding tot Europese wet- en regelgeving vragen om een meer actieve Eerste Kamer. Maar een Eerste Kamer die intensief gebruik maakt van haar bevoegdheden kan met alle goede bedoelingen in conflict komen met de Tweede

Kamer. Dat dreigt nu al te gebeuren rond het wetgevingsproces. De Eerste Kamer kan niet amenderen, ook al lijkt de novelle-praktijk zich in die richting te ontwikkelen. Uiteindelijk heeft de Eerste Kamer slechts de keus tussen aanvaarden of verwerpen.⁵

Varianten

Met het oog op deze onbevredigende situatie wordt regelmatig gepleit voor een terugzendrecht van de Eerste Kamer. Hiervan bestaan verschillende varianten, maar in de kern komt het erop neer dat de Eerste Kamer een wetsvoorstel dat ze onvolwaardig vindt en eigenlijk zou willen amenderen kan terugzenden naar de Tweede Kamer. Dat moet dan uiteraard eenmalig, met redenen omkleed en met aanwijzing van wat er verbeterd zou moeten worden. De Tweede Kamer zou die verbeteringen dan moeten doorvoeren en komen tot een aangepast wetsvoorstel. De vraag is wat daarna moet gebeuren. Moet het wetsvoorstel opnieuw aangeboden worden aan de Eerste Kamer, zodat deze haar vetorecht behoudt, of doet de Tweede Kamer het wetsvoorstel na terugzending af en verliest de Eerste Kamer haar vetorecht? Het tweede traject vergt grondwetswijziging en is gevoelig voor politisering. Het terugzendrecht kan dan een route voor smalle regeringscoalities worden om wetsvoorstellen er via de Tweede Kamer alsnog door te drukken en de Eerste Kamer buiten spel te zetten. De Eerste Kamer dient het vetorecht te behouden, maar kan wel afspreken dat na een tweede ronde door de Tweede Kamer niet nog eens een zware derde lezing in de Eerste Kamer zal plaatsvinden. Onder deze condities lijkt het terugzendrecht alleszins aanvaardbaar.

Extra taken: Europa...

De Eerste Kamer ontwikkelt zich, maakt intensiever gebruik van eigen bevoegdheden en stelt zich de laatste jaren zelfbewuster op. Aan die ontwikkeling leveren gewijzigde politieke, staatkundige en internationale omstandigheden een bijdrage. Een goed voorbeeld daarvan is de toegenomen aandacht voor Europese wetgeving. Het Verdrag van Lissabon geeft beide Kamers van de Staten-Generaal een gelijke positie met betrekking tot het toetsen van het Europese wetgevingsprogramma. Hierin is van een politiek primaat van een van

de Kamers geen sprake, de behandeling is ook niet ‘volgtijdelijk’ (eerst de Tweede Kamer dan de Eerste), maar ‘gelijktijdig’. Het toetsen van Europese wet- en regelgeving wordt een steeds groter onderdeel van het werk van nationale parlementen. De Raad van State heeft vorig jaar gewezen op een nog altijd bestaand ‘democratisch gat’ dat opgevuld kan worden als parlementen zich nadrukkelijker kwijten van hun taak met betrekking tot Europa. Voor de Eerste Kamer zou hier een belangrijke aanvullende taak kunnen liggen. Terwijl de Tweede Kamer zich nog altijd het sterkst richt op Nederland en nationale politieke discussies, zou de Eerste Kamer zich meer kunnen ontfermen over het toetsen van Europese wet- en regelgeving. Gezien haar taakopvatting zou dit op de weg van de Eerste Kamer liggen. Er is al eens gepleit voor een parlementaire Europadag. De Eerste Kamer zou die extra dag moeten toevoegen aan wat ze nu al doet om gericht en concreter vorm te geven aan de toetsing van wat uit Europa komt en al dan niet omgezet moet worden in nationale wetgeving.

... en parlementair onderzoek

Een andere ontwikkeling is de intensivering van parlementair onderzoek door de Eerste Kamer. In 2011-2012 is voor het eerst in de geschiedenis van de senaat een Parlementair Onderzoek uitgevoerd naar de hele privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten. Dit onderzoek kwam voort uit een nieuwe informatiebehoefte van de Eerste kamer. Het onderzoek richtte zich niet op politieke verantwoordelijkheid, maar op parlementaire besluitvorming en kwaliteit van beleid. Op deze manier is parlementair onderzoek naar bredere wetgevingsthema’s een goed aanvullend instrument. Ook andere senaten in Europa kennen een eigen onderzoekstraditie en de Eerste Kamer heeft al aangegeven open te staan voor vervolprojecten. Het zou goed zijn als op dit punt meer van bestaande mogelijkheden gebruik wordt gemaakt.

Senaat direct verkiezen

Zoals hierboven blijkt, zijn wij niet bang voor een Eerste Kamer die volop gebruik maakt van haar bevoegdheden. Een zelfbewuste senaat kan bijdragen aan de kracht van de parlementaire democratie. Gelet op het feit dat de Eerste Kamer

het zware middel van het veto op wetgeving kent, is het de vraag of ze niet zou moeten beschikken over een steviger kiezersmandaat. Zou de Eerste Kamer niet gewoon direct gekozen moeten worden door de bevolking? Volgens sommigen is het onwenselijk wanneer een direct gekozen Eerste Kamer een meer actuele afspiegeling kan vormen van het electoraat en op grond daarvan tegen een eveneens direct gekozen Tweede Kamer ingaat. Dan zou er een conflict tussen beide Kamers ontstaan. Maar dat kan niet het probleem zijn. De Eerste Kamer heeft nog altijd een beperkte macht, gelet op haar bevoegdheden ten opzichte van de Tweede Kamer. Zolang de Eerste Kamer het politieke primaat van de Tweede Kamer erkent is er niet veel aan de hand.

De vraag zou moeten zijn of de bevolking niet een meer rechtstreekse invloed moet hebben op de samenstelling van de Eerste Kamer. Dat zou de Eerste Kamer een duidelijke democratische basis verschaffen en het ongelukkige begin in de negentiende eeuw goed maken. Zeker als de Eerste Kamer meer taken op zich gaat nemen, zijn rechtstreekse verkiezingen wenselijk. Gelet op het feit dat de Eerste Kamer een vaste zittingstermijn kent van vier jaar, kan ze bovendien een stabiliserende factor zijn in het parlementaire bestel. Om te voorkomen dat directe senaatsverkiezingen uitdraaien op een tussentijds referendum over kabinetsbeleid kan in dat kader ook worden overwogen om steeds een deel van de Eerste Kamer te herkiezen, zoals dat ook voor de grondwetswijziging van 1983 gebruikelijk was. In elk geval verbeteren rechtstreekse verkiezingen de democratische legitimatie van de grondwettige bevoegdheden van de Eerste Kamer. De bevoegdheden van de senaat waarborgen daarbij wat ze is en moet zijn: Kamer van toetsing en reflectie, hoeder tegen overijling en huis van heroverweging. ■

Auteurs Roel Kuiper is fractievoorzitter van de Eerste Kamer-fractie van de ChristenUnie. Harmjan Vedder is medewerker van de Eerste Kamer-fractie van de ChristenUnie

Samenvatting Versterk de eigen rol van de Eerste Kamer door:

- Een sterker mandaat door directe verkiezing
- Terugzendrecht met behoud van veto
- Een extra vergaderdag voor Europa
- Meer wetgevingsonderzoek

Van vissersdorp naar Foodvalley

DOOR GEERT JAN SPIJKER Ben Visser is de jongste burgemeester van Nederland. Hij verruilde vissersdorp Urk, waar hij wethouder was, voor 'Foodvalley-village' Scherpenzeel, aan de rand van de Veluwe. Hij heeft het hart op de tong, en toont zich daarmee een echte Urker. Hoe bevalt hem de overgang van het uitgesproken Urk naar het ingetogen Scherpenzeel? En waarom wilde hij op 31-jarige leeftijd al burgervader worden?

Burgemeesters zijn meestal heren op leeftijd. Ben je niet wat jong voor dit ambt?
Ik zie een trend dat er steeds meer jonge burgemeesters komen. Zelf was ik vroeg actief in de politiek, het is mij met de paplepel ingegoten. Ik was jong als raadslid en als wethouder, maar alles bij elkaar ben ik nu tien jaar actief in de politiek, dus niet meer onervaren. Op Urk was ik naast wethouder locoburgemeester en moest ik al regelmatig optreden als burgemeester: veiligheidsoefeningen leiden en in het openbaar optreden als locoburgemeester: ik vond het erg interessant en mooi om te doen. Tegen het eind van deze termijn als wethouder heb ik overwogen om terug te keren naar het bedrijfsleven of door te gaan als wethouder. Toen kwam deze vacature.

Wist je meteen: hier moet ik op reageren?
Scherpenzeel is een schitterend dorp. Daar burgemeester zijn is echt een voorrecht. Toch heb ik getwijfeld of ik niet toch eerst nog een termijn door zou gaan als wethouder. Maar na een goed gesprek met Bort Koelewijn (ChristenUnie-burgemeester in Kampen, red.) heb ik besloten er gewoon voor te gaan. Bort trok me over de streep, hij zei: 'Schrijf gewoon een brief. Er is niks mis mee dat je jong bent.'

Verlang je soms niet naar het politieke? Als wethouder en raadslid kon je veel uitgesprokener zijn.
Ik ben op de inhoud gericht, altijd geweest. Dat vind ik ook het handelsmerk van de ChristenUnie. De inhoud staat centraal. Dat zie je ook heel goed terug bij de manier waarop Arie Slob en de Kamerfractie zich manifesteren. Daar ben ik erg enthousiast over. Als politieke partij zijn wij er om het belang van dorp, stad en land te dienen. Politiek profiel is belangrijk, maar het algemeen belang staat voorop. Als raadslid en wethouder stond ik er zo in, nu als burgemeester nog meer. Je staat in deze functie echt middenin de samenwerking, spreekt mensen van jong tot oud, in de kroeg en in de kerk. Prachtig.

Hoe bevalt het in Scherpenzeel? Lijkt het op Urk?
Scherpenzeel is een mooi dorp, ligt heel mooi in de omgeving. Lekker centraal. Het zijn hier hele lieve mensen, heel gemoedelijk. Ook het traditionele komt overeen. Verder is men hier behoorlijk kerkelijk georiënteerd, al heeft de ChristenUnie er maar een zetel. Het is allemaal heel overzichtelijk en kleinschalig. Men wil het samen doen. Dat herken ik van Urk.
Het leuke van Scherpenzeel is dat het min of meer een grensplaats is tussen het Gelderse platteland, de Veluwe en het meer stedelijk georiënteerde Utrecht. Dat zie je terug in de samenstelling van de bevolking. Een mooie mix. Boeiend!

Ik neem aan dat er ook aanzienlijke verschillen zijn met Urk?
Zeker zijn die er, al wil ik die niet overdrijven. Op Urk zijn mensen heel direct. Je hoort het direct als iets goed is of niet. Men heeft het hart op de tong. Hoezo kloof tussen politiek en burger? Hier in Scherpenzeel is dat iets minder, mensen zijn indirecter, meer ingetogen. Men kijkt eerst de kat uit de boom. Maar als je jezelf geeft, krijg je er wat voor terug, dat merk ik nu al aan de reacties uit de gemeenschap.

En de vis is vervangen door de food!
Inderdaad, maar in beide plaatsen is men erg ondernemingsgezind. Op Urk met visserij, hier met landbouw en (pluim)veeteelt. Als onderdeel van Foodvalley kent Scherpenzeel veel bedrijvigheid. Kleine en grote ondernemingen, zowel lokaal als internationaal.

Je hebt naast de typische burgemeestersfuncties als voorzitter van college en raad, hoofd brandweer en veiligheid ook één inhoudelijke portefeuille: economie. Ik heb het idee jouw hart daar ligt, meer dan bij natuur en milieu. Klopt dat?
Je twitterde recent: *Natura 2000 nekt Gelderse bedrijven...*

Ik ben niet tegen groen, integendeel, maar wel tegen een overdosis aan wetgeving. Rentmeesterschap is een belangrijke christelijke waarde; een cultuurofdracht, bouwen en bewaren. Rentmeesterschap moet samengaan met ruimte voor ondernemerschap, en andersom. Binnen de ChristenUnie zie ik twee golfengtes: een meer stedelijke die erg voor meer wetgeving en belasting inzake duurzaamheid pleit, een niet-stedelijke die meer uitgaat van ondernemers. Omdat ze in de dagelijkse praktijk ondervinden wat die wetgeving betekent.

Ik wil die golfengtes niet tegen elkaar uitspelen, want we horen bij elkaar. Bijvoorbeeld: Ed Anker, bestuurder van een grote stad als Almere, en ik van een klein dorp in de provincie. We denken over sommige zaken best verschillend. Toch zijn we aan het eind van de dag goede vrienden, en delen we onze passie voor de ChristenUnie. Het kan ook goed samengaan. Op Urk was ik bijvoorbeeld initiatiefnemer van gecertificeerd duurzaam vissen. En hier in Scherpenzeel heb je bijvoorbeeld Interface, een wereldwijd miljardenbedrijf dat tapijttegels produceert op basis van hergebruikt materiaal. Koploper groen ondernemen. Dat is de manier om groen en ondernemen vorm te geven.

Iemand die ik voor dit interview sprak, omschreef jou als 'man van het volk'. Wat vind je daarvan?
Dat vind ik een groot compliment. Ik probeer niet alleen politicus onder de politici te zijn, of bestuurder onder bestuurders - dat sluipt er heel makkelijk in - maar ook voeling met de burgers te houden. Politici zijn immers vertegenwoordigers van het volk, dat moeten ze nooit vergeten. Ik vind geopolitieke problematiek razend interessant, maar politiek gaat ook om de problemen van de burger om de hoek, in het land. Populisten snappen dat goed en benoemen sommige dingen terecht - al hebben ze niet altijd oplossingen, en onderschatten ze de waarde van de nuance. Zichtbaarheid is goed. Je mag best vertellen wat je vindt, maar politici moeten niet alleen maar denken in krantenkoppen. Politici moeten dienstbaar zijn, ze moeten er voor alle mensen zijn, burgemeesters helemaal. Die houding. Typerend voor de ChristenUnie, vind je niet? ■

Opvallen in de kakofonie van meningen

DOOR RIEKE ELSENBROEK, COÖRDINATOR OPLEIDING Dit najaar konden kandidaat-raadsleden zichzelf in één dag klaarstomen voor de campagne door een training te volgen. Eén van de opties was een training Persoonlijke profilering. Waarom zou je je een dag toewijden op dit onderwerp? En hoe train je jezelf daar eigenlijk in? Ik vroeg het aan Aldrik Dijkstra, raadslid in Hilversum en één van de trainers.

Wat versta je daar nu precies onder: persoonlijke profilering?

Dat je herkenbaar bent en op een korte en kernachtige manier kunt vertellen wie je bent, wat je doet en wat je wilt.

Wat betekent dit in de politiek?

Dat je je onderscheidt van anderen door voor een paar speerpunten te kiezen waarvoor je je inzet en waar je veel van weet. De gemiddelde politicus wil over alles een mening hebben en vindt het belangrijk dat hij over alles kan meepraten. Op die manier kun je meestal niet iets echt goeds over je speerpunten zeggen omdat je geen expert bent op dat gebied. Als je focust op je speerpunten, ga je speciaal daarvoor de boer op.

Waarom is het zo belangrijk?

Voor de herkenbaarheid! Door een scherp profiel te tonen zullen mensen zich herinneren waar je het over had en wie je bent. Je laat een duidelijk beeld achter en je ontstijgt de massa. Je valt op in de kakofonie van meningen, omdat je laat zien dat je gedreven bent om met dat onderwerp iets te bereiken. Het verhoogt ook je effectiviteit omdat je je expertise en energie inzet voor enkele doelen.

Moet ook een eenmansfractie zulke scherpe keuzes maken?

Zeker, nog nadrukkelijker! Als eenmansfractie moet je één of twee speerpunten kiezen en daar heel goed in zijn, en je moet ook kiezen waar je het gewoon helemaal niet over wilt hebben. We moeten een beetje af van het bestuurlijke imago, denk niet alleen: "Het gaat toch om een goed bestuur". Je moet ook de media halen!

Hoe kun je werken aan een scherp profiel?

Op heel veel manieren, ik noem er een paar.

1. Kies onderscheidende speerpunten die je hart hebben. Maak ze zo concreet als maar kan.
2. Kijk hoe bekende politici het doen. Analyseer waarom je hun boodschap hebt onthouden.
3. Vraag feedback van je fractiegenoten om je scherp te houden. Bevraag elkaar binnen de fractie: wat wil je nou eigenlijk? Dat kan confronterend zijn, want je kunt ook tot de ontdekking komen dat je niet zo goed weet wat je precies wilt.
4. Volg een training Politieke profilering! Hierin oefen je om kort en krachtig neer te zetten wie je bent en wat je wilt.
5. Ga op twitter, daar moet je in 140 tekens je boodschap brengen.

Tot slot: tijdens het Uniecongres kunnen lijsttrekkers een workshop Persoonlijke profilering volgen. Dit is je laatste kans om in een vertrouwde omgeving te oefenen, in een arena zonder leeuwen. Grijp die kans! ■

Meld je aan voor de workshop

Wie: Lijsttrekkers
Wat: Persoonlijke profilering
Wanneer: Tijdens het Uniecongres op 1 februari
Waar: Lelystad
Hoe: Via www.christenunie.nl/opleiding/workshoppp.

ChristenUnie
Opleidingscentrum

Column

Lokaal leiderschap verat landelijk leiderschap

DOOR EPPO BRUINS, HOOFDREDACTEUR

Wethouders en gemeenteraden hebben een spilfunctie in onze samenleving. Het gemeentelijk apparaat is de overheidslaag die het dichtst bij de mensen staat. De wethouder kan zomaar aan je keukentafel zitten om naar je zorgen te luisteren, hij kent de ouders van de kleine school die op omvallen staat bij een gemeentelijke fusie, hij viert mee met de overwinning van de plaatselijke voetbalclub. Zichtbaarheid en betrokkenheid zijn onderdeel van lokaal leiderschap.

Te snelle opeenvolging wetten

Maar lokale bestuurders die dicht bij de mensen staan, vangen per definitie ook de klappen op: schampere opmerkingen, cynisme, wantrouwen en boze burgers die hun gram komen halen. Je moet nogal stevig in je schoenen staan als wethouder of raadslid.

Nu zijn onze lokale bestuurders niet voor een kleintje vervaard en menigeen heeft jaren ervaring. Zij zijn goed in staat om hun beleid te verantwoorden richting de burger. Echter, een van de grootste gevaren voor de geloofwaardigheid van lokale bestuurders komt de laatste jaren uit Den Haag: de snelle opeenvolging van kabinetten, verkiezingen, gelegenheidscoalities, wetsvoorstellen en wetten maakt dat het uiterst lastig is geworden om aan de burgers uit te leggen wat er nu precies op hen afkomt.

Een voorbeeld daarvan is het sociale stelsel. De Wet Werken naar Vermogen (WWnV) zorgt ervoor dat veel op het gebied van werk en sociale uitkeringen zal neerdalen in de onderste overheidslaag. Tegelijkertijd zou dit gepaard gaan met een forse bezuiniging op het sociale stelsel. Daar overheen kwam het sociaal akkoord en nog voordat alle inkt daarvan droog was, werd de WWnV alweer vervangen door de Participatiewet, terwijl de eerste nog niet was ingevoerd! De wet die er nooit kwam, maar waar je je als lokaal bestuurder alweer geruime tijd op aan het voorbereiden was, wordt vervangen door een andere wet waarvan je maar weer moet hopen dat die ooit in werking zal treden.

Acroniemen verdwijnen en verschijnen

Als lokaal bestuurder moet je ervoor zorgen dat jouw gemeente klaar is om de veranderingen en de nieuwe taken aan te kunnen. Bovendien wil je aan de burger kunnen uitleggen wat ze te wachten staat. Maar veel van wat in 'het Haagse' gebeurt, valt niet meer uit te leggen. Geen continuïteit, geen visie, geen leiderschap. Met ieder coalitieakkoord worden organisaties gesplitst of gefuseerd. Budgetten worden iedere twee jaar gedecentraliseerd, gecentraliseerd of gekort. Acroniemen en instanties verdwijnen en verschijnen. Hoe moet je dit als lokaal bestuurder nog uitleggen aan de keukentafel?

Het is voor mij duidelijk dat ons land grote behoefte heeft aan een stabiele meerderheidsregering die de rit uitzit. Sombere vraag ik me wel eens af of het uitmaakt welke regering er zit, als ze maar blijven zitten. Gewoon om eens even rust te hebben voor lokale bestuurders om nieuw beleid werkbaar te krijgen. Om te kunnen uitleggen wat de mensen te wachten staat. Beter een slechte boodschap brengen en vervolgens naar eer en geweten de pijn verdelen en verzachten, dan een goede boodschap moeten brengen die nooit zal uitkomen. Leiderschap en geloofwaardigheid hebben alles met elkaar te maken. ■

‘Jozef vind ik een prachtig voorbeeld. Hij kon Farao’s droom alleen uitleggen omdat God hem de droom en de uitleg had doorgegeven. Jozef had kennelijk leiderschapskwaliteiten, maar zijn functie had hij niet aan zichzelf te danken. Het draaide om afhankelijkheid.’

Ben Tiggelaar, pagina 7

